

బ్రహ్మ మీమాంసా దర్శనము

వ్యాస మహర్షి

చర్ల గణపతిశాస్త్రి

ఈ రెండింటిలోని విషయములను విమర్శచేసి సరిగా చర్చించి, అందు విరుద్ధములుగాఁ బైకిఁ దోచిన విషయములను సమన్వయపఱచి లోప భూయిష్టములగు నితర మతములను దర్శనములను ఖండించి తత్త్వమును నిర్ణయించినవి బ్రహ్మసూత్రములు. వీనికిఁ గర్త వ్యాసభగవానుఁడు. ఇది సద్వృత్తమమైన గ్రంథము. ఇది యుపనిషత్తులను ప్రమాణముగా గ్రహించి చెప్పఁబడినది.

మన మెపరము

మనస్సున్న ప్రాణిలోచించుట మొదలుపెట్టెను. తానెవరు? తానెక్కడనుండి వచ్చెనని. ఆలోచించఁగా భావనకుఁ దోచినది. తాను పరమాత్మనని. ఆ పరమాత్మనుండి విడిపడిన తానుజీవాత్మనని, జలలకు మూలస్థానమేది యన సముద్రముని వేఱుగాచెప్పవలసిన పనిలేదు. ఖప్పునెరసులకు మూలస్థానమేది అగ్నిగోళమని చెప్పకయె తెలియుచున్నదే. “తదేత తృత్యం యథా సుదీప్తా త్పావకాద్విస్సులింగాః సహస్రశః ప్రభ పంతే సదూపాః” ఇదంతయు సత్యము. బాగుగా మండిన యగ్నినుండి వేలకొలఁది సనూన రూపములు కణము గల నెఱసులు ప్రభవించునట్లు” అని ముండకోపనిషత్తు నొక్క చెప్పుచున్నది. జీవాత్మయగు తనకు మూలమేది, పరమాత్మ యని స్పష్ట పడుచున్నదే. దీనికింత ఆలోచన విమర్శన భావన అక్కరలేదే. కాని తన మనస్సుతో ఆలోచించకపోతే ఏమియు తెలియదు. ఆలోచింపవలెను. “తథాక్షరా ద్వివిధాః సోమ్యభావాః ప్రజాయంతే తత్ర దైవాపియంతి” అట్లే ఓ సౌమ్యుడ్యా అక్షర పరడాత్మనుండి వివిధములైన జీవులు బయలుదేలుచున్నవి. అందెలయమై పోవుచున్నవి అని ముండకోపనిషత్తు చెప్పవలసిన పనేమున్నది. కాని చెప్పవలసి వచ్చినది ఎందుకు? ఎవరికి మన మాలోచింపకపోవుటవలన, ఆలోచన చేయక సోమరిగా ఇంద్రియముల మత్తులోపడిన వారికి?

జ్ఞాన దీపిక

పతిజీవి ఏదో ప్రయోజనమును లక్ష్యమును ఆశించియే పని చేయును. కాని ఆ సరియైన లక్ష్యమేదో దానికి సరిగా దెలియదు. అది తెలిసినప్పుడు దానికోసమై సర్వవిధముల ప్రయత్నము చేయుటయు దానిని చేరుటయు జరగును. ఆ లక్ష్యమును చేరుటకు ముందుగా తానెవరో తానెక్కడి నుండి వచ్చెనో ఎక్కడికి బోవలయునో తెలిసికొనవలయును గదా. తన సంగతి తన లక్ష్యము తెలిసికొనకుండ చేయు ప్రయత్నము వ్యర్థమగుటయేగాక అది లక్ష్యము నుజ్జేర్చుకొని పరుద్దముగాఁ దీసికొనిపోవును. అందుచేతనే తానెవరేక కష్టనష్టములకు అధీనము కావలసి వచ్చుచున్నది. ఆ లక్ష్యములనే మన పూర్వీకులు పురుషార్థము లనిరి. అవి ధర్మార్థకామమోక్షములని నాలుగు. అందులో గూడ ధర్మమును, ధర్మముతోఁ గూడిన యర్థకామములను తెలిసికొని మోక్షమును పొందెను గాని సరియైన యానందము లక్ష్యమును జేరుటకు వీలుపడదు. అందుచే వానిని సరిగా దెలిసికొనవలయును. అట్లు తెలిసికొనక ప్రాణి అర్థకామములనే పురుషార్థములుగాఁ దలచి తాను అనంతమగు కష్టనష్టములను జూహ్వాది సహిత జన్మమరణములను పొందుచున్నది. కాన వానిని సరిగా దెలిపుచు తన నిజస్వరూపమేదో సరియైన లక్ష్యమేదో తెలిసికొని కష్టములు లేని నిత్యానందమును దానికి ముఖ్యసాధనమైన జ్ఞానమునుపొందు మార్గములను దెలిసికొనవలయును.

అట్టి మార్గములు మూడు. వానినే ప్రస్థానత్రయము అందురు. ఉపనిషత్తులు, భగవద్గీత, బ్రహ్మసూత్రములు అను నీ మూడు ప్రస్థానత్రయ మనఁబడును. ఆ యుపనిషత్తులు సూక్తయేనిమిది. వానితో ముఖ్యములగు ఈశ, కేన, కఠప్రశ్నముండ మండూక్య తైత్తిరీయ ఐతరేయ చాందోగ్య బృహదారణ్యక నరసింహ పూర్వతాపినులకు. భగవద్గీతకు బ్రహ్మసూత్రములకు శంకరాదులు భాష్యములు వ్రాసిరి. ఇందు ఉపనిషత్తులు వేదముల శిరస్సులు. వేదములు భగవంతుని నిత్యానముల వంటివి గాన ఆపౌరుషేయము లనఁబడును. భగవంతుడగు శ్రీకృష్ణుడు అర్జునికి ఉపదేశించినది వ్యాసమహర్షి రచింపఁగా

మనుష్యులు దూరదృష్టి లేక తమకు ప్రత్యక్షముగాఁ గనిపించినవే తమ యనుభవములోని విషయములచే సత్యమనుకొని యట్లుప్రవర్తించి కష్టనష్టములకు గుఱియై స్వర్గ నరకలోకములను అజ్ఞాన జన్మలను పొందుచున్నారు. ఈ సత్యవిషయములను తెలిసికొనుటకు మన పూర్వులు ప్రత్యక్షము అనుమానము ఉపమానము శబ్దము అను ప్రమాణములు చెప్పియున్నారు. (చూనాదరనములను) పదార్థములను ధర్మాధర్మములను జీవాత్మ పరమాత్మను కొలిచి గ్రహించునవి గాన ప్రమాణములనఁబడెను. ఏదైనను ఒక వస్తువున్నదా లేదా అను సందేహము కలిగినపుడు ప్రమాణము నిశ్చయించి ఉన్నదో లేదో చెప్పును. శబ్దమును చర్మముగాని కన్నుగాని నాలుకగాని ముక్కుగాని తెలిసికొనలేవు. చెవిమాత్రమే తెలిసికొనును. ఇట్లే స్పర్శమును ఒక చర్మమేగాని యితరేంద్రియములు తెలిసికొనలేవు. ఇట్లే కన్నాముక్కు నాలుకలు తమ విషయములను మాత్రమే గ్రహించును. ఇట్లు వీనిని తెలిసికొనుటను పత్యక్ష ప్రమాణమందురు. ఈ సకలప్రపంచ వస్తువులు పంచేంద్రియములకు గోచరించును. కాన ఇవి ప్రత్యక్షము లనఁబడును. కొన్ని ప్రత్యక్షప్రమాణములచేఁ దెలిసికొనఁబడవు గాన అవియున్నవా లేవా? అని సందేహము కలుగును. దూరముగా బర్వతమున నిప్పు ఉన్నదో లేదో సందేహము కలుగును. పొగమాత్రము కనిపించును. అప్పుడు మనకుఁ బ్రత్యక్ష ప్రమాణముచేఁ దెలిసిన పొగచే నిప్పును ఊహించి నిప్పుఉన్నదని నిశ్చయింతుము, ఈ నిశ్చయమునుగలిగించు ప్రమాణమును అనుమాన ప్రమాణమందుము. కారణములచే ఊహించి తెలిసికొనవలసినవి కొన్ని. అవి ధర్మాధర్మములు పుణ్యపాపములు ఆత్మ పునర్జన్మ ఈశ్వరుఁడు మొదలైనవి. వీనిని గన్నులు చెవులు మొదలైన వానిచేఁ దెలిసికొనలేము. జీవి సుఖముగా మంచి పుట్టుకలో ఉన్నచో ధర్మము పుణ్యము చేసెనని కష్టములో చెడ్డపుట్టుకలో ఉన్నచో అధర్మము పాపము చేసెనని కారణములనుబట్టి కార్యములను ఊహింపవలసి యున్నది, దేనిని అనుమాన ప్రమాణమందురు. ఇట్లు సరిగా ఊహించుకొనలేక అజ్ఞులు ధర్మాధర్మములను పుణ్యపాపములను భగవంతుని నమ్మక నమ్మినను బలహీనతచే చేయక స్వర్గ నరకాదులను నీచోత్తమ జన్మలను పొందుదురు. ఇట్టివారే

8. చైష్టికము (చేష్టాజన్యము) గూడఁ గలదని తాత్పర్యములు.

ఈ విధముగా అనేకులు అనేక విధములుగాఁ జెప్పియున్నారు. ఈ దర్శనములో పై మతము అన్నియు సహేతుకముగను ఉపనిషత్తుల ప్రమాణములతోను ఖండింపఁబడినవి.

అసలు ఈ యాత్మ పరిశుద్ధమైనదే గదా ఎందుకిట్లు అనేక విధములు గఁ గనిపించుచున్నది. అంటే శరీరసంబంధమువలన జీవాత్మయొక్క జ్ఞానేశ్వర్యములు పోవుచున్నవి అని ఈ దర్శనము నిరూపించుచున్నది. (చూడుము, శివ అధ్యాయము శివ పాదము 6 వ సూత్రము) శరీర ప్రకృతిచే అది బలహీనము బలయుతము గూడనయి నీచకర్మలు పుణ్య కర్మలు చేయుచున్నది. జ్ఞానమును పోగొట్టుకొని అజ్ఞాని యగుచున్నది. శరీరమునకు వశమైనను అగ్నివలెముఠికిని పాపమును దగులపెట్టుచు. ఆ తగులపెట్టినపుడు ఆ వస్తువుల దుర్గంధ సుగంధములవంటి పాపపుణ్యము లను పొందుచు చివరకుఁ బ్రకృతిని జయించి శుద్ధము బుద్ధము నిత్యము ఆనందము నగుచున్నది. ఎప్పుడైతే నీచకర్మలు చేయునో అపుడది వాని ఫలితములను పొందుచున్నది. కాన క్రింది విధముగా నీచాది కర్మలకు పశముగాకుండునట్లు ప్రాణి తన నిజస్వరూపమగు నిత్యశుద్ధ బుద్ధ స్వరూప మును పొందుటకుఁ బ్రయత్నింపవలసి యున్నది. ఆత్మ గాలివలె, నిప్పు వలె పరిస్థితిబట్టి మారినను చివరకు శుద్ధమగును.

1. శరీరసంబంధముచే ధనపుత్రాదీ వ్యామోహము గలవారు యము లోకములో శిలాకీట పశుపక్ష్యాది జన్మలనుపొందుదురు.

2. ఇష్టా(యాగాదులు) పూర్త (వాపీకూప తటాకాదులు) దానధర్మాదులు చేసినవారు ధూమయానము (పితృయాణము) ద్వారా చంద్రలోక స్వర్గాదులనుపొంది ఆ పుణ్యములు అయిపోయిన తరువాతతిరిగి జరామరణ సహిత మానవ జన్మలను పొందుదురు.

3. ఆత్మజ్ఞానము గలవారు జీవన్ముక్తులై దేహము వీడినపిదప అర్చిరాది యానము (దేవయానము) ద్వారాపోవుచు ఒక అమోనవ పురుషుని

ఇదివరకటి కర్మలవల్ల ప్రారంభింపఁబడిన వుణ్యపాపములను, ప్రారబ్ధము మూలములగు సంచితములు ప్రారబ్ధములు పోవును గాన ఇంక ఆగామి అనఁగా ముందు జరుగఁజోవు కర్మలను అన్నిటిని జ్ఞానాన్ని భస్మముచేసి వైచును. ఇంక జన్మించుటకు బీజములేదు కాన అది జన్మజరావ్యాధి మరణాదులను బొందక నిత్యమై శుద్ధమై ముక్తమై నిత్యానందమై యుండి బ్రహ్మైక్యమును పొందును. ఇట్టి స్థితియే యుత్తమస్థితి. ఇదే లక్ష్యము దీనిని అనుభవించినఁ గాని దానిలోని సంపూర్ణానందము నిత్యానందము మనకు అర్థము కాదు.

ఇట్టి లక్ష్యస్థితిని తెలిసి ఆచరించి లక్ష్యము పొందువఱకు పరమాత్మ నుండి విడిచిన జీవాత్మజగత్తంతయు వివిధ పరిణామములను పొందునని వివిధ శాస్త్రకారులు నాలుగు వాదములను చెప్పిరి 1. ఆరంభము 2. సంఘాతము 3. పరిణామము 4. వివర్తము.

ఆరంభ పక్షః కణభక్ష పక్షః సంఘాతపక్షస్తు భదంత పక్షః

సాంఖ్యాదిపక్షః పరిణామపక్షో వేదాంతపక్షస్తు వివర్తపక్షః

అందు ఆరంభపక్షము వై శేషికులది. సంఘాతపక్షము బౌద్ధులది. పరిణామ పక్షము సాంఖ్యులది. వివర్తపక్షము వేదాంతులది సంఘాతపక్షము బౌద్ధులది. పరిణామ పక్షము సాంఖ్యులది. వివర్తపక్షము వేదాంతులది. మధుసూదన సరస్వతి సంఘాతవాదమును గాక విగ్రహించిన మూఁడు పక్షములను తన ప్రస్థానభేదమున నిరూపించి యుండెను. పంచభూములు పరమాణువు మొదలు బ్రహ్మాండమువఱకు కారకవ్యాపారముచే జగత్తును ఆరంభింపఁ జేయునన్నది ఆరంభపక్షము. ఇది వై శేషికాదితాత్వికులది. సర్వము క్షణికము అయినను బాహ్యవస్తువుల సంఘాతము ప్రపంచమును గలుగఁ జేయుచున్నదన్నది సంఘాతవాదము ఇది బౌద్ధజైనాదులది నున్నము తమలపాకులు కలిసినచో ఎఱుపురంగువచ్చినట్లు పరస్పరవిశేష శక్తిగల వస్తువుల కలయికవల్ల విచిత్రవస్తుజగత్తు పుట్టునని చార్వాకాదులు సత్త్వ రజస్తమో గుణాత్మక ప్రకృతి మహదహంకార క్రమముగా జగద్రూపముగా మాణుచున్నదని సూక్ష్మముగా నున్న కార్యమే కారణవ్యాపా

బ్రహ్మసూత్రముల శైలి

ఈ బ్రహ్మసూత్రములు ధారణకు అనుకూలమైన సూత్రశైలిలో ఉండుటచే ప్రాచీనంగములను బట్టి యా యా యర్థములను గ్రహించుకొనవలసియుండును. వీనికి టీక వ్రాయుటలో ఆ సూత్రములకెంతవరకు అరమో అంతమాత్రమే వ్రాయఁబడినది. దాని కనువాదమగు తెనుఁగు సూత్రములలో వాని పూర్వా వరసందర్భములనుబట్టి ఆయా శ్రుతి స్మృతివాక్యములను గలిపి వానికి పూర్తి యర్థము శంకర భాష్యానుసారముగ వివరించఁబడినది. దానినిచదువరులు గ్రహింతురుగాక.

మొదటి ముద్రణ 1976

రెండవ ముద్రణ 1996

ఆర్థవిజ్ఞాన పరిషత్తు

ఇట్లు

బుధ విధేయుడు

చ ర్మ గణ ప తి శా స్త్రీ

జీవుల ప్రయాణములు

పితృయాణము

దేవయానము

నరకము

స్థావరాది నీచ జన్మలు

జీవుల వివిధగతులు

దేవయానము

పితృయాణము ధూమాది

స్వర్గములో పుణ్యమును

అర్చిరాదిమార్గము

మార్గము

భవించి జన్మించువారు

తవస్సు శ్రద్ధగలవారు

యజ్ఞములు వాపీకూప

అకాశము

తటాకాదులు దానధర్మా

దులు చేసినవారు

అర్చిస్సు

ధూమము

వాయువు

దినాదికాలక్రమమున

రాత్ర్యాదిక్రమమున

పొగ

ఆదిత్యుడు

పితృలోకము

మబ్బు

చంద్రుడు

అకాశము

వర్షము

విద్యుత్తు

చంద్రుడు

ధాన్యాదులు

విద్యుత్తునుపొందిన పారిని

ఈ లోకములో

అన్నము

ఒక అమానవ పురుషుడు

పుణ్యమునుభవించి

ఈ అన్నము తిన్న

బ్రహ్మలోకమును

భూలోకము

జీవులనుండి

పొందించును

పొందుదురు

ప్రాణులు

జరామరణాదులు

పొందుదురు

విషయసూచిక

1 వ అధ్యాయము 1 వ పాదము

పుట

1. సాంఖ్యోక్త ప్రధానము బ్రహ్మము కాదు 3
2. బ్రహ్మము జగత్కారణము 5
3. జీవుడు ఆనందమయుడు కాదు 7
4. సూర్యమండల మధ్యవర్తి పురుషుడు పరమాత్మయే 9
5. బ్రహ్మము జగత్కారణము 11
6. ప్రాణగాయత్రివదములు బ్రహ్మపరములు 13
7. ప్రాణమన బ్రహ్మము 15

1 వ అధ్యాయము 2 వ పాదము

16

8. బ్రహ్మమే ఉపాసింపదగినది 17
9. బక్షించువాడు పరమేశ్వరుడే 19
10. కన్ను లలోనివాడు పరమాత్మయే 21
11. అంతర్యామి బ్రహ్మమే 23
12. భూతయోని పరమాత్మయే 25
13. వైశ్వానరుడన పరమాత్మయే జతరాన్ని కాదు 27
14. భూతయోని పరమాత్మయే 29

1 వ అధ్యాయము 3 వ పాదము

32

15. భూమతత్త్వము బ్రహ్మమే 33
16. ఉపాస్యుడు పరమాత్మయే 35
17. భూమతత్త్వము బ్రహ్మమే 39
18. దహరాకాశము పరమాత్మయే 41
19. హృదయమును బట్టి దేవుడంగుష్ఠమాత్రుడు 43
20. వేదములు నిత్యములు 45
21. సూర్యాదులు అధిదేవతలు 47
22. సత్యమును బ్రాహ్మణుడు గానివాడు చెప్పలేడు 49
23. ఆకాశపదము బ్రహ్మపదము 51

1 వ అధ్యాయము 4 వ పాదము

53

24. అజా అనంగ పుట్టుకలేనిది అనియగాని ప్రధానము అర్థముగాదు 55

51. బాహ్యోన్మదియముల కంటె మనస్సు వేఱుగనున్నది	127
52. ఈశ్వరుడు సుఖాదులు పొందఁడు	129
53. జీవుడు కర్త	131
54. ఈశ్వరుడు సుఖాదులు పొందఁడు	133
55. జీవుడు కర్త	135
2 వ అధ్యాయము 4 వ పాదము	136
56. ఈశ్వరుడు సుఖాదులు పొందఁడు	139
57. ఇంద్రియములు భోగసాధనములు జీవుడు భోక్త	141
58. ప్రాణము ఇంద్రియము గాదు	143
59. సముద్రాదుల నామరూపములను ఈశ్వరుడే చేసెను	145
60. ప్రాణము ఇంద్రియము గాదు	147
3 వ అధ్యాయము 1 వ పాదము	148
61. సముద్రాదుల నామరూపములను ఈశ్వరుడే చేసెను	149
62. శ్రద్ధయనఁగా జలములు అర్థము	151
63. వశువులవలె జీవులు దేవతలకుపకరణము	153
64. పావకర్మ చేసినచో యమలోకము పొందును	155
65. నీచకర్మ చేయువారు ఈ లోకమునె పొందుదురు	157
66. జన్మలెత్తువారు ఆకాశాదులతో సమానరూపము పొందుదురు	159
67. నీచకర్మ చేయువారు ఈ లోకమునె పొందుదురు	161
68. పుణ్యపాపములచే బంధింపఁబడరాదు	163
3 వ అధ్యాయము 2 వ పాదము	164
69. నిద్రలో జీవుడు బ్రహ్మమున ఏకీభవించును	165
70. బ్రహ్మము నిర్గుణము	167
71. రూపాదులున్నట్లు చెప్పు శ్రుతులు ఉపాసనాపరములు	169
72. బ్రహ్మము నిర్గుణము	171
73. బ్రహ్మము ఉపాధులనుబట్టి మాఱుచున్నట్లు కనిపించును	173
74. జీవాత్మ పరమాత్మలు అభిన్నములు	175
75. బ్రహ్మము ఉపాధులనుబట్టి మాఱుచున్నట్లు కనిపించును	179
76. సర్వకర్మఫలదాత ఈశ్వరుడే	181

బ్రహ్మ మీమాంసా దర్శనము

మొదటి యధ్యాయములో మొదటి పాదము
స్పష్టబ్రహ్మ బోధకశ్రుతి వాక్యసమన్వయము

1 జిజ్ఞాసాధికరణము

ప్రతి అధికరణములోను, తెలుపఁదగిన యంశము 1, సంశయము 2, పూర్వపక్షము 3, సిద్ధాంతము 4, సమన్వయము 5 అనునవి యుండును.

ఏదై నను తెలుపునపుడు దానిలో తెలిసికొనవలసిన భాగము ఉండును దానిలో సందేహము కలుగును. దానిలోనే తప్పుగా నిర్ధారణచేయు నితర మతములవారి పూర్వపక్షమును దానిని ఖండించి చేయు సిద్ధాంతమును దానిని చెప్పు వాక్యముల సమన్వయమును ఉండును. వానినే అధికరణము అందురు. ఆ అధికరణములో ఇవన్నియు నుండునని భావము.

ఇవి యాయా సూత్రములలోఁ దెలిసికొనునది.

1 మూ. 1. అథా౨తో బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా.

అథ=మఱి, అతః=బ్రహ్మ విజ్ఞానమువలనఁ బరమపురుషార్థము సిద్ధించును గనుక, బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా=బ్రహ్మమును దెలిసికొను కోరిక చేయవలెను

సూ. మఱి యందువలన బ్రహ్మమును దెలిసికొనఁ గోరవలసి యున్నది. సాధన చతుష్టయమును సంపాదించిన పిదప బ్రహ్మమును దెలిసికొనఁగోరవలయునని “మఱి” అను పదము సూచించుచున్నది.

1 నిత్యానిత్య వస్తువివేకము=ఏవి నిత్యవస్తువులో ఏవి యనిత్య వస్తువులో తెలిసికొనుట 2 ఇహ౨మత్రఫలభోగ విరాగము=ధనకనక కాంతా భూవస్తు వాహనాదులైన ఇహలోక భోగములందును స్వర్గలోక భోగములందును వైరాగ్యము. 3 శమము=అంతరిండ్రియ నిగ్రహము, 2దమము బహిరిండ్రియ నిగ్రహము, 3 ఉపరతి=శాస్త్రవిహిత కర్మల సంవ్యసించుట

4 తితిక్ష=శీతోష్ణ సుఖదుఃఖాదులను సహించుట. 5 సమాధానము=విషయ వాంఛల నుండి మనస్సును మరల్చుట, 6 శ్రద్ధ=గురు వేదాది వాక్యము లందు విశ్వాసము. 4 మోక్షేచ్ఛ యను నివి నాలుగు సాధన చతుష్టయ మనఁబడును. ఇవి యన్నియుఁగలిగిన పిదప బ్రహ్మజిజ్ఞాస చేయవలెనని భావము. ఇవి కలుగక ముందు మనసు నిర్గుణబ్రహ్మను పరిగాఁ దెలిసి కొనలేదని గ్రహింపవలెను.

2 జన్మాధ్యధికరణము

2 మూ. జన్మాధ్యధ్యయతః

జన్మాది=జన్మాదులు, అన్య=ఈజగత్తునకు, యతః=ఎవనివల్ల వో

మూ. జన్మస్థితిలయములకుఁ గారణమైనది బ్రహ్మము

“యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే, యేనజాతాని జీవంతి, యత్ ప్రయంత్యభిసంవిశంతి తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మ” (తైత్తి. 3-1) “దేని వల్ల ఈ ప్రాణులు పుట్టుచున్నవో, దేనిచేఁ బుట్టి ప్రాణులు జీవించుచున్నవో దేనిని జేరి లయించుచున్నవో దానిని దెలిసికొనఁ గోరుము అది బ్రహ్మము” అని శ్రుతివ్రమాణము.

3 శాస్త్రయోనిత్వాధికరణము

3 మూ. శాస్త్రయోనిత్వాత్=

శాస్త్రములు వ్రమాణముగా నుండుట వలన

నూ. జన్మాదులకు బ్రహ్మమే కారణమని శాస్త్రప్రామాణ్యము వలన దెలియుచున్నది.

“యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” (ఎందువల్ల ఈ ప్రాణులు పుట్టుచున్నవో) (తైత్తి. 3-1) ఇత్యాది శ్రుతిశాస్త్రములు వ్రమాణములు.

4. సమన్వయాధికరణము

4 మూ. తత్తు సమన్వయాత్.

తత్తు=ఆ శాస్త్రవ్రమాణత్వమైతే, సమన్వయాత్=సమన్వయించుటవల్ల

నూ. వేదాంత శాస్త్ర వాక్యములు బ్రహ్మమందే సమన్వయించుట వలన అవి బ్రహ్మమును వ్రబోధింపఁజేయునవి అని సిద్ధించుచున్నది.

అరుంధతిని జూపఁదలఁచి మొదట సప్తర్షులను పిదప అరుంధతి దగ్గర నున్న పెద్దనక్షత్రమును జూపి తరువాత అది అరుంధతి గాదు ఆ పెద్దనక్షత్రము దగ్గరనున్న చిన్న నక్షత్రము అరుంధతి అని స్థూలారుంధతి న్యాయము ననుసరించి చెప్పనట్లు స్థూలముగా ఆసత్పదార్థమనఁగా ఆత్మ యని చెప్పినను పిదప సత్పదార్థ మనఁగా ఆత్మగాదు ప్రధానము అని యాత్మపరమైన యర్థమును నిషేధించి ప్రధానపరముగ అర్థము చెప్పక పోవుడ వలన ఆ సత్పదార్థమునకుఁ బ్రధానము అర్థము అని చెప్పరాదని భావము.

9 మూ. స్వావ్యయాత్.

స్వావ్యయాత్ = ఆత్మయందు నిద్రలో లయ మొందుటవలన

సూ. నిద్రావస్థయందు అంతఃకరణముతోఁగూడిన ప్రాణులు తమ కారణమైన యాత్మస్వరూపమైన తనయందు లయమొందుట సంభవింపదు గాన సత్పదార్థము చేతనమైన యాత్మయే కాని ప్రధానముగాదు.

“యత్యైతత్పురుషః స్వపితినామ సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతి” (ఛాందో. 6-8-1) “పురుషుఁడు నిద్రించు సమయమున ఓసొమ్ముడా! సత్పదార్థముతో బై కృమించుచున్నాఁడు” అని శ్రుతి

10 మూ. గతిసామాన్యాత్

గతిసామాన్యాత్ = అవగతి (జ్ఞానము) సమానముగ నుండుటవలన

సూ. శ్రుతులన్నింటియందును జగత్తులకుఁ జేతనమే కారణమను నవగతి (జ్ఞానము) సమానముగ నుండుటవలన బ్రహ్మమే జగత్తునకుఁ కారణము.

“యథాగ్నేర్జ్వలతః సర్వాదిభోవిస్ఫులింగా విప్రకృష్టైరస్ ఏవమేవై తస్మాదాత్తనః సర్వేప్రపాదాయథాయతనం వివ్రతిష్ఠంతే ప్రాణేభ్యోదేవా, దేవేభ్యో లోకా (కౌషీ 3-3) నుండుచున్న యగ్ని నుండి యన్నిదిక్కులను నెరసులు ప్రవేశించుచున్నట్లు ఈ యాత్మనుండి సర్వప్రాణములు తమ తమ స్థానములను బొందుచున్నవి. ఈప్రాణములనుండి సూర్యాదిదేవతలు ఆ దేవతలనుండి లోకములు వెడలుచున్నవి. “తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశః సంభూతః (తైత్తి. 2-1) ఆయా యాత్మనుండియే యాకాశము పుట్టినది. “ఆత్మన ఏ వేదం సర్వం (ఛాం. 7-26-1) ఇది యంతయు ఆత్మనుండియే వెడలుచున్నది” మొదలైన శ్రుతులన్నియు జగత్తులకు ఆత్మనే కారణముగఁ దెలుపుచున్నవని భావము.

సూ. ఆనందమయవదములోని “మయ” ప్రత్యయమునకుఁ బ్రాచుర్యమే యర్థముగాని వికారముగాదు కానఆనందమయుఁడన వరమాత్మయే యర్థముగాని జీవుఁడుగాదు.

14 మూ. తద్దేతువ్యవదేశాచ్చ.

తద్దేతువ్యవదేశాత్ చ=దానికి, ఆనందమునకు హేతువుగా చెప్పుట వలన

సూ. ఆనందమునకు హేతువు బ్రహ్మమని వ్యవదేశించుట వలనను ఆనందమయవదములోని ‘మయ’ప్రత్యయమునకుఁ బ్రాచుర్యార్థమే చెప్పవలయును.

“ఏష హ్యేవానందయాతి” (తై. 2-7) “ఇతఁడె యానందపెట్టును” అను శ్రుతిలో బ్రహ్మమే యానందకారణముగఁ జెప్పఁబడినది భావము.

15 మూ. మాంత్రవర్ణికమేవ చ గీయతే

మాంత్రవర్ణికం ఏవ చ=మాంత్రవర్ణములందుఁ జెప్పఁబడిన బ్రహ్మమే గీయతే=చెప్పఁబడుచున్నది.

‘సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ’ (తై. 2-1) ‘సత్యస్వరూపము జ్ఞానస్వరూపము అనంతమునగునది బ్రహ్మము’ అను మంత్రముచేఁ జెప్పఁబడిన బ్రహ్మమే అన్యోఽంతర అతాఽనందమయః (తై. 2-5) ఆనందమయుఁడు విజ్ఞానమయకోశముగఁ బరితరమైన తోవలియాత్మ” అని చెప్పఁబడినదని భావము.

16 మూ. నేతరోఽనుపపత్తేః.

ఇతరః=ఇతరమైనజీవుఁడు. అనుపపత్తేః=ఉపపన్నము కాకపోవుట వలన=ఆనందమయుఁడు కాదు.

సూ. సృష్టి మొదలగు క్రియలు జీవునియందు ఉపపన్నములు గాక పోవుటవలన ఆనందమయుఁడన జీవుఁడు గాదు.

“సోఽకామయత బహుస్యాం వ్రజాయేయ ఇతి, స తపోఽతవ్యత స తపస్త్యస్త్యా ఇదంసర్వమస్మజత యదిదం కించ (తై. 2-6) నేను అనేకముగ అనుదును అనేకముగఁ బుట్టుదును అని యా బ్రహ్మము సంకల్పించెను. ఇట్లు సంకల్పించిన యా యీశ్వరుడే తపస్సుచేసి యాలోచిం

7. అంతరధికరణము

20 మూ. అంతస్తద్ధర్మోపదేశాత్.

అంతః=సూర్యునిలోపల, తద్ధర్మోపదేశాత్=బ్రహ్మముయొక్క ధర్మములు పదేశించుటవలన.

సూ. బ్రహ్మముయొక్క యవహతపాపమత్వాది (పావరహితాది) ధర్మములు సూర్యమండలాంతర్వర్తియగు పురుషునియందు ఉపదేశించుటవలన సూర్యమండల గతపురుషుఁడు పరమాత్మయై.

అథ య ఏషోఽంతరాదిత్యే హిరణ్యయః పురుషోద్భవశ్చతే హిరణ్యశ్చక్షుర్హిరణ్యకేశ అవ్రణభాత్సర్వ ఏవసువర్ణః (ఛాందో. 1-6-6) ఈ సూర్యునందున్న పురుషుఁడు బంగారపు బొమ్మవంటివాఁడుగను బంగారపు గడ్డము మీసములుగలవాఁడుగను బంగారపు వెండుకలు గలవాఁడుగను కాలిగోరువఱకు బంగారపు సర్వదేహముగలవాఁడుగను గనిపించుచున్నాఁడు తస్యయథా కప్యానం పుండరీకమేవమక్షిణి తస్యోదితి నామ స ఏష సర్వేభ్యః పాపభ్య ఉదిత ఉదేతిహ వై సర్వేభ్యః పాపభ్యో య ఏనంవేద (ఛాందో 1-6-7-8) ఆ పురుషుని కన్నులు తోఁతి పుష్పమువలెను ఎఱ్ఱతామరవలెను ఉన్నవి. అతఁడు పాపముల నన్నింటినుండి దాటినవాఁడు. అతనికి ఉదితి యనిపేరు. (ఉదిత=దాటినవాఁడు) ఆ పురుషుని ఇల్లు తెలిసినవాఁడు సర్వ పాపములనుండి దాఁడుచున్నాఁడు. అని శ్రుతిలో ఆ పురుషునికి అవహత పాపమత్వాదిధర్మములు చెప్పఁబడినవి.

21 మూ. భేదవ్యవదేశాచ్ఛాన్యః.

భేదవ్యవదేశాత్ చ=భేదముగ వ్యవహరించుట వలనను, ఆన్యః=ఈశ్వరుఁడు వేఱు.

సూ. నియమింపఁబడు సూర్యశరీరాభిమాని జీవులకంటె నియామకుడయిన యీశ్వరుని వేఱుగ వ్యవదేశించుటవలన ఆ జీవులకంటె ఈశ్వరుఁడు భిన్నుఁడు.

య ఆదిత్యేతిష్ఠన్నాదిత్యాదంతరో యమాదిన్యోనవేద, యస్యాఽఽతిత్వః శరీరం, య ఆదిత్యమంతరో యమయత్యేష తత్తత్తా అంతర్యామ్యన్యతః (బృహ. 3-7-3) సూర్యునియందుండి సూర్యునికంటె వేఱుగ

కతమాసాదేవతా, ప్రాణఇతిహోవాచ, సర్వాణిహ వాఇమాని భూతాని ప్రాణమే వాభిసంవిశంతి, ప్రాణనుభ్యుజ్జిహతే సై పాదేవతా ప్రస్తావ మన్వా యత్తా' (ఛాందో. 1-11-4.5) ప్రస్తోత యుషస్తి నిట్టు లడిగెను. "ఆ దేవత యెవరు? ప్రాణము. సర్వభూతములు ప్రాణమునే ప్రవేశించుచున్నవి. ప్రాణముండియె టుట్టుచున్నవి ఈ ప్రాణదేవతయె నుపాసించగినది." అని యుషస్తి చెప్పెను. పై నిజెప్పిన దర్శములు బ్రహ్మముయొక్క ధర్మ ములేగాని ప్రాణవాయువుయొక్క ధర్మములుగావు. కాన ప్రాణపదము బ్రహ్మపరమైనది యని భావము.

10 జ్యోతిశ్చరణాధితరణము

24 మూ. జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్

చరణాభినాదాత్=చరణములు చెప్పుట వలన, జ్యోతిః=జ్యోతిస్సు అనఁగా బ్రహ్మము.

సూ. ఈ జ్యోతిస్సునకు సర్వభూతములు చరణములు అని చెప్పఁ బడుటచే తేజోవాచియగు జ్యోతిస్సునకు చరణములుండుట సంభవింపదు గాన శ్రుతిలోని జ్యోతిశ్శబ్దము బ్రహ్మపరమైనది.

"అథ యదతః పరోదివోజ్యోతిర్ద్వివృతే. విశ్వతః వృష్ణేషు సర్వతః వృష్ణేషు ఆనుత్త మేమాత్త మేషులోకేష్విదం నావతద్యదిద మస్మిన్నంతః పునుషే జ్యోతిః" (ఛాందో. 2-13-7) మఱి యీద్యులోకముకంటెను సమస్త ప్రాణులకంటెను భూరాదిలోకముకంటెను దీనికంటె నుత్తమములేని యుత్త మలోకములకంటెను పైనున్న యా జ్యోతి యీశురుషుని గర్భముననున్న జరరాగ్నిరూపజ్యోతిగాఁ బ్రకాశించుచున్నది." అను శ్రుతిలోని జ్యోతిః పదమునకు బ్రహ్మమే యర్థముగాని సూర్యాదిజ్యోతిగాదు. "పాదోఽస్య విశ్వాభూతాతాని" (ఛాందో. 3-12-6) "ఇతని పాదము సమస్త భూతములు అని పూర్వము బ్రహ్మమునకు మూఁడు పాదములు చెప్పి యా బ్రహ్మ మునె ద్యులోకసంబంధముగా జ్యోతిర్వాక్యమందు గుర్తుగా జెప్పుటవలన ఈ జ్యోతిఃపదము మొదటఁ జెప్పిన బ్రహ్మమేగాని సూర్యాదిజ్యోతి గాదని భావము.

25 మూ. ఛందోఽభిధాన్నేతి తేన్న తథా, తేతోఽర్చణనిగదాత్ తథాహి దర్శనం.

సూ. “ఈ బ్రహ్మము యొక్క యమృతరూపమైన మూడవ పాదము ద్యులోకమందున్నది” అనుచో ద్యులోకమందు అని సప్తమిగను “మఱియొ జ్యోతి యీ ద్యులోకముకంటెఁ బైని బ్రకాశించుచున్నది” అనుచో ద్యులోకముకంటె అని పంచమిగను విభక్తిభేదముగ నుపదేశించుటవల్ల ఇట్టి బ్రహ్మము యొక్క ప్రత్యభిజ్ఞానము లేదన్నచో ఉపదేశములో భేదమున్నను పరస్పరము అర్థవైరుధ్యము లేకపోవుడవలన బ్రహ్మముయొక్క ప్రత్యభిజ్ఞానము గాయత్రియందుఁ జెప్పవచ్చును.

“త్రిపాదస్యామృతం దివి” (ఛాందో. 3-12-5) అనుచోట దివి అని సప్తమిగను “అశయదతః పరోదిపో జ్యోతిర్ద్రివ్యతే” అనుచో దివః అని పంచమిగను ఉపదేశించబడినది. దేగ చెట్టునందున్నది చెట్టుపైనున్నది అను లోకవ్యవహారములోవలె ఇటును విరోధము లేదని భావము లేక దివి అను ప్తమిగి పంచమ్యర్థమైనను జెప్పుకొనవచ్చునని భావము.

11. ఇంద్రప్రాణాధికరణము

28 మూ. ప్రాణస్తథానుగమాత్

అనుగమాత్ = పూర్వాపరశ్రుత్యనుగతినిబట్టి తథా = అట్లే, ప్రాణః = ప్రాణ సుఖంగా బ్రహ్మము.

సూ. ముందు వెనుకల శ్రుతివాక్యములను బర్యాలోచింపఁగా సమన్వయముండుటవలనఁ బాణిని వదము బ్రహ్మవరమైనది.

దివోదాసుని ఈమారు డగు ప్రతర్థనుడనురాజు యుద్ధముచేతను పౌరుషముచేతను ఇంద్రునితోఁ బ్రియవాసమైన స్వర్గమునకుఁబోగాఁ నిందుఁడు సంతసించి నీకు వరమిచ్చెదఁగోరుమనియె. అప్పుడు ప్రవర్తనుడు “మనుష్యులకు మేలుగూర్చుదానిని నీవే యాలోచించియిమ్ము” అనెను. అపుడింద్రుడు “సహావాచ ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తంమామాయురమృతముసౌసప్య” (కౌషీ. 2-1) ననుప్రాణమను చేతనుడను అట్టి నన్ను ఆయువునకుఁ గరణముగను అమృత స్వరూపముగను ఉపాసింపుము అని యింద్రుడనియె.” అనుశ్రుతిలో ప్రాణవదము బ్రహ్మవరమైనది. “సవిషప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మానంతోఽజరోఽమృతం” (కౌషీ. 3-1) ఆ ప్రాణమే చేతన స్వరూపమైనది. ఆనందమైనది చావుఁబుట్టుకలు లేనిది. మోక్షరూపమైనది

అహంమమరభవం సూర్యశ్చ అని వామదేవుడనుకొనెను. ఇట్లే అహమేవ పరంబ్రహ్మ అను శాస్త్రదృష్టిచే మామేవజానీహి అని యిందుడు, చెప్పెనని భావము.

31 మూ. జీవముఖ్యప్రాణలింగాన్నేతిచే న్న ఉపాసాత్తైవిధాన్ దాశ్రితత్వాదిహ తద్యోగాత్.

జీవముఖ్యప్రాణలింగాత్=జీవునికిముఖ్యమైన ప్రాణలింగమువలన, న=బ్రహ్మమని చెప్పరాదు, ఇతిచేత్=అనియన్నచో న=అట్లనరాదు, ఉపాసాత్తై విధ్యాత్=మూడు విధములైన యుపాసనలుండుట వలన ఇహ= ఇందు ఆశ్రితత్వాత్=ఆయుపాసనలు ఆశ్రయింపఁబడుటవలన, తద్యోగాత్=సంబంధించియుండుటవలన.

సూ. జీవునియొక్కయుఁ బ్రధానమైన ప్రాణముయొక్కయు ధర్మములు గనిపించుటవలన నిట బ్రహ్మము అర్థము కాదన్నచో అందు జీవోపాసన, ప్రధాన ప్రాణోపాసన బ్రహ్మోపాసన యని యుపాసన మూడు విధములుగ నుండుటవలన ఆ మూడు విధములైన యుపాసనలు ఇట సం గీకరింపఁబడుటచే నిందు ఆమూడు విధములైన యుపాసనలు స్థూలారుంధతీ న్యాయముగ నిర్గుణ బ్రహ్మజ్ఞానసాధనముగ సంబంధించియున్నవి గాన ఇందు బ్రహ్మమును గుఱించియె చెప్పఁబడినది.

న వాచం విజిజ్ఞాసీత వక్తారం విద్యాత్ వాక్కును దెలిసికొనఁగోర కుము వక్త ను దెలిసికొనుముః అధఖలు ప్రాణఏవప్రజ్ఞాత్మా ఇదంశరీరం పరిగృహ్యోత్థాతయతి (కౌషి. 3-3) చేతనమైన యీ ప్రాణమె యీ శరీరమును అవలంబించి లేవఁదియుచున్నది. ఇత్యాది శ్రుతులు వక్త ముగ్ధు జీవుని ప్రధాన ప్రాణమును; “న ఏష ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మా ఆనందోఽజ రోఽమృతం” ఆ యీ ప్రాణమె చేతనము ఆనందము చావులేనిది మోక్షరూపమైనది’ ఇత్యాది శ్రుతులు బ్రహ్మమును జెప్పుటచే మూడు విధములైన యుపాసనలు ఇట సమ్మతము. ఈ యుపాసనలద్వారా నిర్గుణ బ్రహ్మోపాసనము సుకరమగునన భావము.

ఇది శ్రీ వెంకటాంబా నారాయణశాస్త్రి దంపతుల తనయుఁ డగు

చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే అనువదించఁబడిన

బ్రహ్మమీమాంసా దర్శనమందు మొదటి యధ్యాయమున

స్పష్టబ్రహ్మ బోధకశ్రుతి వాక్యసమన్వయమును మొదటి పాదము.

సూ. ఉపాసనయందు స్వీకరింపదగినవిగ నుద్దేశింపబడిన సత్య సంకల్పాది గుణములు బ్రహ్మమందె యుపపన్నములగును ఇట ఉపాస్యము బ్రహ్మమే.

“సత్యకామ సృత్యసంకల్పః” ఆ బ్రహ్మము సత్యమైన కామము సత్యమైన సంకల్పముగలది. య ఆత్మా అవహతపాప్మా (భాందో. 8-7-1) ఆ యాత్మ పాపములేనిది అప్రాణో హ్యమనా శ్శుభ్రః ఆ బ్రహ్మము ప్రాణములేనిది, మనస్సులేనిది, శ్శుద్ధమైనది ఇత్యాది శ్శ్రుత్యుక్త గుణములు బ్రహ్మమందెగాని జీవునియందు ఉపపన్నములుగావని భావము.

3 మూ. అనువవత్తైస్తు శారీరః

అనువవత్తైః తు=ఉపపన్నములుగాకపోవుటవల్ల నైతే, శారీరః=శరీరగత జీవుడు, న=ఉపాసంపదగినవాడు గాడు.

సత్యసంకల్పః, ఆకాశాత్మా సత్యసంకల్పుడు ఆకాశన్వరూపుడు ఆవాకి అనాదరః వాగాదీంద్రియ శూన్యుడు కోరికలు లేనివాడు. జ్యాయాన్ పృథివ్యా జ్యాయా నంతరిక్షాత్ భూమికంటె గొప్పవాడు ఆకాశము కంటె గొప్పవాడు. ఆకాశవత్సర్వ గతశ్చ నిత్యః ఆకాశమువలె సర్వ గతుడు నిత్యుడు. ఇత్యాది గుణములు శరీరమందు బద్ధుడయిన జీవునికి సరివడవని భావము.

4. మూ. కర్మకర్తృ వ్యవదేశాచ్చ

కర్మకర్తృ=బ్రహ్మమును కర్మగను జీవుని కర్తృగను వ్యవదేశాచ్చ=వ్యవహరించుట వలనను.

సూ. ఉపాసంపదగిన బ్రహ్మమును కర్మగను ఉపాసించు జీవుని కర్తృగను వ్యవహరించుటవల్ల గూడ ఇట ఉపాసంపదగినది బ్రహ్మమే.

ఏత మితః ప్రేత్యాభినంభవి తాస్మి (భాందో. 3-14-4) మనోమయ త్వాది గుణములు గల యీ యాత్మను ఈ శరీరమునుండి పొందెదను. అను శ్రుతిలో కర్తృయగుజీవుడు కర్మమయిన యాత్మను పొందునని చెప్పబడినది గాన ఇట ఉపాసంపదగినది బ్రహ్మమే యని భావము.

సూ. “ఈ యాత్మ నా హృదయములోపలనున్నది” ఇత్తాది శ్రితులలో స్వల్పమైన నివాసముగలవాఁడుగను “పరిగ్రంజకంటెఁగాని యవగ్రంజకంటెఁగాని మిక్కిలి యణువైనవాఁడు” ఇత్తాది శ్రితులలో అణువుగను వ్యవదేశింపఁబడుటవలనను జీవుఁడేగాని పరమాత్మ యిటఁ జెప్పఁబడలేదనరాదు. అణియస్తాది గుణగణములతో నిండిన యీశ్వరుఁడు సూక్ష్మమగు హృదయవద్మమునఁ జూడఁబడినవాఁడగుటవలన అనంతాకాశము ఘటాద్యాకాశముగను సకల వసుధాధిపతి యయోధ్యాధిపతిగను వ్యవహరింపఁబడినట్లు ఇట ఈశ్వరుఁడే వ్యవహరింపఁబడెను గాని జీవుఁడు వ్యవహరింపఁబడలేదు.

“ఏష మత్మాంతర్భూదయే” ఇత్తాదులలో స్వల్పస్థానముగలుగునట్లు “అణియాన్ వీరీహిర్వాయనాద్యా” ఇత్తాదులలో అణియస్త్వముగలుగునట్లుగఁ గనిపించుటచే జీవుఁడే చెప్పఁబడుచున్నాఁడని సంరేహముగలుగఁగానిది చెప్పఁబడెను.

2 మూ. సంభోగప్రాప్తి రతిచేన్న వై శేష్యాత్.

వై శేష్యాత్ = బ్రహ్మమందు గుణవిశేషములుండుటవలన, సంభోగప్రాప్తిః = ఫలభోక్తృత్వాదులు ప్రాప్తింతును, ఇతిచేత్ = అని అన్నచో, న = అట్లు నరాదు.

సూ. అకాశమువలే సర్వగతుఁడగు బ్రహ్మమునకు సర్వప్రాచీ హృదయములతో సంబంధముండుటవలన అతనికి ఫలభోక్తృత్వాదులు సంభవించుననరాదు. మిథ్యాజ్ఞానముగల జీవునికంటె సమగ్ధానముగల పరమాత్మకు గుణవిశేషముండుటవలన ఫలభోక్తృత్వాదు ననికి సంభవింపవు.

2. అత్త్రధికరణము

3 మూ. అత్తాచరాచరగ్రహణాత్.

చరాచరగ్రహణాత్ = చరాచరములను భక్షించువాఁడుగా గ్రహింపఁబడుట వలన, అత్తా = భక్షకుఁడు బ్రహ్మమే.

సూ. చరాచరములను భక్షించువాఁడుగగ్రహింపఁబడుటవలన అత్త (=భక్షకుఁడు) అనఁగా బరమేశ్వరుఁడె.

ప్రముఖ” ఇత్యాది శ్రుతులలో జీవునికి, బరమాత్మకు గుహప్రవేశమున్నట్లు కనిపించుచున్నది గాన ఇట బుద్ధిజీవులను జెప్పరాదని భావము.

12 నూ. విశేషణాచ్చ.

విశేషణాచ్చ = విశేషించి చెప్పుట వలనను.

నూ. శ్రుతులలో జీవునిని బ్రహ్మము పొందువానినిగాను, బ్రహ్మమును జీవునిచే బొందదగినవానినిగాను విశేషించి చెప్పుట వలనను హృదయ గుహను బ్రవేశించినవారు జీవాత్మ పరమాత్మలే గాని బుద్ధి జీవులు గారు.

“అత్మానందధీనం విద్ధి శరీరం రథమేవతు (కథ. 1-3-3) అత్మను రథికునిగాను శరీరమును రథముగాను దెలిసికొనుము” అనుచోట రథికునిగా నిరూపింపఁబడిన జీవాత్మ పరమాత్మను సంసార మోక్షములను బొందువానిగా జెప్పఁబడెను. “సోఽథ్వనః పారమాప్నోతి, తద్విష్ణోః పరమంపదం (కథ. 1-3-4) “ఆ జీవుడు సంసారపాగరమున కావలియొడ్డయిన యుత్కృష్టమగు విష్ణుపదమును బొందుచున్నాడు” అను శ్రుతిలో బరమాత్మ పొందఁదగినవాడుగఁ దెలుపఁబడెను. “అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వా ధీరో హర్షతోకా జహాతి” అధ్యాత్మయోగమును దెలిసికొనుటచేత ఈశ్వరుని దలఁచి ధీరుడు హర్షతోకములను విడచుచున్నాడు” అను శ్రుతిలో జీవునిని దలఁచు వానినిగాను ఈశ్వరుని దలఁపఁదగినవానినిగాను దెలుపఁబడెను. వీనిని బట్టి హృదయగుహను బ్రవేశించువారు జీవాత్మ పరమాత్మలని భావము

4. అంతరాధికరణము

13 నూ. అంతర ఉపపత్తేః

ఉపపత్తేః = శ్రుతిధర్మములు ఉపపన్నములగుటవలన, అంతరః = కనులందలి పురుషుఁడు బ్రహ్మమే.

నూ. “కనులందుఁగనిపించుచున్న యీపురుషుఁడె యాత్మ అమృత రూపుఁడు అభయుఁడు బ్రహ్మము అని చెప్పెను” ఇత్యాది శ్రుతులలో జెప్పఁబడిన కనులలోనిపురుషుఁడు పరమాత్మ అనిచెప్పినప్పుడే శ్రుత్యుక్త ధర్మములు ఉపపన్నములగును గాన ఆ కనులలోని పురుషుఁడు పరమాత్మయేగాని జీవుఁడుగాని యింద్రియాధిదేవతగాని కాదు.”

మే విమునుబుమిట్టి యాకాశమనఁగా ఆకాశభూతము గాదు. బ్రహ్మమే. ఆకాశమునుబట్టి సుఖమనఁగా బ్రహ్మము. ఈ శ్రుతినిబట్టియుఁ బూర్వశ్రుతిలోని పురుషుఁడు బ్రహ్మమని తెలియవలెను.

16 మూ. శ్రుతోపనిషత్క గత్కభిధానాచ్చ.

శ్రుతోపనిషత్క = ఉపనిషద్గ్రహస్యమును పొందువానికి, గతి = ఉత్తమ గతి అభిధానాత్మిక = చెప్పుటవలనను.

సూ. ఉపనిషత్తుల రహస్యమును గ్రహించినవానికిఁ గలిగెడి యుత్తయగతి, కంటిలోని పురుషునుపొసించువానికిని గలుగునని చెప్పుటవలనను ఆ కంటియందున్న పురుషుఁడు బ్రహ్మమే.

“అథోత్తరేణ తపసా బ్రహ్మ చర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయా ఆత్మాన మన్విష్య ఆదిత్య మభిజయంతే ఏతద్వై ప్రాణానా మాయతనమ్ తదమ్మ త మభయ మేత త్పరాయణ మేతస్మా న్న పునరావర్తంతే” (ప్రశ్న 1-10) “మణియు తపస్సుచేతను బ్రహ్మచర్యము చేతను శ్రద్ధచేతను విద్యచేతను ఆత్మను అస్వేషించి యుత్తరాయణముద్వారా సూర్యునిజయించుచున్నారు ఈ హిరణ్య గర్భలోకమే ప్రాణముల కాధారము, ఇదే జరామరణములు లేనిది, భయములేనిది. ఇదే యుత్తమగతి. దీని నుండి తిరిగి జన్మమరణములను బొందరు.” అను శ్రుతిలోని యుత్తమ గతియే “అథ యదుచ్చై వా స్మిన్ శవ్యం కుర్వంతి యదిచన, అర్హిష మేవ అభిసంభవతి.... ఆదిత్యా చ్చంద్ర మసం చంద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవః స ఏనాన్ బ్రహ్మగమయతి ఏష దేవపథో బ్రహ్మపథః, ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తంతే నావర్తంతే. (ఛాందో. 4-15-5) కంటియందున్న పురుషు నుపొసించినవారు శరీరమును విడిచిన పిదప వాని పుత్రులు వానికి శవ సంస్కారము చేసినను చేయకున్నను ఆర్చిరాదిలోకములు పొంది సూక్ష్ముని బొందుదురు.... సూక్ష్ముని నుండి చంద్రుని, చంద్రునినుండి విద్యుత్లోకమును పొందుదురు. అక్కడ నుండి యొక దివ్యుఁడగు పురుషుఁడు వీరిని బ్రహ్మమును పొందించును. ఇదియే దేవ మార్గము. ఇదే బ్రహ్మమార్గము. ఈ మార్గమున బ్రహ్మమును పొందిన వారు జన్మమరణములుగల కల్పమును ఈ మనుష్య శరీరమును పొందరు

సూ. ప్రధానమందులేని దృష్ట్యాద్విధి ధర్మములు ఇటఁ జెప్పఁ బడుట వలనఁ గపిలస్మృతి యందుఁ జెప్పబడిన ప్రధానము అంతర్యామి గాదు. పరమాత్మమే అంతర్యామి.

“అదృష్టో ద్రష్టా, అశ్రుతః శ్రోతా, అమతో మంతా, ఆవిజ్ఞాతోజ్ఞాతా (బృహ. 3-7-23) అ బ్రహ్మము చూడఁబడనివాఁడైనను చూచువాఁడు, వినఁబడనివాఁడైనను వినువాఁడు తలంపఁబడనివాఁడైనను, తలఁచువాడు తెలియఁబడనివాఁడైనను తెలియువాఁడు. ఇత్యాది శ్రుతులందుఁ జెప్పఁబడిన న్నష్టశ్రోతృత్వాదులు జడమైనను ప్రధానమందు సంభవింపవని భావము.

20 మూ. శారీరశ్చోభయేఽపి భేదేనైవ న మధీయతే.

ఉభయేఽపి=కొఱి, మధ్యందిన శాఖీయులగు వారిద్దఱును, భేదేన=భేదముగా, వినం=ఈ జీవుని అధీయతే=చదువుచున్నారు, కాన శారీరశ్చ=శరీరస్థజీవుఁడును బ్రహ్మమే.

సూ. కణ్వశాఖీయులును మధ్యందిన శాఖీయులును ఈ జీవుని బరమాత్మకంటె వేఱుగాఁ జదువుచున్నారు. కాన ఆయధీదేవతలలో నుండి నియమించువాఁడు పరమాత్మయే గాని శరీరస్థజీవుఁడు గాడు

“యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్ (బృహ. 3- -22) ఎవఁడు విజ్ఞానాత్మయగు జీవుని యందుండెనో, అని కణ్వశాఖీయులును, ‘య ఆత్మనితిష్ఠన్ ఎవఁడు ఆత్మ యందు ఉండెనో అని మధ్యందిన శాఖీయులును జీవునికంటె బ్రహ్మమును వేఱుగఁ జెప్పుటచే అంతర్యామి పరమాత్మయే యని భావము. అంతర్యామి జీవుఁడన్నచో ‘నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా ఇతనికంటె మఱియొక ద్రష్టలేఁడు ఇత్యాది శ్రుతులు విరోధించునని భావము.

6. అదృశ్యత్వాధికరణము

21 మూ. అదృశ్యత్వాదిగుణకో ధర్మోక్తిః

ధర్మోక్తిః=సర్వజ్ఞత్వాదిధర్మములు చెప్పఁబడుటవలన, అదృశ్యత్వాది గుణః=అదృశ్యాదిగుణములు గలవాఁడు బ్రహ్మమే.

అక్షరాత్పరతః పరః అనుశ్రుతిలో భేదముగాఁజెప్పుటనుబట్టియు అదృశ్యాది గుణయుక్తుఁడు పరమాత్మయని భావము.

23 మూ. రూపోపన్యాసాచ్చ.

రూపోపన్యాసాచ్చ = రూపమును ఉపన్యసించుట వలనను.

సూ. ఈ భూతయోనికి తల యగ్ని కన్నులు సూర్య చంద్రులు, చెవులు దిక్కులు, వాక్కులు వేదములు ప్రాణము వాయువు హృదయము విశ్వము, ఇతని పాదములనుండి భూమి పుట్టెను, ఇతఁడు సర్వప్రాణులకు అంతరాత్మ అని శ్రుతిలో రూపము ఉపన్యసించుట వలనను ఆ భూతయోని పరమాత్మయై.

అగ్నిర్మూర్తా చక్షుషీ చంద్రసూర్యా, దిశఃశ్రోత్రే, వాగ్వివృతాశ్చ వేదాః, వాయుఃప్రాణో, హృదయం విశ్వ మస్య వద్భ్యాంపృథివీ, హ్యేష సర్వ భూతాంతరాత్మా (ముండక. 2-1-4) అనుశ్రుతిలో ఆ భూతయోనికిఁ జేయఁబడిన రూపోపన్యాసమును బట్టియు ఆ భూతయోని పరమాత్మయై యని భావము.

7 వై శ్వానరాధికరణము

24 మూ. వై శ్వానరః సాధారణ శబ్దవిశేషాత్

సాధారణ శబ్ద విశేషాత్ = సాధారణ వాచక శబ్దమునకు విశేషము చెప్పుట వలన, వై శ్వానరః = వై శ్వానరుఁడు బ్రహ్మమే.

సూ. జరరాగ్ని, అగ్ని, అగ్నిదేవతను నర్థములందు వై శ్వానర శబ్దము సామాన్యమైనను ఇందుద్యుమూర్ధత్వాది విశేషములు చెప్పఁబడుట వలన వై శ్వానరుడనఁగా బ్రహ్మమే.

తస్యహవా ఏతస్యాత్మనో వై శ్వానరస్యమూర్ధావీవ, సుతేజాశ్చక్షు ర్విశ్వరూపో, వాయుఃప్రాణః, పృథగ్గర్భా, సందేహోబహుశో వస్తి రేవ రయిః, పృథివ్యేవ పాచా, పురఏవవేది ర్లోమానిబర్హి ర్హృదయంగార్హ పత్యో మసో అన్వాహర్యపచన, ఆస్యమమాహవసీయః (ఛాందో. 5-18-2) ఆత్మ

సూ. వైశ్యానరశబ్దము అగ్నిపరముగఁ బ్రయుక్తమగుట వలనను వైశ్యానరునికి తేతాగ్నులను అవయవములుగఁ జెప్పటవలనను వైశ్యానరుడు హృదయములలోనున్న వాఁడుగ శ్రుతిలోఁ జెప్పఁబడుట వలనను ఇట వైశ్యానరుడనఁగా జరరాగ్నియని చెప్పవలయునేగాని పరమాత్మయని చెప్పరాదు. అన్నచో అట్లనరాదు. జరరాగ్నియందుఁ పరమాత్మదృష్టచే నుపాసనచెప్పఁబడుటవలనను ద్యులోకము తలమొదలగు విషయములు జరరాగ్నియందు సంభవింపకపోవుటవలనను వాజసనేయులు ఈ వైశ్యానరుని బరమపురుషునిగఁ బరించుటవలనను వైశ్యానరుడనఁగాఁ బరమాత్మయే యగుఁగాని జరరాగ్నికాదు.

“సవిషోఽగ్ని ర్వైశ్యానరః” అయి యగ్ని వైశ్యానరుడు. “హృదయంగార్హవత్యః” ఇతనికి హృదయముగార్హవత్యాగ్ని “పురుషేఽతః ప్రతిష్ఠితంవేద” “వైశ్యానరుని పురుషునిలోవలనున్న వానినిగఁ దెలిసికొనుము” (ఛాందో. 5-18-2) ఇత్యాదులు వైశ్యానరపదమునకు జరరాగ్నియని పూర్వపక్షము. ‘సవిషోఽగ్ని ర్వైశ్యానరో యత్పురుషః సయోహైతమేవ మగ్నిం వైశ్యానరం పురుషం పురుషేఽతః ప్రతిష్ఠితంవేద” అ యితఁడు జరరాగ్ని యుపాధిగల వైశ్యానరుడు. ఈ వైశ్యానరుని ఋషునిగాను మూర్ధచిబుకములకు మధ్యనున్న వానినిగను దెలిసికొనువాఁడు అంతట భోగ్యమును భుజించును” (శతపథ. 10-6-1-11) ఈ వాజసనేయుల శ్రుతి సిద్ధాంతము అని దెలియునది.

27 మూ. అతఏవ న దేవతా భూతంచ.

అతఏవ=కనుకనే, దేవతా=అగస్త్యభిమాన దేవతయును, భూతకంచ= అగ్ని భూతమును, న=కాదు.

సూ. ద్యుమూర్ధత్వాది ధర్మవిశేషములు సంభవింపక పోవుచున్నవి గనుగనే వైశ్యానరుడనఁగా అగ్న్యభిమానదేవతగానిపంచభూతములలోని అగ్నిగాని కాదు. పరమాత్మయే.

28. మూ. సాక్షాదవ్యవిరోధం జైమినిః

సాక్షాత్అపి=సాక్షాత్తుగాఁగూడ, ఆవిరోధం=విరోధములేదని, జైమినిః=జైమిని.

సూ. వైశ్యానరపదమునకు జరరాగ్ని రూపమైన పరమాత్మయని గాని జరరాగ్నియందలి పరమాత్మయనిగాని చెప్పి యా వైశ్యానరుని

“ప్రాదేశికమాత్ర మివహ వైదేవాః సువిదితా అభిసంపన్నాస్తథా తు వ
 ఏతాన్ వక్ష్యామి యథా ప్రదేశ మాత్రమేవాభి సంపాదయిష్యామీతి” దేవ
 తలు లొడితెడు పరిమాణము గలవానివలెనున్న యీర్వరుని దెలిసికొని
 వానినే బొందిరి. లొడితెడంత గలవానిగనే ఈ యీర్వరుని పొందించఁ
 గలను అని” “సహోవాచ మూర్ధాన ముపదిశ న్నువా చైషవా అతిష్ఠా
 వైశ్వానర ఇతి. చక్షుషీ ఉపదిశ న్నువా చైష వైసులేజా వై శ్వానర ఇతి,
 నాసికే ఉపదిశ న్నువా చైష వైపుథగ్వర్జ్వాత్ వైశ్వానర ఇతి” “అశ్వ
 పతిరాజు ప్రాచీనశాలాదులతోఁ జెప్పి తన శిరస్సును జూపుచు ఇదే ద్యులో
 కమును వైశ్వానరుని శిరమని చెప్పెను. కన్నులను జూపుచు శుభతేజ
 స్సుగల సూర్యుఁడను వైశ్వానరుని కన్నులనెను. ముక్కులోని ప్రాణ
 మును జూపుచు ఇదే వామరూపమైన వైశ్వానరుని ప్రాణమనెను. “ముఖ్య
 మాకాశ ముపదిశన్ ఉవాచైషవై రయి బహులో వైశ్వానర ఇతి. ముఖ్యా
 అప ఉపదిశన్నువాచై షవై రయి రైశ్వానర ఇతి. చుబుక ముపదిశన్
 ఉవాచైషవై ప్రతిష్ఠా వైశ్వానర ఇతి” నోటిలోని ఆకాశమును జూపుచు ఇదే
 బహుగుణము గల యాకాశమును వైశ్వానరుని దేహమధ్యభాగమనెను.
 నోటిలోని చాంగనీటిని జూపుచు ఇదేవెస్వానరుని పొత్తికడుపులోని జలమనెను
 చుబుకమును జూపుచు ఇదే పృథివి యను వైశ్వానరుని పాదములనెను.
 ఈ శ్రుతిలోని తల దగ్గర నుండి చిబుకమువఱకుఁ గల యవయవములు
 లొడితెడు పరిమాణము గలుగుటచే లొడితెడు పరిమాణముగల వాఁడుగఁ
 జెప్పఁబడెనని భావము.

32 మూ. అమనంతి చైత్రమస్మిన్

ఏవం=ఈ బ్రహ్మమును, అస్మిన్=ఈప్రదేశమందు, అమనంతిచ=
 చెప్పుచున్నా రుగూడ.

సూ. ఈ పరమాత్మను లొడితెడు మాత్రమే పరిమాణముగల తలకు
 చిబుకమునకు మధ్యగల ప్రదేశము గలవానినిగ జాబాలురు చెప్పుచున్నా
 రుగూడ.

ఇది శ్రీ వెంకమాంజా నారాయణశాస్త్రిదంపతుల తనయఁ శిష్యుడగు

చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁబడిన

బ్రహ్మమీమాంసా దర్శనమందు మొదటి యధ్యాయమున

స్పష్టబ్రహ్మ బోధకశ్రుతి వాక్యసమన్వయమును రెండవ పాదము.

పరాత్పరం పురుష ముపైతి దివ్యం" అట్లు విద్వాంసుఁడు నామరూపముల నుండి విముక్తుఁడై పరాత్పరుఁడు దివ్యుఁడనగు పురుషుని పొందును" అని చెప్పఁబడియె, "యదాసర్వే ప్రముచ్యంతే కామాయేఽస్య హృద్స్థితాః అథమర్శ్యోఽమర్శ్యోభవతి అత్రబ్రహ్మ సమనుశ్చ తే" (బృహ. 4-4-7) వీని హృదయములందున్న సర్వకామములు పోయినప్పుడు మర్త్యుఁడు ముక్తుఁడై యీలోకముననే బ్రహ్మమును పొందును" ఇత్యాది శ్రుతులందు బొందఁదగినవాఁడుఁగఁ జెప్పఁబడుటచే నా బొందఁదగినవాఁడు బ్రహ్మమే గాని జడమైన ప్రధానాదులు గావని భావము.

3 మూ. వానుమాన మతచ్ఛబ్దాత్.

అతచ్ఛబ్దాత్=ప్రధానాదులను బోధించు శబ్దములు లేకపోవుటవలన అనుమానం=అనుమానసిద్ధము, న=కాదు.

సూ. శ్రుతులలోఁ బరమాత్మను ప్రతిపాదించు శబ్దములేగాని జడము లగు ప్రధానాదులను ప్రతిపాదించు శబ్దములు లేకపోవుటవలన నిటద్యులోక భూలోకాదులకు స్థానము ప్రధానాదులగునని యనుమాన ప్రమాణముచే నూహింపరాదు.

4 ప్రాణభృచ్చ.

ప్రాణభృచ్చ=ప్రాణధారియగు జీవుఁడు (న=కాదు)

సూ. సర్వజ్ఞత్వాదిధర్మములు సంభవింపకపోవుటవలనఁ బ్రాణధారి యగు జీవుఁడును ద్యులోకాదులకు స్థానముగాఁడు.

5 మూ. భేద వ్యపదేశాత్.

భేదవ్యపదేశాత్=వేరుగ వ్యపదేశించుటవలన.

సూ. జీవునిదెలిసికొనువాడుఁగను, పరమాత్మను దెలిసికొనఁదగినది గను భిన్నముగ వ్యపదేశించుటవలనను జీవుఁడు ద్యులోకాదులకు స్థానము గాఁడు.

6 మూ. స్థిత్యదనాభ్యాంచ

స్థిత్యదనాభ్యాంచ=సాక్షిగానుండుటవలనఁ గర్మ ఫలానుభవము వలనను

8 మూ. ధర్మోప పత్తేచ్ఛ

ధర్మోపపత్తేచ్ఛ = సుఖరూపత్వాది ధర్మములు ఉపపన్నములగుట వలనను

సూ. భూమమునకుఁ జెప్పఁబడిన సుఖరూపత్వాది ధర్మములు బ్రహ్మ మని చెప్పినప్పుడే యుపపన్నము లగుటవలనను భూమమునఁగా బ్రహ్మ మెగాని భూతాకాశముగాదు

“యోవై భూమాతత్సుఖం నాలేప్తి సుఖమస్తి భూమైవసుఖం” ఏది భూమయో అదియే సుఖము అల్పమందు సుఖములేదు. భూమయే సుఖము

“యావై భూమా తదమృతం” “ఏదిభూమయో అదియే యమృతము” (ఛాందో. 7-23-9) అని శ్రుతులందు భూమమునకుఁ జెప్పఁబడిన సుఖత్వాది ధర్మములు భూతాకాశమునకు సంభవింపవుగాన భూమ అనఁగా బ్రహ్మ మని భావము.

3. అక్షరాధికరణము

9 మూ. అక్షర మంబరాంత ధృతేః

అంబరాంత ధృతేః = ఆకాశము వఱకు ధరించుటవలన, అక్షరం = అక్ష రమనఁగ బ్రహ్మమే.

సూ. భూమి మొదలుకొని యాకాశము వఱకు అక్షరము ధరించు చున్నదని శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడుటవలన ఆ యక్షరమఁగా బ్రహ్మమే గాని వర్ణములుగావు.

“కస్మిన్ను ఖల్వాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ” ఆకాశము దేనియందుఁ బడుగు పేకలందు వస్త్రమువలెఁ గలిసియున్నది” అని యాజ్ఞవల్క్యుని గార్గి యడుగఁగా “సహోవాచ ఏతద్వై తదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా ఆభివ దంత్య స్థూలమనణు” ఓ గార్గి! ఆకలిసి మెలసి యున్నది యక్షరమని బ్రహ్మవేత్తలు చెప్పుచున్నారు. అది స్థూలమునుగాదు సూక్ష్మమునుగాదు” అని యాజ్ఞవల్క్యుడనేను (బృహ. 3-8-8) అని శ్రుతి.

10 మూ. సాచప్రశాసనాత్.

సా చ = ఆశ్రుతియును, ప్రశాసనాత్ = శాసించుటవలన,

సూ. ఓ గార్గి! ఈ యక్షరుని శాసనమందు సూర్యచంద్రులు నిలఁ

జెప్పబడిన యోగకారముచే నుపాసించదగినవాడు పరమాత్మయేగాని
అపరుడగు హిరణ్యగర్భుడుగాడు

వివ:- ఏతద్వై సత్యకామ పరంచాపరంచబ్రహ్మ యదోంకారస్తస్మా
ద్విద్వానేతేనై వాయతనై నై కతర మన్వేని ఓ సత్యకామ! పరుడగు పర
మాత్మయు అపరుడగు కార్యబ్రహ్మయు అనగా హిరణ్య గర్భుడును
ఓంకారమే. విద్వాంసుడు ఈయోంకారోపాసనచేతనే పరమాత్మనో హిరణ్య
గర్భునినో ఎవరో యొకరివో పొందుచున్నాడు. అన్ని ప్రారంభించి యః
పునరేతంత్రీమాత్రేణోమిత్యేతే నై వాక్షరేణ పరంపురుష మభిధ్యాయీన
(ప్ర. 5-5) ఎవడు త్రిమాత్రకమైన ఓం అను నక్షరముచే పరమ
పురుషునిధ్యానించునో అనుచోట నుపాసించదగినవాడు హిరణ్యగర్భుడా?
పరమాత్మయా? అని సందేహము గలుగగా స ఏతస్మాజ్జీవ ఘనాత్పరా
త్పరం పురిశయం పురుష మీషతే (ప్ర. 5-5) స్థావరజంగమములకంటె
బరుడగు హిరణ్యగర్భునికంటె బరుడై యెల్ల శరీరమందున్న పరమా
త్మను త్రిమాత్రకమగు నోంకారము నుపాసించినవాడు చూచుచున్నాడు
అని పై శ్లోకులకు జీవరం గర్మగా ఆత్మ జెప్పబడుటవలన ఓంకారముచే
నుపాసించదగినవాడు పరమాత్మయేగాని హిరణ్య గర్భుడు గాడని
భావము.

5. దహరాధికరణము

13 మూ. దహర ఉత్తరేభ్యః

ఉత్తరేభ్యః=చివరచెప్పబడిన కారణములబట్టి, దహరః=సూక్ష్మము
(బ్రహ్మమే)

సూ. శ్లోకంలో జీవరం జెప్పబడిన దహరా (సూక్ష్మ) కాశస్థి పృథి
వ్యాది కారణముల బట్టియు అపహతపాపమత్వాదికారణముల బట్టియు
దహర (సూక్ష్మ) మనగా బరమాత్మయేగాని భూతాకాశ జీవులు గారు.

వివ:- “అథ యదిద మస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుండరీకం వేశ్మ
దహరోస్మిన్నంతరాకాశ స్తస్మిన్యదంత స్తదన్వేష్టవ్యం తద్వావ విజిజ్ఞాసి
వ్యం” [ఛాందో. 8-1-1] మఱి యీ బ్రహ్మపురమగు శరీరమందు

వివ:- ఇమాః సర్వాః వ్రజా అహరహ ర్గచ్ఛంత్యవీతం బ్రహ్మలోకం నవీందంతి [ఛాందో. 8-3-1] అని శ్రుతిః సతాసోమ్య తదా సంవన్నో భవతి [ఛాందో. 6-8-1] అనునది శ్రుత్యంతరము.

వివ:- బ్రహ్మలోకమును చోట బ్రహ్మమే లోకము బ్రహ్మలోకములని చెప్పవలయును. లోకమనగా నిద్ర పొందిన వానిని “బ్రహ్మమైన వాడు బ్రహ్మత్వమును బొందును” అనియు, ననుట దృష్టము.

15 మూ. ధృతేశ్చమహిమ్నోఽస్యాస్మిన్నుపలభ్యే.

ధృతేః=లోకధారణ రూపమైన, మహిమ్నః=మహిమ వల్లను, అస్య=దీనికి, అస్మిన్=దీనియందు, ఉపలభ్యే=అమహిమ యుపలబ్ధమగుట వల్లను.

సూ. ఈదహరాకాశమునకు శ్రుతిలో లోకధారణ రూపమగు మహిమ చెప్పబడుటవలన శ్రుత్యంతరమున నామహిమ యుపలబ్ధమగుటవలనను దహరాకాశమును దానికిఁ బరమాత్మయై యర్థము.

వివ:- “దహరోస్మిన్నంతరాకాశః” దీనిలోనున్న దహరము అకాశము వంటిది అనిదహరమును బ్రస్తావించి అకాశముతో సామ్యమును జెప్పి దాని యందే యాత్మశబ్దమును బ్రయోగించి అథ య అత్మా స సేతు ర్విధృతి రేషాం లోకానామసంభేదాయ [ఛాందో. 8-4-1] దహరాకాశ రూపమైన యాత్మ భూరాదిలోకముల రక్షణ కొఱకు సేతువు వానిని ధరించునది. అను శ్రుతిలో లోకధారణము చెప్పబడినది. ఏతన్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గీ సూర్యా చంద్రమ సౌ విధృతౌత్తిష్ఠతః [బృ. 3-8,6] ఓ గార్గీ యా యక్ష తుని శాసనమందు సూర్యచంద్రులు నియమింపబడి యున్నారు. అని ధారణ మహిమకు శ్రుత్యంతరము. ఎష సర్వేశ్వర ఏష భూతాధిపతిరేష భూతపాన ఏష సేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామసంభేదాయ [ఛాందో. 8,4,1] ఇతఁడే సర్వేశ్వరుఁడు ఇతఁడే భూతనాథుఁడు, ఇతడు భూతరక్ష కుఁడు ఇతడు లోకరక్షణకు సేతువు ధరించువాఁడు అనియు శ్రుతి.

6 ఉత్తరాధికరణము

16 మూ. ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు

ఉత్తత్=ఉత్తరశ్రుతి వాక్యపరామర్శవలన చేత్=అన్నచో అవిర్భూతస్వరూపః=అవిర్భవించిన స్వరూపముగలవాఁడు.

నన్నచో ఉపాసనకై యల్పత్వముగ నిదివఱకె చెప్పఁబడెను గాన నిట జీవుఁడని చెప్పరాదు.

వివ: [చూ, బ్రహ్మమీమాం 1ఆ. 2పా. 7సూ.]

7. అనుకృత్యధికరణము

18 మూ. అనుకృతేస్తస్యచ.

తస్య=ఆ బ్రహ్మముయొక్క, అనుకృతేః=అనుకరణము వలనను

సూ. సూర్యచంద్రాదులు ఆ బ్రహ్మము ననుకరించి ప్రకాశించు చున్నవని చెప్పుటవలన అతని కాంతిచే నిది యంతయుఁ బ్రకాశించు చున్నది' అను శ్రుతిలో "అతని' అనఁగాఁ బరమాత్మయొక్క అనియెగాని తేజోభూతముయొక్క అని అర్థముగాదు.

వివ: నతత్ర సూర్యోభాతి నచంద్ర తారకం సేమావిద్యుతోభాంతి కుతోఽయమగ్నిః తమేవభాంత మనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి' (ముం. 2-2-10) ఆ బ్రహ్మము ముందట సూర్యుఁడు ప్రకాశింప లేఁడు, చంద్రుఁడు నక్షత్రములు ప్రకాశింపలేవు, ఈ మెఱపులు మెఱయ లేవు, ఈ యగ్ని యొక్కడఁ బ్రకాశింపఁగలదు, ప్రకాశించునతని ననుస రించియె యిది యంతయుఁ బ్రకాశించుచున్నది. అతని కాంతిచేత నిది యంతయుఁ బ్రకాశించుచున్నది. అనిశ్రుతి.

20 మూ. అపిచస్మర్యతే.

వివ:- స్మృతులందుఁ జెప్పఁబడుచున్నదిగూడ.

సూ. పరమాత్మ కిట్టి రూపము స్మృతులందును జెప్పఁబడుచున్నది.

వివ:- 'నతద్భాసయతే సూర్యోనశశాంకో నపావకః, యద్గత్వాన నివర్తంతే తద్ధామ పరమంమమ' (గీత. 15-12) ఏనాపరమధామమును బొంది తిరిగిరారో యట్టిదానిసూర్యుఁడు ప్రకాశింపఁజేయలేఁడు, చంద్రుఁడు ప్రకాశింపఁజేయలేఁడు, అగ్ని ప్రకాశింపఁజేయలేఁడు. 'యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాస యతేఽఖిలం యచ్ఛంద్రమసియచ్ఛాగ్నౌ తత్తేజోవిద్ధిమా మకం (గీత. 15-6-12) సకలజగత్తును బ్రకాశింపఁజేయు సూర్యుని తేజ

స్నును చంద్రుని తేజస్సును, అగ్ని తేజస్సును, నా తేజస్సునుగాఁ దెలిసికొనుము” అని భగవద్గీత.

22 మూ. శబ్దాదేవప్రమితః

శబ్దాదేవ=భూతభవ్యములకు ఈశానుఁడను శబ్దమువల్లనే ప్రమితః=బొటనప్రేలంత ప్రమాణము గలవాఁడు.

నూ. “మూఁడు కాలములందలి వస్తువులకుఁ బ్రభువగు పురుషుఁడు శరీరమధ్య బొటనప్రేలంతయైయున్నాఁడు” ఇత్యాది శ్లోకులలో “మూఁడు కాలములందలి వస్తువులకుఁ బ్రభువు” అను శబ్దమును బ్రయోగించుటవలన బొటనప్రేలంత పరిమాణము గలవాఁడు పరమాత్మయే.

వివ:- “అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మనిశిష్ఠతి ఈశానో భూతభవ్యస్య” (కఠ. 2-1-12) అని శ్రుతి.

23 మూ. హృద్యపేక్షయాతు మనుష్యాధికారత్వాత్.

మనుష్యాధికారత్వాత్=మనుష్యుఁడె అధికారి యగుటవలన, హృద్యపేక్షయాతు=హృదయమునుబట్టియే.

నూ. శాస్త్రమునకును ఉపాసనాజ్ఞానములకును మనుష్యుఁడె యధికారి కాన ఆ మనుష్యుని యొక్క పరిమాణమును బట్టియే సర్వగతుఁడైన పరమాత్మకు అంగుష్ఠమాత్ర పరిమాణత్వము చెప్పఁబడినది.

8. దేవతాధికరణము

24 మూ. తదుపర్యపి బాదరాయణః సంభవాత్

సంభవాత్ = సంభవించుటవలన, తదుపర్యపి = మనుష్యులకంటె పై వారగు దేవతలకునని, బాదరాయణః=బాదరాయణుఁడు.

మనుష్యులకంటెఁబై మన్న దేవతలకును శాస్త్రాదులందు అధికారము సంభవించుటవలన దేవతల హృదయ పరిమాణమునుబట్టియుఁ బరమాత్మకుదేవతల అంగుష్ఠమాత్ర పరిమాణత్వము చెప్పవచ్చునని బాదరాయణుడు

28 మూ. సమాననామరూపత్వాచ్చావృత్తాపవ్యవిరోధోదర్శనాత్స్మృతేశ్చ.

అవృత్తాపవి = మరలమరల స్మృష్టివచ్చుటయందును, సమాననామరూపత్వాత్ = సమానమైన నామరూపములు గలదగుటవలన, దర్శనాత్ = అట్లుగనిపించుగవలన, స్మృతేః చ = స్మృతినిబట్టియు, అవిరోధః = విరోధము లేదు.

సూ. దేవతాది సకలప్రపంచముయొక్క పుట్టుటకు నాశనమునకు మూలమైన మహాస్మృష్టి ప్రళయములు మరలమరల వచ్చుచున్నను శ్రుతి స్మృతులనుబట్టి దేవతాది సకల ప్రపంచముయొక్క నామరూపములు పూర్వ స్మృత్తితో సమానముగ నుండునట్లు తెలియుట వలన “ప్రళయములో వేదములు నశించును గదాయను విరోధముగాని యట్టివానికి ఆపామాద్యవిరోధముగాని” గలుగదు.

వివ:- “యే బ్రాహ్మణం విదధాతి పూర్వం యావై వేదాంశ్చ ప్రహితోతి తస్మై, తంహి దేవమాత్మ బుద్ధిప్రకాశం ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రవద్యే [శ్లోతా 6-18] ఎవఁడు పూర్వము బ్రహ్మను సృజించెనో, ఆ బ్రహ్మ కొఱకెవ్వఁడు వేదము లిచ్చెనో యట్టి బుద్ధిప్రకాశకుడైన వానిని మోక్షకామిలై నేను శరణుపొందుదును. “సూర్యచంద్రమసౌధాతా యథా పూర్వమకల్పయత్” [ఋ. సం. 10-1-10-3] బ్రహ్మ సూర్యచంద్రులను పూర్వమువలె సృజించెను. ఇత్వాది శ్రుతులనుబట్టియు, ‘ఋషీణాం నామ ధేయాని యాశ్చ వేదేషు దృష్టయః, సర్వర్యంతే ప్రసూతానాం తాన్వై వైభోదదాత్యజః, యథర్తావృతులింగాని నానారూపాణి వర్యతే దృశ్యంతే తానితాన్యేవ తథాభావాయుగాదిషు, యథాభిమానినోఽతీతస్తుల్యాస్తే సాం ప్రతైరిహ దేవాదేవైరతీ తైర్హిరూపైర్నామభిరేవచ” బ్రహ్మకు రాత్రియగు ప్రళయము చివర జన్మించిన ఋషులకు పేర్లను, వేదములను గుఱించిన జ్ఞానములను పూర్వస్మృష్టి యందలి వానిని ఇచ్చుచున్నాఁడు. పూర్వస్మృష్టి యందున్న నామరూపములలోనే, సృజించెను. పూర్వదేవతలు ఇప్పటి చక్షురాదృభిమానదేవతలతో సమానముగనే యుండిరి” ఇత్వాది స్మృతులను బట్టియు ప్రతికల్పనమునందు సకలదేవతాది ప్రపంచము సమాన నామరూపములతో నన్నట్లు తెలియుచున్నది, కాన మహాప్రళయమున

వివ;- ఆదిత్యాదిదేవతావాచకములగు పదములు వానివాని మండలముల యధిదేవతలను జెప్పుచున్నవి గాని యచేతనమగు తేజోమండలములనుగూర్చి చెప్పుటలేదు. 'తద్యోయోదేవానాం ప్రత్యబధ్యత సఏవ తదవభత్త ధర్మాణాం తథామనుష్యాణాం" [బృ. 1-4-10] దేవతలలో నెవ్వడెవ్వడు ఆ బ్రహ్మమును దెలిసికొనెనో వాడు ఆ బ్రహ్మమే యయ్యెను, అట్లే ఋషులలోను, మనుష్యులలోను బ్రహ్మమునుదెలిసికొన్నవాడు బ్రహ్మమే అగును. ఇత్యాదులను బట్టి దేవతలకును బ్రహ్మవిద్యాధికారమున్నదని తెలియుచున్నదని భావము. "మేధాతిథిం హకాణ్వాయన మిం ద్రో మేషో భూత్వా జహరా" [షడ్వింశ. బ్రా. 1-1] ఇంద్రుడు మేషమై కాణ్వా యణుడైన మేధాతిథి యను మునిసుతుని హరించెను. "ఆదిత్యో పురుషో భూత్వా కుంతీమువససార" సూర్యుడు పురుష రూపముగలవాడై కుంతిని సమీపించెను. ఇత్యాదిస్మృతులనుబట్టి సూర్యాదులు అధిదేవతలుగ గ్రహింపవలయునని భావము.

9 అపశూద్రాధికరణము

మూ. శుగస్య తదనాదర శ్రవణాత్తదాద్రవణాత్ సూచ్యతేహి.

తదనాదర శ్రవణాత్=ఆ హంసల యనాదరవాక్యముల వినుటవలన తదాద్రవణాత్=అప్పుడు రై క్వునిదగ్గరకు వరుగెత్తుటవలన, అస్య=ఈ జాన శ్రుతియను రాజునకు శుక్ దుఃఖము, సూచ్యతేహి=సూచింపబడుచున్నది గదా.

సూ. హంసల యనాదరవాక్యములు వినుటవలన వెంటనే జానశ్రుతి యనురాజు శోకము పొంది రై క్వుడను మునిదగ్గరకు ఆత్మజ్ఞానము పొందుటకు వరువెత్తగా నారై క్వుడు అతని దుఃఖమును చూచి సంబోధించిన "ఓ శూద్రా" అను పదముచే శోకము సూచింపబడుచున్నది గాని శూద్ర జాతివాడా! యని సూచింపబడుటలేదు గాన "అయ్యో ఓ శూద్రా! [=దుఃఖించినరాజా!] శుక్=దుఃఖముచే, ద్రా=రై క్వునిదగ్గరకు వరుగెత్తినవాడా, హరములలో గూడిన యీ రథము గోవులతో గూడ నీకే యుండుగాక" అనుశ్రుతితో శూద్రపదమునుబట్టి శూద్రునకు బ్రహ్మవిద్యాధికారమున్నదనరాదు.

34 మూ. సంస్కార పరామర్శ తదభావాభిలాపించు.

సంస్కార పరామర్శ=ద్విజులకే ఉపనయనాది సంస్కార పరామర్శవలన, తదభావాభిలాపించు=ఇతరుల కాసంస్కారము లేదని చెప్పుట వలనను.

సూ. బ్రహ్మక్షత్రియవై శ్యులకే శ్రుతులందు ఉపనయన వేదాధ్యయనాది సంస్కారము విధించుట వలనను శూద్రుల కట్టి యుపనయనాది సంస్కారము లేకపోవుట వలనను శూద్రునకు బ్రహ్మవిద్య యందధికారము లేదు.

35 మూ. తదభావనిర్ధారణే చ ప్రవృత్తిః

తదభావనిర్ధారణే=అశూద్రత్వము లేదని నిర్ధారణ చేయుటయందు ప్రవృత్తిః=ప్రవర్తించుటవలన.

సూ. సత్యము వలుకుటచే జాబాలుని యందు శూద్రత్వము లేదని బ్రాహ్మణుడని నిశ్చయించి గౌతము డు వానికి ఉపనయనము వేదాది విద్య లుపదేశించుటకు బ్రవర్తించుట వలనను శూద్రునికి బ్రహ్మవిద్యాధికారము లేదు.

వివ:- “నై త దబ్రాహ్మణో వివక్తు మర్హతి సమిధం సోమ్యాహరోప త్యానేష్య న సత్యాదగాః” (ఛాం 4-4-1) (ఈ సత్యమును బ్రాహ్మణుడుగానివాడు చెప్పేడు ఓ సామ్యుడా! సమిధలనుతెమ్ము నీకు బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించుటకు ఉపనయనమును (దగ్గఱకుఁ దీసికొందును) నీవు సత్యము నుండి తొలగలేదు) అనుశ్రుతినిబట్టి సత్యము వలికినవాడు బ్రాహ్మణుడుగాన సత్యము వలుకుట బ్రాహ్మణ లక్షణము, అందుచే సత్యము వలుకని వాడు శూద్రుడు అట్టి శూద్రునకు బ్రహ్మవిద్యాధికారము లేదని భావము.

36 మూ. శ్రవణాధ్యయనార్థ ప్రతిషేధాత్ స్మృతేశ్చ.

శ్రవణాధ్యయనార్థ ప్రతిషేధాత్=వేదశ్రవణమును పాఠమును అర్థమును నిషేధించుట వలన, స్మృతేశ్చ=స్మృతివలనను.

వివ:- ఏష సంవృతసాదోఽస్మాచ్ఛరీతాత్సముత్థాయ వరంజ్యోతిరువ సంవద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే (ఛాం. 9-12-3) అనిశ్రుతి. య ఆత్మా అవహతపాప్మా....సోన్వేష్టవృష్పవిజిజ్ఞాసితవ్యః (ఛాం. 8-7-1) (అవహత పాప్మమయిన యాత్మ యన్వేషింపదగినది తెలిసికొనఁదగినది) అశరీరం వావ సంతం ప్రియాప్రియే స్మృతః (ఛాం. 8-12-1) (తాను శరీరము లేనివాఁడని తెలిసికొన్నవానిని ప్రియముకాని అప్రియముకాని స్మృశింపవు) అను శ్రుతివ్రకరణమునఁ జెప్పఁబడిన పాపరాహిత్యము శరీరశూన్యత్వము మొదలగు గుణములు గల జ్యోతి బ్రహ్మమే కాని భౌతిక తేజస్సు కాదని భావము.

12. అర్థాంతరత్వవ్యవదేశాధికరణము

39 మూ. ఆకాశోఽర్థాంతరత్వాది వ్యవదేశాత్.

అర్థాంతరత్వాదివ్యవదేశాత్=నామరూపదులకంటె నితరమైనది మొదలుగా వ్యవదేశించుటవల్ల, ఆకాశః=ఆకాశవదము బ్రహ్మవరము.

నూ. ఆకాశమే నామరూపములను నిర్వహించునది ఆ నామరూపములకంటె ముఖ్యక దానిగ వ్యవదేశించుట మొదలగువానివల్ల అందలి యాకాశ వదము బ్రహ్మవరమైనది.

వివ:- “ఆకాశోహవై నామరూపయోర్నిర్వహితాతేయదంతరాతద్రబ్ధమ్” (ఛాం. 6-14-1) అనిశ్రుతి నామరూపములకంటె భిన్నమైనది బ్రహ్మమొక్కటే మిగిలిన ప్రపంచమంతకు నామరూపములు గలవు గాన నామరూపములకంటె వేరుగఁ జెప్పఁబడినది బ్రహ్మమే యగునని భావము.

13. సుషుప్త్యధికరణము

40 మూ. సుషుప్తు, త్రాగంత్యోర్భేదేన.

సుషుప్త్యత్రాగంత్యోః = సుషుప్తియందు దేహము విడుచునపుడు భేదేన=భేదముగ చెప్పుటచే.

నూ. “ఆత్మయైవఁడు” అని జనకుండు వ్రశ్నింపఁగా “విజ్ఞానమయైవఁడు ప్రాణనాలందును, హృదయములోవల జ్యోతిస్స్వరూపుఁడు

బ్రహ్మ మీమాంసా దర్శనము

మొదటి యధ్యాయమున నాలుగవ పాదము.

బ్రహ్మబోధకాన్వప్తశ్రుతి వాక్యసమన్వయము.

1. ఆనుమానికాధికరణము

1మూ. ఆనుమానికమ ప్యేకేషా మితిచేన్న శరీరరూపక విన్యస్త గృహితేర్దర్శయతి చ.

ఆనుమానికమపి = అనుమానప్రమాణసిద్ధమగు ప్రధానముగూడ, ఏకేషాం=కొందఱయొక్క మతమున, ఇతిచేత్=అన్నచో అట్లనరాదు, శరీరరూపకవిన్యస్త గృహితే=శరీరమును రూపకముగానుంచి గ్రహించుట వలన, దర్శయతిచ=అట్లని శ్రుతి చూపుచున్నదిగూడ.

సూ. ‘మహత్తుకంటె అవ్యక్తముగొప్పది అవ్యక్తముకంటెఁ బురుషుడు గొప్పవాఁడు అను శ్రుతిలోని యవ్యక్తము అనఁగా అనుమానప్రమాణముచేసిద్ధమైన ప్రధానమే కొందఱ మతమున నగునన్నచో ‘ఆత్మను రథికునిగాఁ దెలియుము శరీరమును రథముగాఁ దెలియుము’ అనుచోట రథముగా నారోపింపఁబడిన శరీరమే యిది అవ్యక్తపదముచే గ్రహింపఁబడుటవలన అవ్యక్తననఁగా శరీరమేగాని ప్రధానముగాదు. ఇట్లే యుత్తర శ్రుతియందుఁ గనిపించుచున్నది.

వివ.-“మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషః పరః (కాఠ. 1-3-11) అనిశ్రుతిలోని అవ్యక్తపదము నకు, “అత్మానంరథికం విద్ధి శరీరం రథమేవచ అను తరువాతి శ్రుతిలో రథముగ నారోపింపఁబడిన శరీరమే అర్థమని శ్రుతి చూపుచున్నదని భావము.

2 మూ. సూక్ష్మంతు తదర్హ త్వత్.

తదర్హ త్వత్=అవ్యక్తపదమున కర్హమగుటవల్ల, సూక్ష్మంతు=అవ్యక్తమనగా సూక్ష్మశరీరమే.

సూ. శరీరము వ్యక్తమగుచున్నదిగాన అవ్యక్తపదముచే శరీరమని చెప్పుట తగదన్నచో సూక్ష్మశరీరమైనచో అవ్యక్తపదార్థమునకు అర్హమై

8. మూ. |తయాణామేవ చై వమువన్యాసఃప్రశ్నశ్చ.

త్రయాణామేవచై వం= అగ్ని జీవపరమాత్మ మువ్వురికేఇట్లు,
ఉపన్యాసః=ఉపన్యాసము, ప్రశ్నశ్చ=ప్రశ్నయును,

నూ. ఆ కథవల్లి ప్రకరణమందు అగ్ని, జీవ, పరమాత్మలు మువ్వురిని గూర్చియె ఇట్లుప్రస్తావించుటయు, ప్రశ్నించుటయుఁ గలదు గాని ప్రధానమును గూర్చియటఁ బ్రస్తావించఁబడలేదు.

7. మూ. మహద్వచ్ఛ.

మహద్వచ్ఛ=మహత్పదమువలెను.

నూ. సత్త్వగుణప్రధాన ప్రకృతియొక్క పరిమాణమైన సత్తామాత్రమందు సౌఖ్యులచే వాడఁబడిన మహిత్తుఁను శబ్దము శ్రుతులందు వేఱుగ వాడఁబడినట్లు అవ్యక్తపదమును శ్రుతులలో వేఱుగ వాడఁబడుడ వలనను అవ్యక్తమనఁగాఁ బ్రధానముగాదు.

వివ:- “బుద్ధేఽత్మా మహాన్వరః (కాఠ 1. 3. 11) బుద్ధికంటే అత్మ ఎక్కువ మహత్తుగలది వేదాహమేతం పురుషం మహంతం (శ్వే. 3. 8.) (ఎక్కువ వ్యావృతదగు ఈ పురుషుని నే నెఱుఁగుదును. ఇత్వాది శ్రుతులందు మహత్సవము ప్రధానార్థమందు వాడఁబడలేదని భావము.

2. చమసాధికరణము

8. మూ. చమసవదవిశేషాత్.

చమసవత్=చమసశబ్దమునకువలె, అవిశేషాత్=సామాన్యవాచియగుట వలన

నూ. చమస శబ్దమునకువలె అజాశబ్దమునకు ఈ యర్థవిశేషమునే చెప్పవలయునను నియమము లేకపోవుటవలన అజాశబ్దమునకుఁ ప్రధానమును నర్థమును జెప్పగాదు.

వివ:- అవాగ్విలశ్చమస ఊర్ధ్వబుద్ధః (బృ. 2. 2. 3,) (పై ని గుండ్రనియాకారము గలిగి క్రింద బిలమున్నది చమసము) ఇక్కడ చమసమును దానికి పైనిగుండ్రనియాకారము క్రిందబిలముగల పదార్థమేదైనను అర్థమే యగును. అంతియే గాని విశేషముగ నిట్టిదే చమసము అనుటకు వీలులేదు ఇట్లే ‘అజామేకాం లోహిత శుక్ల కృష్ణాంబహ్నిః ప్రజాః సృజమానాం సరూపాః, అజోహ్యేకో జుషమాణోఽనుశేతే భోక్తానాం భుక్తభోగామజోఽన్యః’ (శ్వే 4. 5.) ఒకమేకపోతు ఎఱుపు తెలుపునలుపు రంగులుగల తనతో సమానాకారముగల చాలపిల్లలను గనుచున్న యాడు

10. మూ. కల్పనోపదేశాచ్చ మధ్యాదివ దవిరోధః

మధ్యాదివత్=సూర్యాదులను మధువు మొదలగువానివలెను, కల్పనోపదేశాచ్చ=కల్పించి యుపదేశించుటవలనను, ఆవిరోధః=విరోధము లేదు

సూ. సూర్యుని మధువుగను, వాక్కును గోవుగను, ద్యులోకాదులను అగ్న్యాదులుగను గల్పన జేసి చెప్పినట్లు అవ్యక్తమును మేకఁగా గల్పన జేసియుపదేశించుటవల్ల “అజాపదమునకుఁ బ్రకృతియను నర్థముచెప్పుట” విరోధించుననరాదు.

వివ:- “అసౌవా ఆదిత్యో దేవమధు” ఇత్యాదులందు సూర్యాదులను మధ్యాదులుగఁ గల్పన చేయఁబడినదని భావము.

3. సంఖ్యోప సంగ్రహాధికరణము

11. మూ. ననఁఖ్యోప సంగ్రహోదపి నానాభావా దతిరేకాచ్చ.

సంఖ్యోపసంగ్రహోదపి=అయిదయిదు సంఖ్యలచే సంగ్రహింపఁబడు చున్నప్పటికిని, నానాభావాత్=వేరుగా నుండుటవల్లను, అతిరేకాచ్చ=అత్తా కాశములు ఎక్కువగా నుండుటవల్లను, న=వృధానమనరాదు.

సూ. శ్రుతియందు చెప్పఁబడిన అయిదు సంఖ్యలచే నిరుపదియైదు తత్త్వములు సంగ్రహింపఁబడుచున్న విగాన అవి సాంఖ్యులచే లెక్కింపఁ బడుటచే శ్రుతిలోని అజాపదముచేఁ బ్రధానమే సంగ్రహింపఁబడునన్నను, అయిరుపదియైదు తత్త్వములు అయిదేసి చొప్పున సజాతీయముగా నుండక వేరువేరు భావములుగ నుండుటవల్లను, ఇరుపదియైదుకంటె ఎక్కువగా అత్తాకాశములు ఉండుటవల్లను, వృధానమని చెప్పరాదు.

వివ:- “యస్మిన్ పంచ పంచ జనా ఆకాశశ్చ ప్రతిష్ఠితః తమేవ మన్య ఆత్మానం, విద్వాన్ బ్రహ్మైమృతోఽమృతం” (బృ. 4-4-1) (పంచజన సంజ్ఞగల యైదు (ప్రాణ చక్షుశ్శ్రోత్రాన్న మనంబులు) ఆకాశమును ఏ బ్రహ్మమునందుఁ గల్పింపఁబడినవో ఆ బ్రహ్మమునే నేను అని తలఁచుచున్నాను. అమృతస్వరూపమగు బ్రహ్మమును దెలిసినవాడనై నేను అమృతస్వరూపమగుచున్నాను. మణియు నీ జ్ఞానేంద్రియములు నీకర్మేంద్రియములు నీ పంచభూతములు నీ శబ్దస్పర్శరూప రసగంధములు. ఈ నాలుగు గణములు సజాతీయములైనను ప్రధానము మహత్తత్త్వము

వివ:- 'అద్వైతా జ్యోతిషాం జ్యోతిరాయుర్హోపాసతేఽమృతం' ఆదేశతలు సూర్యాది జ్యోతిస్సులకు జ్యోతియయిన బ్రహ్మమును ఆయువుగ నుపాసించుచున్నారు అను శ్రుతిని జ్యోతిస్సును అయిదవదానిని గ్రహింతురని భావము. కాణ్వశాఖీయుల పాఠములో 'అన్నస్యాన్నం' అనునది తేనెండువల్ల జ్యోతిస్సు గ్రహింపవలెను అని భావము.

4. కారణత్వాధికరణము

14. మూ. కారణత్వేన చాకాశాదిషుయథావ్యవదిష్టోక్తైః

ఆకాశాదిషు = ఆకాశాదులందు, కారణత్వేనచ = కారణముగాఁగూడ, యథావ్యవదిష్టోక్తైః = వ్యవదేశించి చెప్పబడుటవలన.

సూ. ఆపరమేశ్వరుని నుండి మొదట ఆకాశము పుట్టినట్లు ఒకచోటను ప్రాణములు పుట్టినట్లు ఒకచోటను, సత్తుపుట్టినట్లు ఒకచోటను లోకములు పుట్టినట్లు ఒకచోటను, ఇట్లు విభిన్నముగ సృష్టికార్యములు చెప్పబడినను ఆకాశాదులకుఁ బరమేశ్వరుఁడొకడే కారణముగా శ్రుతులన్నింటియందు వ్యవదేశించబడుటవలన విరోధములేదు.

వివ:- "ఆత్మన ఆకాశః సభూతః (తై. 2-1) అత్మనుండి యాకాశము పుట్టిరది. "తత్తేజోఽస్సజత్" (భా. 3-1-3) ఆ బ్రహ్మము తేజస్సును సృజించెను. 'స ప్రాణమస్సజత్' (వశి. 3-4) అతఁడు ప్రాణమును సృజించెను. 'స ఇమాన్ లోకానస్సజత్' అతడి లోకములను సృజించెను. (ఐ. ఉ. 4-1-2) ఇత్యాదులందు ఆకాశాది సృష్టికి ఆపరమేశ్వరుఁడే కారణముగా అన్నియెడల చెప్పబడెను. ఒకచోట ఆకాశము ఒకచోట ప్రాణము ఇట్లే వేరువేరుగా సృష్టికార్యములు చెప్పబడుటచే సృష్టికారణము గూడ వేరువేరుని తలచరాదని భావము

15. మూ. సమాకర్షాత్

సమాకర్షాత్ = సమాకర్ష చేయుటవలన.

సూ. "ఆ బ్రహ్మమునే సత్యముగ బ్రహ్మవిదులు చెప్పుచున్నారు" అను పూర్వశ్రుతి వాక్యమును 'అసత్తుగనే యిది మొదట నుండెను" అను శ్రుతివాక్యమును సమాకర్షచేయుటవలన అసత్తునఁగా నామరూపాది రహితమగు బ్రహ్మమే యర్థముగాని శూన్యరూపమగు ప్రధానము అర్థముగాదు.

నూ, శ్రుతియందలి వ్రాళ్ళో త్తరములనుబట్టి యందు జీవప్రాణముల నుదాహరించుట బ్రహ్మను దెలుపుటకె యని జైమిని తలంచుచున్నాఁడు వాజసనేయులు నిట్లే తలంచున్నారు

వివ:- “క్షైష్ణ ఏతద్బాలాకే పురుషోఽశయిష్టకృవా ఏత దభూత్కుత ఏత దాగాత్” (కౌ. బ్రా. 4-19) (ఓ బాలాకి ఈజీవుఁడు భేదజ్ఞాము లేకుండు నట్లు ఎందునిఁడించెను. ఇదియెటనుండెను, ఇది యెటనుండి వచ్చెను అని ప్రశ్నము. “యదాస్వప్త స్స్వప్నం నకంచన పశ్యత్య థాస్మిన్ ప్రాణ ఏకై కథా భవతి” నిద్రించువాఁడు ఎప్పుడు ఎట్టి స్వప్నమును జూడఁడో అప్పుడు ఈ ప్రాణమునందె ఏకీభవించుచున్నాఁడు అనియు “ఏతస్మా దాత్మన స్సర్వేప్రాణా యథాయతనం వివ్రతిష్ఠంతే, ప్రాణేభ్యో దేవా దేవేభ్యో లోకాః” (కౌ బ్రా 4-21) ఎల్లప్రాణములు ఈ యాత్మనుండియె వాని స్థానముల ననుసరించి వివిధముఁగ ప్రవేశించుచున్నవి, ప్రాణము లకంటె దేవతలు దేవతల కంటె లోకములు వానివాని స్థానముల ననుస రించి ప్రవేశించుచున్నవి- అనియు నుత్తరము గానిపించుచున్నది, సుషుప్తి కాలమందు జీవుఁడు వరబ్రహ్మములో నై క్యమగుటయు, ప్రాణా దులుగ సర్వజగము బ్రహ్మము నుండియె పుట్టుటయు వేదాంత మర్యాద ఇట్లే వాజసనేయులు యఏష విజ్ఞానమయః పురుషక్షైష్ణ తదాభూత్కుత ఏతదగాత్, (బృహ 2-1-16) విజ్ఞానమయఁడగు పురుషుడు సుషుప్తిలో నెందుండెను ఈ స్థితిలో ఎటనుండి వచ్చెను అని ప్రశ్న “యఏషోంత ర్హృదయ ఆకాశస్తస్మించ్చేతే” పురుషుఁడు హృదయమధ్యమందున్న ఆకాశము నందు శయనించుచున్నాఁడు అనియు, సర్వఏత ఆత్మనోఽప్య చ్చరంతి’ (ఈ జీవులెల్ల ఆత్మనుండియె బయలు దేలుచున్నవి అనియు నుత్తరము వాజసనేయులు చెప్పుచున్నారని భావము.

6. వాక్యాన్వయాధికరణము

19 మూ- వాక్యాన్వయాత్

వాక్యాన్వయాత్=పూర్వాపరశ్రుతివాక్యాన్వయమునుబట్టి

నూ, “ఓ మైత్రేయి! ఆ యాత్మయె చూడఁదగినది వినఁదగినది మనము చేయఁదగినది ధ్యానింపఁదగినది” అను శ్రుతిలోని ఆత్మపదము పూర్వాపరశ్రుతి వాక్యపర్యలోచనమును బట్టి పరిమాత్మమునె దెలుపును.

దగినది అన్నపుడు ఆత్మయనఁగా పరమాత్మ గాన నభేదము జీవాత్మఁడు పరమాత్మకంటె భిన్నుడన్నచో పరమాత్మ తెలియఁబడఁగా నిదియంతయు దెలియునన్న ప్రశిజ్ఞకు భంగము కలుగును గాన నిట ఇద్దరకు అభేదము కమక భేదాభేదము గలదని ఆశ్చర్యభూతమైనది భావము

21 మూ.- ఉత్క్రమిష్యత ఏవంభావాదిత్యోడులోమిః

ఉత్క్రమిష్యతః=దేహమునుండి వెడలువానికి, ఏవంభావాత్=ఐక్యముగలుగుటవల్ల, ఇతి=అని, ఔడులోమిః=ఔడులోమి

సూ.- ఇంద్రియ మనోబుద్ధిసంఘాత రూపమగు దేహసంబంధముచేఁ గలుషితుడై జ్ఞానధ్యానాదులచే నిర్మలుడైన జీవుఁడు దేహము నుండి వెడలి పరమాత్మతో నైక్యముపొందుట యువన్నమగుటవల్ల కృత్యియందు జీవాత్మపరమాత్మలకు అభేదముగ ప్రారంభమునఁ జెప్పఁబడెనని యాడులోమి యనియె.

వివ:- “ఏష సంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్పముత్థాయ పరంజ్యోతి రుప సంపద్య స్వేన రూపే ణాభిసంపద్యతే” (భా. 8-12-3) ఈ జీవుఁడు ఈ శరీరము నుండి బయలు వెడలి పరంజ్యోతిని పొంది తన రూపమును పొందును. అను కృత్యియ, “యథానద్యః స్యందమానాః సముద్రోఽస్తంగచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ, తథా విద్యాన్నామ రూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుష ముపైతి” (ముం. 3-2-8) నదులు ప్రవహించుచు తమతమ పేరుపేరైన నామరూపములను విడిచి సముద్రమున నైక్యము పొందినట్లే విద్వాంసుఁడు నామరూపముల విడిచి పరాత్పరుడైన పురుషునిఁ బొందుచు న్నాఁడు అను స్మృతియు నా యర్థమునే తెలుపుచున్నది.

22. మూ. అనవస్థితేరితి కాశక్యత్వస్మిః

అనవస్థితేః = భిన్నముగా ఉండకపోవుటవల్ల, ఇతి = అని, కాశక్యత్వస్మిః=కాశక్యత్వుఁడు

సూ. ఈపరమాత్మయే ఆజీవాత్మ రూపముగా నుండుటవల్ల జీవాత్మ పరమాత్మలకు అభేదముగా నుపకృమించి చెప్పుట యువన్నమగునని కాశక్యత్వుఁడనియె.

మూ. ఆభిధ్యోవదేశాచ్చ

ఆభిధ్యోవదేశాత్తచ=సృష్టివిషయకధ్యానమున్నట్లు ఉపదేశించుటవలన

సూ. పరమేశ్వరునికి సృష్టిసంకల్ప విషయకధ్యాన మున్నట్లు శ్రుతులందు ఉపదేశించుటవల్ల ను సర్వమునకు పరమాత్మ యుపాదాన కారణము నిమిత్త కారణమనగును.

వివ:- 'సోఽకామయత బహుస్యాంప్రజాయేయ' ఎక్కువమంది సం తానమును గనుదును అనియతఁడు తలఁచెను. 'తద్దైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయ' అనేకసంతానము గనుదునని యతఁడు చూచెను.

25. మూ. సాక్షాచ్ఛోభయామ్నాత్.

సాక్షాత్తచ = సాక్షాత్తుగాఁగూడ, ఉభయామ్నానాత్ = సృష్టిప్రళయ ములు రెండు చెప్పుటవలన.

సూ. సృష్టిప్రళయములు రెండును పరమాత్మ నుండియే యగునని శ్రుతియందు సాక్షాత్తుఁగ జెప్పఁబడుటవలనను సర్వమునకు పరమాత్మయే ఉపాదాన కారణము నిమిత్తకారణము నగును.

వివ:- "సర్వాణిహవాఞ్మహి భూతాన్యాకాశాదేవసముత్పద్యంతే ఆకాశం ప్రత్యస్తంయంతి" (ఛాం. 1-9-1) ఈ సర్వప్రాణులును ఆకాశరూప మయిన బ్రహ్మ నుండియే పుట్టుచున్నవి అందె అయింపుచున్నవి. పర మాత్మయుపాదానకారణము గానిచో పరమాత్మ నుండి పుట్టుటయు అందె అయింపుటయుఁ గుదురదని భావము.

26. మూ. ఆత్మకృతేః పరిణామాత్.

ఆత్మకృతేః=తన్నుఁదానే చేసికొనుటవల్ల, పరిణామాత్ = ప్రపంచ ముగా మారుటవల్ల.

సూ. పరమాత్మ తన్నుఁదానే చేసికొనుటవల్లను, దానే ప్రపంచ రూపముగా మారుటవల్లను పరమాత్మ యుపాదాన కారణమునిమిత్తకారణ మునగును.

వివ :- "తదాత్మానం స్వయం మకురుత" తై. 2-7) ఆ పరమాత్మ తన్నుఁదానే చేసికొనెను" అని శ్రుతి, "సచ్చత్యచ్ఛాఽభవత్ నిరుక్తంచ"

బ్రహ్మ మీమాంసా దర్శనము

రెండవ యధ్యాయమున మొదటి పాదము.

బ్రహ్మబోధకాన్వృత్తిశ్రుతి వాక్యసమన్వయము.

1. స్మృత్యధికరణము

మూ. స్మృత్యనవకాశప్రసంగ ఇతిచేన్నాన్యస్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసంగాత్.

స్మృత్యనకాశ ప్రసంగః = సాంఖ్యస్మృతులకవకాశము లేకపోవలసి వచ్చును, ఇతిచేత్=అన్నచో, న=అట్లనరాదు, అన్యస్మృత్యనవకాశదోష ప్రసంగాత్=కపుడు వైదికస్మృతులు వ్యర్థములగునను దోషము ప్రసక్త మగుట వలన.

సూ. చైతన్యమగుబ్రహ్మమే జగత్తులకుఁ గారణమని యంగీకరించి జడమగు ప్రధానము కారణముగాదనినపుడు ప్రధానమే కారణమనితెలుపు సాంఖ్యస్మృతులు వ్యర్థమగునని ప్రధానమును గారణముగ నంగీకరించి చచోఁ జైతన్యమే కారణమని చెప్పు స్మృతులన్నియు వ్యర్థము గావలసి వచ్చును గాన సాంఖ్యస్మృతి వ్యర్థమగునను కారణముచేత మాత్రము ప్రధానమును గారణముగ నంగీకరింపవలెననరాదు.

వివ : వేదమునందు పర్వజ్ఞుఁడుగఁ జెప్పఁబడిన కపిలుఁడు భగవద వతారము. సాంఖ్యస్మృతిని వ్రాసిన కపిలుఁడు మఱియొకఁడు. వేదము లిందుదాహరింపనివాఁడు గావ వేదవిరోధము లేదని తెలియునది.

2. మూ. ఇతరేషాంచానువలభ్యైః

ఇతరములగు మహదాదితత్త్వములు, అనువలభ్యైః = వేదలోకముల ఉపలబ్ధముగాకపోవుటవలన.

సూ. ప్రధానముతోపాటు సాంఖ్యస్మృతియందుఁ జెప్పఁబడిన మహదాదితత్త్వములు వేదమునఁగాని లోకమునఁగాని యుపలబ్ధముగాకపోవుట వలనను సాంఖ్యస్మృతి వ్యర్థమగునను కారణముచేమాత్రము ప్రధానమును గారణముగ నంగీకరింపవలెననరాదు.

5. మూ. అభిమాని వ్యవదేశస్తు విశేషగతిభ్యాం.
విశేషగతిభ్యాం= విశేషములనుబట్టి అనుగ మనమునుబట్టి. అభిమానివ్యవ
దేశఃతు=అభిమానిదేవతా వ్యవదేశమైతే చేయఁ బడినది.

సూ. (1) “భూమి వలికెను” (2) “నీళ్లు వలికెను” (3) “ఆ తేజ
స్సు సంకల్పించెను” ఇత్యాది శ్రుతులలో చేతనగుణ క్రియాదిరూపమైన
వలుకుట మొదలగు విశేషగుణము లుండుటవల్లను, (4) “ అగ్నివాక్కు
రూపుపొంది ముఖము చొచ్చెను” (5) “ఆ ప్రాణములు తండ్రయైనవ్రజా
వతిని సమీపించి వలికెను” ఇత్యాదులలో “చొచ్చుట సమీపించుట” అని
ముఖమునుగూర్చి వ్రజావతినిగూర్చి యను గమనము చెప్పుటవలనను,
అందున్న భూమి, నీళ్లు. తేజస్సు, అగ్ని, ప్రాణములను భూమాద్యభి
మానినులగు దేవతలుగా వ్యవహారమైతే చేయఁబడినదిగాన మిగిలిన సమ
స్త జడవ్రవంచమందు చేతన వ్యవహారము సంభవించకపోవుటచే చేతన
మగు బ్రహ్మము విజాతీయమగు జడ వ్రవంచమునకు ఉపాదాన కారణ
మనరాదు.

వివ:- (1) “మృదబ్రవీత్” (2) “అపొఽబ్రువన్” (3) “తతైజ
బ్రవీత్” (ఛా, 6. 2. 3) (4) “అగ్నిర్వాగ్భూత్వా ముఖం ప్రావిశత్”
(ఐ. ఆ. 2. 4. 2. 4.) (5) “తేహప్రాణాః వ్రజావతిం పితరమేత్తోచః”
(ఛా. 5. 1. 7.) అని శ్రుతులు. ఇదియుఁ దార్కికుల పూర్వతత్త్వ సూత్రము.

6. మూ. దృశ్యతేతు.

దృశ్యతేతు=కనిపించుచున్నదిగదా.

సూ. చేతనములుగఁ బ్రసిద్ధములైన పురుషులనుండి యచేత
నములగు కేశ నఖాదులు సాలెపురుగునుండి దాతములును పుట్టుటయు,
అచేతనములుగాఁ బ్రసిద్ధములైన పేడ, చెమట మొదలగు వానినుండి
త్రేళ్లు, పేలు మొదలగునవి చేతనములు పుట్టుటయు లోకమునఁ గన్పించు
చున్నదేగాన చేతనమగు బ్రహ్మము నుండి యచేతనమగు వ్రవంచము
పుట్టుట విరుద్ధముగాదు.

వివ:- ఇది సిద్ధాంతసూత్రము.

7. మూ. ఆసదితిచేన్న వ్రతిషేధ మాత్రత్వాత్.

ములునగు ప్రపంచము బ్రహ్మములో లీనమైనపుడు భేదములేకయుండుటచే జన్మమోక్షాదులు సంకరమై నియమములేక యొకటి ఫలము లొకరికి సంభవించుటయు ఒకటి రకముగఁ బుట్టుటయు బ్రహ్మములో వేటికవి విభిన్నములై యున్నవన్నచోఁ బ్రళయమే లేదని చెప్పవలసి వచ్చుటయు గలుగును గాన బ్రహ్మము జగమునకుఁ గారణమని చెప్పుట సమంజసముగాదు.

వివ :- ఇది పూర్వసక్షము.

9. మూ. నతు దృష్టాంతభావాత్=దృష్టాంతములుండుటవల్ల, నతు = అట్లు కారణముగాదనరాదు.

నూ. భూమి మొదలగు భూతములవల్లఁ గలిగిన పాత్రలందును ప్రాణులందును గల దోషములు తమకు కారణములైన భూమి మొదలగు వానికి నంటునట్లును స్వప్నము చూచినవానికి స్వప్నగతదోషములంటు నట్లును, ప్రాణులందలి యజ్ఞానము జ్ఞానము మొదలగునవి నిద్రాసమాధానీ దిదశలందు వానిలో లీనమై మరలఁ బ్రబోధకసమయమందు అజ్ఞానము జ్ఞానము స్ఫురించినట్లును, లోకమున దృష్టాంతములు కనిపించుటవల్లను వేదాంతమున బ్రహ్మముకంటె వేఱుగా జగము ఉండదు గాన పై దోషములు ప్రవర్తింపవు అందుచే బ్రహ్మము జగమునకుఁ గారణమనుట సమంజసమే.

వివ :- “ సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ ” ఇది యంతయు బ్రహ్మమే ఇత్యాది శ్రుతులందు కార్యజగత్తు కారణమగు బ్రహ్మమే అని చెప్పఁబడెను

10. మూ. స్వపక్షదోషాచ్చ

స్వపక్షదోషాచ్చ=ప్రధానము జగత్తునకుఁ గారణమును స్వపక్షమందు దోషము ఉండుటవలనను.

నూ. బ్రహ్మము జగమునకుఁ గారణమని చెప్పినపుడే యే దోషములు చెప్పఁబడెనో యవి యన్నియును శబ్దాదులుగల జగత్తునకు శబ్దాది హీనమగు విజాతీయమగు ప్రధానము కారణమని చెప్పినప్పుడును సంభవించుచున్నవి. పైనిచెప్పినరీతిని వేదాంతమతమున దోషము లేకపోఁగా

మునకుఁ గారణము" మొదలై నవాదములుగూడ నిరాకరింపఁబడినవని తెలియఁదగు

5. భోక్త్రాపత్త్యధికరణము

13 మూ- భోక్త్రాపత్తే రవిభాగశ్చేత్స్యాల్లోకవత్

భోక్త్రాపత్తేః=అంతయు భోక్తయైన బ్రహ్మమే యగుటవలన, అవి భాగఃచేత్స్యాత్=భోజ్యభోక్తలవిభాగము లేకపోవలసివచ్చునన్నచో, లోక వత్=సముద్రము నురుగువలె లోకవ్యవహారము గ్రహింపవలయును

సూ- బ్రహ్మము ప్రపంచమునకు ఉపావాహకారణముని చెప్పఁగా అంతయు భోక్తయైన బ్రహ్మమే కావలసివచ్చుటవలన జీవుఁడు భుజించు వాఁడును విషయాదులు భుజింపఁదగినవియును విభాగము లేకపోవలసివచ్చు నన్నచో లోకమందునురుగు, కెరటములు బుడగలు సముద్రరూపము కంటె నితరము గాకపోయినను సముద్రమనియు నురుగు కెరటములు, బుడగలనియు వేరువేరుగ వ్యవహరింపఁబడునట్లు అంతయు బ్రహ్మమైనను జీవుని భోక్తగను విషయాదులను భోగ్యముగను వ్యవహరింపవచ్చును గాన దోషములేదు

వివ :- మురికిగానున్న యద్దమందుఁ బ్రతిఫలించిన ముఖము మురికిదిగాదు అట్లే దోషయుక్తమగు శరీరమందుఁ బ్రతిఫలించిన పర మేశ్వరుఁడు శరీరమునందున్న దోషములనుబట్టిదోషయుక్తుఁడుగఁ దోచు చున్నాఁడు అప్పుడే వానికి బద్ధుఁ డనువ్యవహారము గలిగినది కాని స్వత స్సిద్ధముగాఁ బరమేశ్వరుఁడు ముక్తుఁడేయని భావము

14 మూ- తదనన్యత్వ మారంభరణ శబ్దాదిభ్యః

ఆరంభణశబ్దాదిభ్యః=ఆధారము మొదలగు శబ్దాదులనుబట్టి, తదన్య త్వం=బ్రహ్మభిన్నముగాదు

సూ- వాక్కుల ఆధారమైనపేరులకు మాత్రమే బేధము గాని వస్తు వులకు బేదములేదు అన్నిటిలోను మట్టి మాత్రమే సత్యముగా నున్నది" ఇత్యాది శ్రుతులలో ఆధారము మొదలగు శబ్దములఁబట్టి ప్రపంచము బ్రహ్మముకంటె భిన్నమైనదిగాదు.

వలన, నశ్చిచేత్=కార్యములేదన్నచో, ధర్మాంతరేణ = ఇతరధర్మముతోనున్నట్లు వాక్య శేషమునుబట్టి, న=అట్లనరాదు.

సూ. 'ఈ ప్రపంచము సృష్టికిఁ బూర్వము అసత్తుగనే యుండెను' ఇత్యాది శ్రుతులందు సృష్టికి ముందు ఈ ప్రపంచమును అసత్తుగానే వ్యవదేశింపఁబడుటవలన సృష్టికి ముందు కార్యమన్నది లేదుగదా యన్నచో 'ఆయసద్రూపముగా నున్న ప్రపంచము సద్రూపముగ నుండెను' అని తరువాతి వాక్యశేషమునుబట్టి సృష్టికిఁ బిదప వ్యాకృత నామరూపములుగల ప్రపంచము సృష్టికిఁ బిదపటిధర్మముకంటె నితరధర్మములతో సృష్టికి ముందున్నదని చెప్పుటకే యట్లు వ్యవదేశింపఁబడినది గాన దౌషములేదు.

వివ :- "అసదే వేదమగ్రాసీత్" (ఛాం. 3-16-1) అనిశ్రుతి. "తత్స చాసీత్" అని వాక్యశేషమందున్న శ్రుతి.

18. సూ. యుక్తేశ్శబ్దాంతరాచ్ఛ.

యుక్తేః=యుక్తినిబట్టి, శబ్దాంతరాత్తచ=సత్తుగనేయుండెనని శబ్దాంతరమునుబట్టియు.

సూ. పెరుగునకుఁ బాలును, కంకణములకు బంగారము, కుండకు మట్టియు నియతకారణములై పాలనుండి కంకణములుగాని కుండగాని, బంగారమునుండి పాలుగాని కుండగాని, మట్టినుండి కంకణముగాని పాలుగానికాక పాలకంటె వేరుగ పెరుగును, బంగారముకంటె వేరుగ కంకణములును మట్టికంటె వేరుగ కుండయునుండక కారణములగు పాలు బంగారము మట్టి మొదలగువాని రూపముగా పెరుగు మొదలగునవి యున్నట్లు బ్రహ్మము కార్యమగు ప్రపంచమునకు నియతకారణమై ప్రపంచముకంటె వేరుగాక యొకటిగానున్న యుక్తినిబట్టియు, (1) 'అసత్తునుండి సత్తువట్లు పుట్టును' అని యాక్షేపించి "ఓసౌమ్యుః డా! ఈప్రపంచమంతయు సృష్టికిఁ బూర్వము సద్రూపముగనేయుండెను" అని నిర్ధారణచేయు సద్రూపముగనే అను శబ్దాంతరమునుబట్టియుఁ గార్యమగుప్రపంచము కారణమగు బ్రహ్మముకంటె వేరునదిగాదు.

వివ :- "కథమసతః సజ్జాయేత్ అని యాక్షేపశ్రుతి సదేవసౌమ్యేదమగ్రాసీత్ (ఛా. 6-2-1) అన్నది నిర్ధారణ చేయు శ్రుతి.

“తత్స్వప్నాత్మతదేవానుప్రప్రావిశత్” ఆ ప్రపంచము సృజించి బ్రహ్మము ఆ ప్రపంచమునే ప్రవేశించెను ఇత్యాదులలో జీవాత్మత్వబ్రహ్మత్వములు వ్యవదేశింపబడినవి.

22. మూ. అధికంతుభేదనిర్దేశాత్.

భేదనిర్దేశాత్=జీవాత్మకంటె పరమాత్మకుభేదము, అధికంతు=పరమాత్మకు అధికగుణములున్నవిగదా.

సూ. “ఆ నిర్దోషమగు నాత్మయే యన్వేషింపఁదగినది యదియె తెలిసినదగినది” ఇత్యాది శ్రుతులందు జీవాత్మకంటె పరమాత్మను వేరుగ నిర్దేశించుటవల్ల జీవాత్మకంటె పరమాత్మకు నిత్యశుద్ధత్వము, బద్ధత్వము ముక్తత్వము జగత్సృష్ట్యత్వము మొదలగు గుణములు అధికములుగ నుండుట వలన హితము చేయకపోవుట మొదలగు దోషములు ప్రసక్తములుగావు.

వివ:- (1) సోఽన్వేష్టవ్యః సవిజ్ఞానీతవ్యః (ఛాం. ౪. 7. 1.) ఇత్యాది శ్రుతులు జీవాత్మ పరమాత్మయి వాస్తవమునకు భిన్నులు గాక పోయినను ఘటాకాశ మహాకాశాది వ్యవహారమువలె భిన్నులు సభిన్నులు అని భావము.

23. అశ్మాదివచ్ఛ తదనువవత్తిః.

అశ్మాదిపత్తచ= రాళ్లు మొదలైనవివలెను, తదనువవత్తిః= ఆ దోషములు ఉపపన్నములుగావు.

సూ. మట్టి రాళ్లు, గాజుపెంకులు, సూర్యకాంతములు, వజ్రవైడూర్యములు మొదలగునవి యన్నియు భూమిరూపములైనను విచిత్రముగ నున్నట్లే బ్రహ్మమునకు జీవాత్మ పరమాత్మ భేదమును వాచికార్యములందు ప్రచిత్ర్యమును గనిపించుచున్నది గానఁ బైని జెప్పఁబడిన దోషములు ఉపపన్నములు గావు.

వివ:- ఒక మట్టిని ఆశ్రయించిన బీజములు అనేకములగు ఆకులు పువ్వులు పండ్లు కలిగినట్లును అన్నరసమొకటైనను ఆ యన్నరసమువలన రక్తము, మాంసము, ఎముకలు, గోళ్లు, వెండ్రుకలును విచిత్రముగఁ గలిగినట్లు బ్రహ్మము ఒకటైనను గార్యవైచిత్ర్యము గలుగునని భావము.

నట్లు సర్వశక్తులు గల బ్రహ్మము బాహ్యసాధనములు లేకయే జగత్తులను సృజింపగలదు గాన బ్రహ్మము జగత్తులకుఁ గారణమనుటలో అసమంజస మేమియు లేదు.

9. కృతస్మ ప్రసక్త్యాధికరణము

26. కృతస్మ ప్రసక్తిర్నిరవయవత్వశబ్దప్రకోపోవా.

సూ. కృతస్మ ప్రసక్తిః=బ్రహ్మమంతయు ప్రపంచము గావలసి వచ్చును నిరవయవత్వశబ్దప్రకోపఃవా=అవయవములు కానిదని చెప్పుశ్రుతు లుప్రకోపించుట గూడనగును.

సూ. బ్రహ్మము అవయవములులేనిదని చెప్పినచోసర్వబ్రహ్మము ప్రపంచరూపముగఁ బరిణమించునుగాన వింకఁ బ్రపంచముకంటె వేఱుగ బ్రహ్మ లేకపోవలసివచ్చును. మఱి యింక అవయవములు లేనిదనితెలుపు “బ్రహ్మము కళలు లేనిది క్రియలు లేనిది శాంతమైనది నిరవ్యమైనది నిరంజనమైనది” ఇత్యాది శ్రుతులన్నియు విరోధించును.

వివ :- ‘ఇది పూర్వపక్ష సూత్రము, నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యం నిరంజనం” (శ్వే. 6-10) ఇత్యాది శ్రుతులు విరోధించునని భావము.

27. మూ. శ్రుతేస్తు శబ్దమూలత్వాత్.

శ్రుతేఃతు=శ్రుతి అయితే శబ్దమూలత్వాత్ = వేదమే ప్రమాణమగుట వలన.

సూ. ఇంద్రియములకు గోచరము కాని విషయముల యాధార్థ్య మును దెలుపు శ్రుతికి నిలుకడలేని తర్కము ప్రమాణము గాక వేదమే ప్రమాణముగా నుండుటవల్ల ఆ శబ్దప్రమాణమగు (1) “ఈ జీవాత్మతోఁ గూడఁ బ్రవేశించి నామరూపములను వివరింతును” (2) “ఇతని ప్రపంచ మహిమ యంతటిది ఈ ప్రపంచముకంటెఁ బురుషుఁడు గొప్పవాఁడు సర్వ భూతము లితని నాల్గవ పాదము, ఇతని మూడు పాదములు గల యమృ తము సూర్యమండలమందున్నది” (3) “ఇతఁడు కంటిచేఁగాని వాక్కు లచేఁ గాని గ్రహింపఁబడఁడు” ఇత్యాది శ్రుతులను బట్టి పరమాత్మ ప్రపంచరూపముగానే గాక వేఱుగాఁ గూడ నుండినట్లు దెలియుచున్నది

సూ - పరమాత్మ సర్వశక్తులు గలవాడని శ్రుతులందుఁ గన్పించుట వలనను బ్రహ్మము అట్టిదే.

వివ :- “సర్వకర్మాసర్వకామః” (భాం. 3. 14. 4) సర్వమును రచించినవాఁడు అప్రకామఁడు “యస్సర్వజః సర్వవిత్” (ముం. 1. 1. 9) అన్నివిధముల అన్ని దేశసేనవాఁడు “ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి స్మార్యాచంద్రమసౌ విధృతాత్మిష్ఠతః” (బృ. 3. 8. 9) ఓ క్షరో యితని శాసనమందే సూర్యచంద్రులు ధరింపఁబడియున్నారు. ఇత్యాది శ్రుతులు పరమేశ్వరునికి సర్వశక్తులు బోధించుచున్నవని భావము.

వివ :- “వికరణత్వాత్మేతి తద్వత్త్వం” (ముం. 1. 1. 10) వికరణత్వాత్ = ఇంద్రియములు లేకపోవుట వలన, సృజితేత్ = అట్లు కాదన్నచో తత్ = అది, తద్వత్త్వం = వెనుకఁ బెప్పబడినది.

సూ. బ్రహ్మము దేహేంద్రియాదులు లేనిదిగాదా యెట్లు జగత్తులను సృజింపఁగలదన్నచో మిథ్యసంగతి యిదివరకె చెప్పఁబడినది.

వివ :- “నానావికరణత్వాధికరణము” (ముం. 1. 1. 11) నానావికరణము = వివిధరూపములు.

11. న ప్రయోజనవత్త్వాధికరణము (ముం. 1. 1. 12) ప్రయోజనము = ఉపయోగము.

వివ :- “న ప్రయోజనవత్త్వాత్ ఇతనికెట్టి ప్రయోజనములు లేకపోవుటవలన.

సూ. సర్వప్రపత్తులును ప్రయోజనపేక్ష గలిగి యుండుట వలన నితనికెట్టి ప్రయోజనములేదు గానఁ పరమాత్మ ప్రపంచమునకుఁ గారణముగాదు.

వివ :- ఇది పూర్వపక్షసూత్రము

వి. మూ - లోకవత్తు లీలాకై వల్యం

లోకవత్ = లోకమందువలె, లీలాకై వల్యం = కేవలము బ్రహ్మకులీలయే నూ, లోకమున సర్వకామములు దీరిన రాజు అమాత్ములును కేవలము లీలకొఱకు విహరించుచున్నట్లే పరమాత్మ యుఁ గేవలము లీలకొఱకై

సూ, సృష్టికిఁ బూర్వము కర్మవిభాగము లేకపోవుటవలన సృష్టియంతయు నొకటివిధముగా నున్నదిగాన బ్రహ్మము ప్రాణుల ధర్మాధర్మముల నపేక్షించి సృజించుట వీలుపడదన్నచోఁ ద్రాణి సంసారమంతయు అనాది యగుటవలన అనాదిగా నుండు ప్రాణుల ధర్మాధర్మముల నపేక్షించి సృజించుచుండుటవలన దోషములేదు.

వివ :- గింజ ముందా మొక్క ముందా అనుదానివలె సంసారము అనాది గింజ లేనిచో మొక్కలేదు ఇట్లే ప్రపంచము అనాదియని తెలియునది.

వి:- మూ, ఉపపద్యతేచాప్యవలభ్యతేచ

ఉపపద్యతేచ=ఉపపన్న మగుచున్నది, అపి=మఱియు, ఉపలభ్యతేచ=శ్రుతిలోనువలభ్యమగుచున్నదిగూడ.

సూ. ప్రపంచము అనాదియనుట యుక్తియుక్తమును శ్రుతిప్రమాణము సిద్ధమునగుచున్నది.

వివ:- ప్రపంచమునకు ఆదికలదన్నచో ముక్తులకు పునర్జన్మమును సృష్టివైషమ్యమును నిర్దేశింపకమగుటయు సంభవించును మఱియుఁ జేయనికర్మలకు ఫలము, చేసిన కర్మలకు ఫలము లేకపోవుటయుఁ గలుగును. అవిద్యయు నొక్కవిధమైనదే గాన నందఱకు ఒక విధమైన ఫలమునే కల్పించును. అవిద్యయు ప్రాణుల రాగద్వేషావాసనలఁబట్టి విషమఫలములను గల్పించుగాని స్వయముగఁ గల్పింపదు. పుణ్యపాపకర్మ లేనిచో శరీరమును శరీరములేనిచో పుణ్యపాప కర్మలును సంభవింపవు. ఇట్లు అన్యోన్యశ్రయదోషము కలుగును. కాన ప్రపంచము అనాదియని చెప్పవలయును 'అనేన జీవేనాత్మ నానుప్రవిశ్య నామరూపేవ్యాకరవాణి' ఈ జీవాత్మరూపముగాఁ బ్రవేశించి నామరూపములను వివరింతును. 'సూర్యా చంద్రమసౌధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్' బ్రహ్మ సూర్యచంద్రుల ఇదివఱకువలెఁ గల్పించెను. ఇత్యాది శ్రుతులను బట్టియు 'నరూపమస్యేహ తథోపలభ్యతే నాంతో నచాదిర్నచ సంప్రతిష్ఠా' ఈ ప్రపంచము యొక్క రూపమెవ్వనిచేతను ఇందు తెలిసికొనఁబడదు దీనికి అంతుగాని మధ్యము

బ్రహ్మ మీమాంసా దర్శనము

ద్వితీయా యథాయమున రెండవ పాదము.

సాంఖ్యాది మతఖండనము

7. రచనానుప పత్త్యధిరణము

1 మూ, రచనానుపపత్తే శ్చ నానుమానం.

రచనానుపపత్తే చ=విచిత్రరచనగుదురకపోవుటవలనను, అనుమానం =ప్రధానానుమానము, న=తగదు.

సూ. అచేతనమగు ప్రధానము తనంతఁదానుగ వివిధ విచిత్రవస్తువులను రచించుట యుపపన్నముగాదు గావునఁ బ్రధానము జగత్తులకుఁ గారణమని యనుమానింపఁదగదు.

2- మూ, వృష్టతే శ్చ

వృష్టతేః చ=ప్రవర్తించుటవలనను

సూ. చేతనములగు కుమ్మరి మొదలగువారికేగాని యచేతనములగు మట్టి మొదలగువానికిఁ జేతనసంబంధము లేకుండఁ గార్యరచనయందుఁ బ్రవర్తించుట లేనట్లు జడమగు ప్రధానము జగద్రచన చేయుటకుఁ బ్రవర్తించుట యనుపపన్నముగుటవలనను ప్రధానము జగములకుఁ గారణమని యనుమానింపరాదు

3 మూ- వయోంబువచ్ఛేత్త త్రాపి

వయోంబువచ్ఛేత్త=పాలు నీళ్లువలె అన్నచో, తత్రాపి=వాటిలోఁగూడ

సూ, ఆచేతనములగు పాలు వత్సపోషణకు నీళ్లు లోకోపకారము నకును స్వభావసిద్ధముగఁ బ్రవర్తించునట్లు జడమగు ప్రధానము జగత్తుల రచనకుఁ బ్రవర్తించుట యనుపపన్నముగాదన్నచో ఆపాలను నీళ్లనుగూడ ఐరమేశ్వరుడే ప్రవర్తింపఁజేయుచున్నాఁడుగాని యవి స్వతంత్రముగాఁ బ్రవర్తించుటలేదు.

వివ:- “యోఽపృష్ఠిష్ఠస్ యోఽపోఽంతరోయమయతి” (బృ-3-2-4) ఎవడు నీళ్ళలో నుండెనో యెఁడు నీళ్ళలోనే యుండి వానిని బ్రవర్తింప

బెట్టినపుడును అ వచ్చగడ్డిని ఒక గంవల వేసినపుడును బాలుగా మాటుట లేదు అ వచ్చగడ్డి పాలుగా మాటుటకు అవును దైవమును గారణమగు చున్నవి గాన అట్టి గారణము ప్రధానమునకు లేకపోవుటచేఁ బ్రధానము జగమునకుఁ గారణమనరాదు.

6. మూ. అభ్యుపగమేఽవ్యర్థాభావాత్.

అభ్యుపగమేఽపి = ఏదోరీతిగ అంగీకరించినను, అర్థాభావాత్=పురుషార్థము లేకపోవుటవలన.

సూ. ఏదోయొకరీతిగ జడమైన ప్రధానమునకు జగద్రవవలతోఁ బ్రవృత్తి యున్నదని యంగీకరింతమన్నను జడమైన ప్రధానమున భోగ మోక్షాది పురుషార్థప్రయోజనము సఁభవించదు గానఁ బ్రధానము జగము నకుఁ గారణమనుటలో దోషము తప్పదు.

వివ :- తరమేశ్వరునికిఁ గూడఁ బ్రయోజనము లేకపోయినను గేవలము లీలయుండుటవలనఁ బరమేశ్వరుఁడు జగమునకుఁ గారణమనుటలో దోషములేదని భావము.

7. మూ. పురుషాశ్చ వచితేతథాపి.

పురుషాశ్చ వత్=పురుషుఁడు, సూదంటురాయివలె, ఇతిచేత్=అన్నచో తథాపి=అట్లయినను దోషమే.

సూ. కుంటివాఁడు గ్రుడ్డిగానిని నడపించునట్లును, సూదంటురాయి ఇనుమును కదుపునట్లును ప్రధానము జగమును బ్రవర్తింపఁజేయునన్నచో నట్లయినను ఈకుంటివాని సూదంటురాతి దృష్టాంతములు సరివడక పోవుటచేత స్వమతసిద్ధాంతములకు విరుద్ధము కలుగు దోషముసంభవించును

వివ:- సాంఖ్యమందు అంగీకరింపబడిన పురుషుఁడు నిష్క్రియుఁడు నిర్గుణుఁడు ఉదాసీనుఁడును. అతఁడు జగములను బ్రవర్తింపఁజేయునని యందుఁ జెప్పఁబడలేదు. ప్రధానము స్వతంత్రముగనే బ్రవర్తించునని యంగీకరింపఁబడెను. దృష్టాంతములోఁ గుంటివాఁడుగ్రుడ్డివానిని సూదంటురాయి ఇనుమును బ్రవర్తింపఁజేయునట్లు ప్రధానము జగమును బ్రవర్తింపఁజేయునట్లు ప్రధానము జగమును బ్రవర్తింపజేయునని చెప్పఁబడు

అంతఃకరణము ఒకటని యిట్లు పరస్పరము విరుద్ధముగాఁ జెప్పఁబడుట వల్లను ఈశ్వర కారణవాదియగు శ్రుతికి విరుద్ధముగా నుండుటవల్లను సాంఖ్యుల దర్శనము అసంజనమైనది.

2. మహద్దీర్ఘాధికరణము

1. మూ. మహద్దీర్ఘ వద్వాప్రహస్య పరిమండలాభ్యామ్.

హాస్యపరిమండలాభ్యాం = హాస్యమునుండి పరమాణువునుండి, మహద్దీర్ఘ వద్వా = మహత్తుదీర్ఘ వస్తువులు పుట్టినట్లుగాని.

సూ. మహత్త్వ గుణములేని ద్వ్యణుకమునుండి మహత్త్వ గుణముగల త్ర్యణుకాదిమహాప్రపంచమును, దైర్ఘ్యగుణములేని పరమాణువుల నుండి దైర్ఘ్యగుణములుగల ద్వ్యణుకాది ప్రపంచమును బుట్టినట్లు సచ్చిదానంద రూపమగు చేతన బ్రహ్మమునుండి సచ్చిదానందరూపములు లేని యచేతన ప్రపంచముపుట్టువచ్చునుగాన “సజాతీయకారణ గుణములు సజాతీయకార్య గుణములను బుట్టించుచెగాని విజాతీయ గుణములనుబుట్టించవు. చేతన బ్రహ్మమునుండి జడ ప్రపంచము పుట్టుట సంభవము” గాదను వై శేషిక మతము సమ్మతముగాదు.

వివ:- ఎండవేళ కిటికీలలోగాని ఇంటిచిల్లులలోఁగానిసూర్యకాంతిలోఁ గనిపించు నలుసులు త్ర్యణుకములు, దానిలో నాణవ భాగము పరమాణువు, రెండు పరమాణువులు ద్వ్యణుకము, పరమాణువు మూవనియు నందురు. కార్యగుణములను బుట్టించునని వై శేషికన్యాయాదిమతము. తెల్ల నూలు తెల్లబట్టనే గాని నల్లబట్టను బుట్టించదని వారి మతము. దానినిబట్టి పరమాణువు నుండి ద్వ్యణుకమును, ద్వ్యణువునుండి త్త్యణువును బుట్టినని చెప్పుట స్వసిద్ధాంత విరుద్ధమని భావము. పరమాణువులనుండి విజాతీయ ద్వ్యణుకాదులు పుట్టినట్లు చేతన బ్రహ్మమునుండి విజాతీయజడప్రపంచము పుట్టుట విరుద్ధముగాదని భావము.

3. పరమాణుజగదకారణత్వాధికరణము

12. మూ. ఉభయథాపి న కర్మాతస్తదభావః

ఉభయథాపి = రెండువిధములనుగూడ, కర్మ న = కర్మలేదు, అతః = కమక, తదభావః = అస్పష్టి ప్రళయములు లేకపోవలసివచ్చును.

14. మూ. నిత్యమేవచ భావాత్.

నిత్యంఏవచ=ఎల్ల పుడును, భావాత్ = సృష్టియొకటేగాని ప్రళయ మొక్కటే గాని యుండుటవలన.

సూ. పరమాణువులు ప్రవృత్తి స్వభావముగల వన్నచో నిత్యము సృష్టిమాత్రమొక్కటియు నిష్ప్రవృత్తి స్వభావముగలవన్నచో నిత్యము ప్రళయముమాత్రమొక్కటియు నుండవలసివచ్చును నింక నుభయ స్వభావ ముగలవనుట విరుద్ధముగాన సమంజసముగాదు గానఁ బరమాణు కారణ వాదము ఆయుక్తము.

15. మూ. రూపాదిమత్త్వాచ్చ వివర్యయోదర్శనాత్

రూపాదిమత్త్వాచ్చ=రూపాదిగలవగుటవలన, దర్శనాత్ = కానిపించుటవలన, వివర్యయము=విరుద్ధముగ జెప్పవలసివచ్చును.

సూ. నై యాయుకమతమునఁ బరమాణువులకు రూపాదులంగీకరింపఁ బడుటవలనను ఆరూపాదులుగల ఘటాదులకు అనిత్యత్వము సావయత్వము గనిపించుటచేతను పరమాణువులు అనిత్యములని సావయవములని చెప్పవలసి వచ్చును గానఁ బరమాణువులు జగత్కారణమునుట యక్తముగాదు.

16. మూ ఉభయథా చ దోషాత్.

ఉభయథా చ=రెండు విధములను, దోషాత్=దోషముఉండుటవలన

సూ. పరమాణువులు అనేకగుణములు గలవా? లేక యొక్కొక్క గుణములు గలవా? అనేక గుణములు గల వందమన్న నట్టి పరమాణువుల కధిక స్వరూపము గలుగును గానఁ బరమాణుత్వ హాని కలుగును. అందుచే పరమాణుత్వ సిద్ధి కై యొక్కొక్క గుణములు గలవన్నచోఁ దేజః పరమాణువులకు రూపమొకటేగాని స్పర్శలేదనియు, జలపరమాణువులకు రసమేగాని రూపస్పర్శములు లేవనియు, పృథివీపరమాణువులకు గంధమేగాని రూప రసస్పర్శములు లేవనియుఁ జెప్పవలసి వచ్చును. పోని అన్ని పరమాణువులు నాలుగేసి గుణములు గలవన్నచో నీటియందు గంధమును, తేజస్సున గంధరసములును హయువున గంధరూపరసములును గనిపింపవలసివచ్చును. ఇది యనుభవ విరుద్ధముగాన, పరమాణు కారణవాదము ఉపపన్నముగాదు.

వారి మతమున సర్వమును క్షణికము. ఈ క్షణమందున్న రూపవరిమాణా దికములు ఉత్తరక్షణమున మార్పుచెందుచు నశించుచుఁ గొత్త రూపా దులబొందును. గాన సర్వముగు ప్రతిక్షణమందుఁ బూర్ణముగా వినా శముచెందును అని వారనుటచే వారిని బూర్ణవై నాశికులఁదురు.

వివ:- పూర్ణవై నాశికుల సిద్ధాంతము వారి జ్ఞానమునుబట్టి గాని, శిష్యుల భేదమునుబట్టిగాని యనేక విధములుగ నున్నది. అందు సర్వా సి త్త్వవాదులు కొందఱుఁ విజ్ఞానాస్తిత్వమాత్మవాదులు కొందఱు, సర్వ శూన్యత్వవాదులు కొందఱు, అందు సర్వాస్తిత్వవాదులు బాహ్యభ్యంతర వస్తువులను, భూతములను, భౌతికములను, చిత్తమును, చిత్తమునకు సంబంధించినవానినీ అంగీకరింతురు భూతములు వృధివిధాతువులు. మొ. భౌతికములు=రూపాదులు, నేత్రాదులు. ఖరస్వభావముగల భూమి, స్నేహ స్వభావముగల నిరు ఉష్ణస్వభావముగల యగ్ని, ప్రేరణస్వభావముగల వాయువు, ఈనాలుగింటి భూతముల పరమాణువులు వృధివ్యాధిరూపముగ సంఘాతములగునని వారు తలఁతురు. అట్లే రూప, విజ్ఞాన వేదనా సంజ్ఞా సంస్కారములనెడి వంచస్కంధములును అధ్యాత్మమాత్రమును సర్వవ్యవ హారమునకు వీలుగా సంఘాతములగుననియు వారు తలఁతురు.

వారు గురువుయొక్క ప్రతిభనుబట్టి శిష్యుల బద్ధులను బట్టి యనేక విధములుగ నున్నారు. 1. మాధ్యమికులు, 2. యోగాచారులు, 3. సౌత్వాం తికులు, 4. వైభాషికులు అని వారు నాలుగు విధములుగనున్నారు. అందు మాధ్యమికులు “సర్వము శూన్యము” అనిగురువు చెప్పిన రీతిగా గ్రహించి తమ బుద్ధి విశేషమునుబట్టి గురువు చెప్పినదానికి మించి గాని తగ్గిగాని వడువక మధ్యమమార్గమున నడుచుటచే వారినిమాధ్యమికులనిరి. సత్యము శూన్యమని గురువు ఉపదేశింప,గా విజ్ఞానముకంటె మిగిలినదంతయు శూన్యమని మఱికొందఱు తమ బుద్ధివిశేషముచే గ్రహించి యావిజ్ఞానమును యోగమని తలఁచి యా విధముగా నాచరించినవారు గాన వారు యోగా చారులనంటిరి. ప్రతీతి సిద్ధమైన యర్థము శూన్యము గాఁజాలదు గాన విజ్ఞానమువలె బాహ్యార్థమును సత్యమే యని చెప్పఁగా శిష్యులు అవును అది యట్లే కావచ్చునని తలఁచి బాహ్యార్థములు అనుమేయములు ప్రత్యక్ష సిద్ధము గావని గురువు చెప్పఁగా ఈ సూత్రమే యంతము వఱకు సరి

వామములు. వానినుండి రూపములు అనఁగా శుక్రకోణితములు వానినుండి
షడాయితనములు = ఇంద్రియములు అయిదు మనస్సు. వాని నుండి
స్పర్శము=తాకుట, దానినుండి వేదన=సుఖాదులు. వానినుండి తృప్తి=
కోరిక. దానినుండి ఉపాదానము=విషయములయందుఁ బ్రవృత్తి, దాని
నుండి జాతి=దేహోత్పత్తి, దానినుండి జర=వంచస్కంధముల పరిపక్వస్థిత
మైన ముసలితనము, దానినుండి మరణము=స్కంధనాశము, దానినుండి
కోకము, దానినుండి ఏడుపు, దానినుండి దుఃఖము, దానినుండి దుర్మనస్త=
మనోవ్యధయు గలుగునని బౌద్ధుల సిద్ధాంతము ఇవి పరస్పరము గారణ
ములని యన్నను వానికి బ్రేరకుడు లేక పోవుటచే సృష్టినంఘాతము గలు
గకపోవలసివచ్చును. ఒకవేళ స్వభావముగనే సంఘాతమును బుట్టించు
నన్నచో తమతో సమానమైన సంఘమునె పుట్టించవలసి యుండును. అట్లు
గుచో సృష్టియంతయు ఒక్కవిధమై కావలసివచ్చును. అప్పుడు కీట జంతు
పక్షి మనుష్యదేవాది భేదములు గలుగవు. అట్లుగాక తమకంటె భిన్నమైన
సంఘమునె నియమము లేక పుట్టించునన్నచో మనుష్యాదులు మరునిము
షమున గజాదులుగను, గజాదులు మరునిముషమున మనుష్యాదులుగను
గావలసివచ్చును. ఇట్లు జరుగుట విరుద్ధముగదా. కర్మ భుజించు స్థిరుడైన
జీవుడు లేడను వారి వాదములో భోక్త లేకపోఁగా భోగమోక్షములింక
నెవనికి? అట్లు గాక భోగమోక్షముల వరకు భోక్త యుండునన్నచో క్షణిక
వాదమునకు బాధకలుగును. కాన నీ వాదము సమంజసము గాదనిభావము

20. మూ. ఉత్తరోత్పాదే పూర్వనిరోధాత్.

ఉత్తరోత్పాదే=తరువాతికార్యము పుట్టుచుండఁగా, పూర్వనిరోధాత్=
పూర్వపు కారణము నశించుటవలన.

సూ. ఉత్తరక్షణము పుట్టుచుండఁగాఁ బూర్వపక్షము నశించునని
బౌద్ధమతమునఁ జెప్పఁబడుటవలనఁ బూర్వకాలీనమగు హేతువున కధీనమైన
యుత్తరకాలీనమగు కార్యము పుట్టుట సంభవింపదు గాన నీ వాదము
సమంజసముగాదు.

21. మూ. అసతి వ్రక్షోవరోధో యాగపద్యమన్యథా.

అసతి = కారణము ఉండదన్నచో, వ్రక్షోవరోధః = స్వవ్రత్తిజ్ఞుడు

యవిద్యాదివినాశము యమనియమాదిసమగ్జావముచే గలుగునన్నచో “నిర్హేతుకముగా వినాశము గలుగు” నను నా వై నాశికుల సిద్ధాంతమునకు విరోధమును, ఏ సమగ్జావము లేకుండ స్వభావసిద్ధముగనే యవిద్యాది నాశము గలుగునన్నచో “సర్వము క్షణికము సర్వము దుఃఖము ఇత్యాదులను భావించిన నిర్వాణము గలుగు” నని నిర్వాణమార్గము ఉపదేశించుట వ్యర్థమగుటయుఁ గలుగును గాన నీ రెండు విధమునచేఁ గూడ దోషము ప్రసక్తించుచుండుటచే వై నాశికుల దర్శనము సంగతమ గాదు.

24. మూ, ఆకాశే చావిశేషాత్.

ఆకాశే చ=ఆకాశమందును, అవిశేషాత్=విశేషము లేకపోవుటవలన.

సూ. ఆకాశముగూడ జ్ఞానాజ్ఞానపూర్వకవినాశములవలెఁ బదార్థమగుటచో విశేషము లేకపోవుటవలన ఆకాశము శూన్యమేని చెప్పిన వై నాశికులమతము సంగతముగాదు.

వివ :- ఆవరణము లేకపోవుటయె యాకాశము. అది శూన్యము అని వై నాశికులమతము. “ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః” (తై . 2-1) ఆత్మనుండి యాకాశము పుట్టినది. అని ప్రతి చెప్పుచున్నది. వారు శ్రుతికిఁ బ్రామాణ్యము నంగీకరింపరు గాన గంధాదిగుణములు పృథివ్యాదులు నాశ్రయించినట్లు శబ్దము ఆకాశము నాశ్రయించి యుండుటచే శబ్ద గుణమునుబట్టి యాకాశము ఊహింపఁదగి యున్నది. వై నాశికులు “వాయుః కింసం నిశ్చయః” (వాయువు దేనినాశ్రయించియున్నది) అని ప్రశ్నించికొని “వాయురాకాశసంనిశ్చయః” (వాయువు ఆకాశమును ఆశ్రయించియున్నది) అని చెప్పఁబడినది. ఆకాశము పదార్థము కానిచో వాయువున కాకాశము ఆధారమైనది యని చెప్పు స్వవాక్యమునకు విరోధము గలుగును. అది గాక ‘నిరోధద్వయమాకాశం చత్రయ మప్యేతన్నిరూపాఖ్య, మవస్తు నిత్యంచ’ (జ్ఞానాజ్ఞానపూర్వక వినాశద్వయమును ఆకాశమును ఈమూఁడు శూన్యమైనవి, వస్తుభిన్నములు నిత్యములు) అనుచో ఆకాశమునకు నిత్యత్వవ్యవహారము చెప్పుట విరోధించును. వస్తువువకే నిత్యత్వాది ధర్మధర్మ భావము ఘటాదివస్తువులకే సంభవించును గాన ఈ వై నాశికుల మతము. సమంజసముగాదని భావము.

నివచ్చును. అది యనుభవవిరుద్ధము. స్థిరస్వభావము గలిగి గురుతింపఁ
వడుచున్న బంగారము మొదలగునవి కడియములు మొదలగువానికిఁ
గారణములుగాఁ గనిపించుటవలన కారణము నశించిననేగాని కార్యము
పుట్టదనరాదు. నశించిపోకుండ అనుగతముగా వచ్చు బీజావయవములె
యంకురములకుఁ గారణమని యంగీకరించుట వలన నశించివేగాని
యంకురములు పుట్టవనరాదు. చతుర్భుజీ త్తతైత్తా ఉత్పద్యంతే, పరమా
ణుభ్యశ్చ భూత భౌతిక లక్షణః సముదాయ ఉత్పద్యతే (విషయాదులు
నాల్గింటివలన జ్ఞానము, సుఖాదులును, పరమాణువులనుండి వృధివ్యాదు
లును దేహాది సముదాయమును బుట్టుచున్నవి.) అని వై నాశికులు మొదట
అంగీకరించి మరల అభావమునుండి భావములు పుట్టునని చెప్పుటలో స్వవ
చన వైరుధ్యము సంభవించుచున్నది. ఇట్టి విరుద్ధవచనములచే లోకులను
వారు కంగారు పెట్టుటయు జరుగుచున్నది.

2.7 మూ. ఉదాసీనామపిచై వం సిద్ధిః

ఉదాసీనానాం=ఉరక కూర్చుండువారికిని, ఏవం=ఇట్లు, సిద్ధిః=సిద్ధిం
వలసివచ్చును.

సూ. అభావమునుండి భావపదార్థములు పుట్టునన్నచో వివనియుఁ
జేయక యూరక కూర్చుండువారికిఁ గూడ పంటలు, ఘటాదివస్తువులు,
స్వర్గము మోక్షము మొదలగు ఫలములు సిద్ధింపవలసివచ్చును గాన నీ
దర్శనము సంగతముగాదు.

5. ఉపలబ్ధ్యాధికరణము

28 మూ. నాభావ ఉపలబ్ధేః

ఉపలబ్ధేః=ఉపలబ్ధమగుటవలన, అభావః=వస్తువులు లేకపోవుట, న=
లేదు.

సూ. “ఈ ఘటపటాది సర్వవ్యవహారములు అంతర్గతమైనవే గాని
విజ్ఞానముకంటె నితరమగు బాహ్యపదార్థములేదు” అన్నచో ఘటపటాదులు
మనయనుభవమున ఉపలబ్ధమగుటవలన బాహ్యపదార్థములు లేవనరాదు

సూ. బాహ్యబదార్థములులేకున్నను వాసనా వైచిత్ర్యమునుబట్టి ఘట పటాది జ్ఞాన వైచిత్ర్యము గలుగునన్నచో “బాహ్యవద్ధారములే యుపలబ్ధ ములుగావు” అని చెప్పిన యీ మతమున బాహ్యవద్ధార్థములే లేనప్పుడు ఆ బాహ్యవద్ధార్థములనుబట్టి గలిగెడు వాసనా వైచిత్ర్యమును గలుగదు.

31. మూ. క్షణికత్వాచ్చ.

క్షణికత్వాత్ = క్షణికమగువలనను.

సూ. “నిర్వాణము వఱకు నుండు నేను నే” ననెడి యాలయవిజ్ఞానము వాసనలకు ఆధారముగాఁ గల్పింపఁబడినను ఆ యాలయ విజ్ఞానము క్షణికమగుట వలనను ఆ విజ్ఞానము వాసనల కాధారము కానేరదు.

వివ :- ఆ విజ్ఞానము స్థిరమని యంగీకరించిచచోఁ గూటస్థచైతన్య రూపమగు బ్రహ్మము నంగీకరించినట్లే యగును గాన స్వసిద్ధాంతహాని యగునని భావము. క్షణికత్వనిమిత్తములైన దోషములు ఇదివరికె నిరాకరింపఁబడినవి. (చూ. 2 అధ్య. 2 పాద. 20 సూ.) శూన్యవాది వక్షము సర్వప్రమాణ నిషిద్ధము గాన దానిని నిరాకరింపఁ బనిలేదని భావము.

32. మూ. సర్వథానువవత్తే శ్చ.

సర్వథానువవత్తేః = అన్ని విధములనువవన్నము గాక పోవుట వలనను.

సూ. అన్ని విధములచేత ఉపపన్నము గాకపోవుటవలనను వైనాశిక దర్శనము ఆదరింపఁదగినదిగాదు.

6. ఏకస్మిన్న సంభవాధికరణము

33. నై కస్మిన్న సంభవాత్

ఏకస్మిన్ = ఒకకాలమందె, అసంభవాత్ = సంభవింపకపోవుటవల్ల న=కాదు.

ఒకకాలమందె యొకవద్ధార్థమందు భావాభావాది విరుద్ధధర్మములు శీతోష్ణములవలె నుండుట సంభవింపదు గాన దిగంబరుల సిద్ధాంతము సమ్మతము గాదు.

అని వారు చెప్పు దానిలో శరీరమంత పరిణామమును నంగీకరించుటచే ఆత్మ పరిచ్ఛిన్నమైనదని యనిత్యమైనదని చెప్పవలసివచ్చు దోషము గూడ సంభవించును గాన ఆ మతము ఆదరణీయముగాదు.

వివ:- ఆత్మకు శరీరమంతపరిమాణమున్నపుడు ఒకే జన్మలో బాల్య మందలి యాత్మపరిమాణము కౌమార యౌవన నార్థక్యములలో మారుచుండునని చెప్పవలసియుండును. ఒకటే పరిమాణముగల యాత్మ భిన్నావస్థలలో మారుటఎట్లు? మఱియు జన్మాంతరములలో చీమగాఁగాని పక్షిగా గాని ఏనుఁగుగాఁగాని పుట్టినచో మనుష్యజన్మలోఁ దనకున్న శరీరమంత పరిమాణము తగ్గుటగాని హెచ్చుటగాని సంభవింపదుగూడ నని తెలియుచున్నది. కాన ఈ మతము ఆదరణీయము గాదని భావము.

శ్లో. మూ. న చ పర్యాయా దప్యవిరోధో వికారాదిభ్యః

పర్యాయాదపి=ఒకసారి హెచ్చుచు నొకసారి తగ్గుచునుండునన్నను వికారాదిభ్యః=శరీరవికారాదులఁబట్టియు, న అపిరోధః=విరోధములేదు అన రాదు.

సూ. శరీరమునుబట్టి ఆత్మ పరిణామము ఒకసారి తగ్గుచు ఒకసారి హెచ్చుచు నుండునందమన్నను ఆత్మ తగ్గుచు హెచ్చుచు వికారాదులను బొందుచుండుటవలన ఆత్మకు అనిత్యత్వదోషము విరోధిఁపకమానదు.

వివ :- పోని యెడతెగకుండు తగ్గుచు హెచ్చుచునుండు భావము ప్రవాహము వలె నిత్యమగు వందమన్నచో అట్టి యెడతెగకుండు భావము ఒక వదార్థము గాకపోవుటవలన ఆత్మ యనువదార్థమే లేదనవలసివచ్చును ఒకనేత అది వస్తువన్నచో వికారాది దోషములు తప్పవని భావము.

శ్లో. మూ. అంత్యావస్థితే శ్చోభయనిత్యత్వాదవిశేషః

అంత్యావస్థితేఃచ=చివరనుండుటవలనను, ఉభయనిత్యత్వాత్=చివర మధ్య నిత్యమగుటవలన, అవిశేషః=విశేషము లేకపోవలసివచ్చును.

సూ. చివరియవస్థయగు మోక్షమందుండు జీవపరిమాణము నిత్యమని యా దిగంబరజైన లంగీకరించునుండిరి గాన ఆత్మ శరీరమంత పరిమాణము గలదని చెప్పినప్పుడు చివరి యవస్థయగు మోక్షమునందువలె అది మధ్యావస్థలందును ఆత్మ పరిమాణము హెచ్చుతగ్గులులేకపోవుట వలన

[illegible]

భావము. లోకమున అంతుగల ఘటాదులు అదిగలవై, ఉత్పత్తికిపూర్వము
జ్ఞానములై కనిపించుచున్నవిగదా, కాన తార్కికుల ఈశ్వర కారణ
వాదము అయుక్తమని భావము.

7. ఉత్పత్త్యసంభవాధిరణము

42. మూ. ఉత్పత్త్యసంభవాత్.

ఉత్పత్త్యసంభవాత్=పుట్టుక సంభవింపకపోవుటవలన.

సూ. అనిత్యత్వాదిదోషములు తగులుటచే జీవునికి పుట్టుక సంభవిం
పదు గాన వాసుదేవుడను పేరుగల భగవంతునికి సంకర్షణుడను పేరుగల
జీవుడు పుట్టునని యనరాదు.

వివ:- "భగవంతుడైన వాసుదేవుడు డొక్కడై నిరంజన జ్ఞానస్వరూ
పుడు పరమార్థతత్త్వము. అతడు 1. వాసుదేవ వ్యూహము, 2. సంకర్షణ
వ్యూహము, 3. ప్రద్యుమ్న వ్యూహము, 4. అనిరుద్ధవ్యూహము అను నాలుగు
రూపములుగల దన్ను విభజించుకొనెను. వాసుదేవుడనగా బరమాత్మ,
సంకర్షణుడనగా జీవుడు, ప్రద్యుమ్నుడనగా మనస్సు, అనిరుద్ధు
డనగా అహంకారము. వాసుదేవుడు పరవ్రకృతి, ఇతరులగు సంకర్షణా
దులు కర్మములు ఇట్టి పరమేశ్వరుని సమీపించి ఆశ్రయించి, యజ్ఞవేద
యోగములచే నూతేండ్లు పూజించి క్షీణక్షేళుడై భగవంతునినె పొందునని
భాగవతులందురు. దానికిసూత్రము ఖండనము. జీవునికి పుట్టుక యున్న
దన్నచో అనిత్యత్వమును నాశమును గలుగును కాన నశించుపోవు జీవునికి
మోక్షసిద్ధి యెట్లు? కనుకనే "నాత్మాశ్రుతేర్ని త్యత్వాచ్చ తాభ్యః" (చూ.
2 అ. 2 పా. 17) అని యాచార్యుడు జీవునికి పుట్టుకను నిషేధించున్నాడు

43. మూ. నచకర్తుఃకరణమ్.

కర్తుః=కర్తనుండి, కరణమ్=సాధనము, నచ=చట్టవుగూడ.

సూ. కర్తనుండి సాధనసామగ్రి పుట్టట లోకవిరుద్ధముగానఁ గర్త
యగు జీవునినుండి కరణమగు మనస్సు అహంకారమును పుట్టటయును
విరుద్ధము.

వివ :- కుమ్మరి నుండి సాలె, దండములుగాని, సాలెవాని నుండి
మగ్గము, నాడికాని పుట్టనట్లే మనస్సునుండి అహంకారము పుట్టవు కాన

బ్రహ్మ మీమాంసా దర్శనము

ద్వితీయాయధ్యాయమున మూడవపాదము.
పంచమహాభూత జీవశ్రుతి విరోధ పరిహారము

1. వియదధికరణము

1. మూ. న వియ దశ్రుతేః

అశ్రుతేః=శ్రుతియందుఁజెప్పఁబోవుటవలన, వియత్=ఆకాశము, న=పుట్టుకలేనిది.

సూ. ఉత్పత్తి ప్రకరణములో పంచభూతములలో మూడవదగు తేజస్సుతో మొదలుపెట్టి నీరు అన్నము మొదలగు వాని పుట్టుకయె గాని యాకాశముయొక్క పుట్టుకమాత్రము అతీంద్రియార్థ విజ్ఞానోత్పత్తియందుఁ బ్రమాణమైవ శ్రుతులందుఁ జెప్పఁబడకపోవుటవలన ఆకాశమునకు పుట్టుక లేదు.

వివ :- స్వమతమందు పరులచే శ్రుతివాక్యములందుఁ జూపు విరోధ మునికిపాదమునందు సమాధానము చెప్పఁబడుచున్నది. ఇది పూర్వపక్ష సూత్రము. బ్రహ్మమునకు పుట్టుకలేనట్లే స్వమతమునందలి ప్రధాన పురుషేశ్వరులకును యాకాశమునకును బుట్టుక లేదని ప్రతివాది వాదించు చున్నాడు.

2. మూ. అస్తి తు.

అస్తి తు=ఒకచోట శ్రుతిలోఁ జెప్పఁబడియున్నదిగాదా.

సూ, "ఆ యీ యాత్మనుండి యాకాశము పుట్టినది" అని ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో ఆకాశమునకుఁ బుట్టుక కూడఁ జెప్పఁబడియున్నది గాన నిట్లు ఒకచోట బుట్టుక లేనట్లును ఒకచోటఁ బుట్టుక యున్నటులను వరస్పరవిరోధ ముగాఁ జెప్పబడుటచే నీ దృశ విరోధము శ్రుతులందును గలదు.

వివ:- ఇదియుఁ బూర్వపక్ష సూత్రము. (తై. 2-1) "తస్మాద్వా వీతస్మాదాత్మన ఆకాశః సంభూతః" అయా ఆత్మనుండి ఆకాశము పుట్టినది, అనిశ్రుతి.

చోట ముఖ్యార్థముగను ఒకేశబ్దమునకు రెండు అర్థములు చెప్పుటకు వీలగును కనుక ఆకాశములకుఁ బుట్టుకలేదనవచ్చును.

వివ:- ఇట్లు పూర్వపక్షచేత శ్రుతులందును విరోధము చూపఁబడినది

౬- మూ- ప్రతిజ్ఞాహానిరవ్యతిరేకాచ్చబ్దేభ్యః

ప్రతిజ్ఞాహానిః=శ్రుతిప్రతిజ్ఞకుహానియు, శబ్దేభ్యః=శ్రుతులవల్ల, అవ్యతిరేకత్వ=విరోధము లేకపోవుటవలనను

సూ. ఓ సౌమ్యుఁడా! ఈ సత్పదార్థమే ముందురెడెము, అదియొకటి యద్వితీయమైనది" ఆ యాత్మ చూచెను, ఆ యాత్మ తేజస్సును సృజించెను" ఇత్యాది శ్రుతి వాక్యములవలన బ్రహ్మముయొక్క కార్యములకంటె "ఇది యంతయు ఈ యాత్మ స్వరూపమైనది", అని యాత్మను అభిన్నముగఁ జెప్పుటవల్ల "ఆత్మ చూడఁబడఁగా మననము చేయఁబడఁగాఁ దెలిసీకొనఁబడఁగా నిది యంతయుఁ దెలియఁబడెను అను ప్రతిజ్ఞకు హాని లేకుండుటఁబట్టి యాకాశాదులు బ్రహ్మమునుండి యుత్పన్నమయ్యెనని తెలియఁబడుచున్నది గాన శ్రుతులకు పరస్పరము విరోధములేదు.

వివ:- ఆకాశము నిత్యమై బ్రహ్మముకంటె భిన్నమైనదై నచోబ్రహ్మము తెలియఁబడఁగానిది యంతయుఁ దెలియఁబడినది అను ప్రతిజ్ఞకు భంగము కలుగును. ఈ ప్రతిజ్ఞ అన్నిచోట్ల గనిపించుచున్నది. 'తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశః సంభూతః ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్నిః" (తై. ౨-౧) (అయా యాత్మనుండి ఆకాశము వృద్ధినది ఆకాశము నుండి వాయువు, వాయువు నుండి అగ్నియుఁ బుట్టెను) అను క్రమముగాఁ జెప్పఁబడినది. ఆ తేజస్సును సృజించెను అనుచోట మాత్రము ఆ యాకాశమును వాయువును సృజించి మూడవదిగా తేజస్సును సృజించెను అని యర్థము చెప్పుకొనినచో ఒకసారి మొదట ఆకాశమును సృజించినట్లు ఒకసారి మొదట తేజస్సును సృజించినట్లు చెప్పఁబడెను అది యెట్లు అను విరోధము కలుగదని తెలియునది.

౭- మూ- యావద్వికారంతు విభాగో లోకవత్

లోకవత్=లోకమందువలె, యావద్వికారంతు = వికారముగల వాని కన్నిటిని, విభాగః=విభాగముగలదుగదా

సూ. ఆకాశమునకుఁ బుట్టుక కలదని చెప్పుటచేత ఆకాశమునకు వలె గాలికిఁగూడ జన్మకలదని వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినదని తెలియఁదగు.

వివ:- ఆకాశమునందుఁ గల పూర్వపక్షములకు వలెనే గాలి యందలి పూర్వపక్షములకును సిద్ధాంతము ఊహించునది.

3. అసంభవాధికరణము

9. మూ. అసంభవస్తు సతోఽనుపపత్తేః

సతః=సద్రూపబ్రహ్మమునకు, అనుపపత్తేః=ఉపపన్నము గాదు గాన, అసంభవః=పుట్టుక లేదు.

సూ. సద్రూపమైన బ్రహ్మమునకు జన్మ యుపపన్నము కాదు కాన ఆ బ్రహ్మమునకు జన్మ లేదు.

వివ:- ఆకాశమునకు బ్రహ్మము కారణమైనట్లే బ్రహ్మమునకును మఱియొకటి కారణమున్నదని యనుమానింతురేమో యని యీ సూత్రము చెప్పఁబడినది. బ్రహ్మముకంటె గొప్పదగునది మఱియొకటి లేదు కాన ఈ బ్రహ్మమునకు మఱియొక్క దానివలనఁ బుట్టుక సంభవము కాదు. మట్టి మొదలగు సామాన్యవస్తువులు ఘటాది విశేషవస్తువులకుఁ గారణమగుఁ గాని ఘటాది విశేష వస్తువులు మట్టి మొదలగు సామాన్య వస్తువులకుఁ గారణము కావు గాన సామాన్యమగు బ్రహ్మమునకు విశేషములగు అకాశములు కారణములు గానేరవు. ఆకాశమునకు బ్రహ్మమును కారణముగా నంగీకరించినట్లు బ్రహ్మమునకు మరొకటి ఏదోయొకటి కారణముగా నంగీకరించినచో దానికిఁకొకటి దానికిఁకొకటి యని కారణములను కల్పించినచో అనవస్థా దోషము సంభవించును. ఎట్లు చూచినను బ్రహ్మమునకుఁ బుట్టుక లేదని భావము.

1. మూ. తేజోఽతస్తథాహ్యహ.

అతః గాలి నుండి, తేజః=తేజస్సు పుట్టినది, తథాహి=అట్లే అహ=శ్రుతి చెప్పెను.

సూ. ఈ గాలినుండి తేజస్సు పుట్టినది. ఇట్లే శ్రుతియును జెప్పెను.

వివ:- “వాయోరగ్నిః” (గాలినుండి తేజస్సు పుట్టినది) అను శ్రుతిని

2 అ. 3 పా. ఆ బ్రహ్మయోగ్యస్థితకర్త

రూపము అన్నము యొక్క రూపము. భూమియొక్క అని దాని రూపము నన్నిదని చెప్పబడుటచే ఈ యర్థమనగా భూమియని తెలియుచున్నది. "ఆద్యైక పృథివీ" నీళ్ళనుండి వృథివి పుట్టుచున్నది. ఈ కృత్రిని బట్టి నీళ్ళనుండి వృథివి పుట్టినదని తెలియుచున్నది. కాన ప్ర కృత్రిలోని అన్న పదమునకు వృథివియని భేషపలయును. "వృథివ్యాపిషధయ ఓషధీభ్యోఽన్నం" (వృథివి నుండి ఓషధులు ఓషధులనుండి అన్నము పుట్టి నవి) దీనినిబట్టి పృథివినుండి అన్నము పుట్టినట్లును తెలియుచున్నది. కాని పంకరణ, రూప, పృథివాక ముల నుండి ప్ర కృత్రిలోని అన్న పదమునకు వృథివియని యర్థము చెప్పవలయునని భావము.

3. తదభిధానాధికరణము

1. మూ. తదభిధానా దేవత తలింగాత్

తదభిధానా దేవత = అతడే సంకల్పించుటవలననే. తలింగాత్ = ఆ కృత్రి తింగామువలన, సః = ఆ బ్రహ్మయోగ్యస్థితకర్త.

మూ. "1. వృథివి నయ్యగిల్చి, వృథివిలోవలంజొచ్చి, వృథివిలో దేలియబడనివాడై, వృథివి శరీరమును ధరించి, లోవలనుండియే వృథి విని నడపించునతడే వనకండఱకు అత్తము" అని ప్రతియందు జెప్పబడి వలన ఆ పరమేశ్వరుడే యాయా యాకాశాది రూపములను బొంది యన్నిటి యందుండి సంకల్పించుట వలననే సృష్టి చేయుచున్నాడని తెలియుచున్నది. కాని కేవలము అతనినములైన యాకాశవాయాదులు సృష్టి చేయుట లేదు.

విష్ణుః యజ్ఞో వివాంశిశ్చ, యః వృథివ్యా అంతరో యం వృథివీ నవేద యసః పృథివీ శరీరం, యః పృథివీ మంతరో యమత్యుశి (బృ. 3. 7. 3) అను కృత్రిని బట్టి ఆకాశాదులందున్న పరమేశ్వరుడే కాని ఆకాశాదులు కేవలము సృష్టికి గర్తలు గావు. "సచ్చత్వచ్చాభవత్" (తై. 2. 6. 1) అతడు మూర్తము అమూర్తము అయ్యెను ఇత్యాది శ్లోకు లును దీనినే తెలుపుచున్నవి.

బుద్ధి మనస్సు ఇంద్రియములు పరమేశ్వరునికిని భూతములకును మధ్యఁ జెప్పఁబడిన యీ క్రమముచేఁ బూర్వము చెప్పఁబడిన భూతముల యుత్పత్తి క్రమమునకు భంగము కలుగునన్నచో బుద్ధి మొదలగునవి భూతములకంటె అభిన్నములన్నను భిన్నములన్నను విశేషము లేకపోవుట వలన భూతముల యుత్పత్తి క్రమమునకు భంగము లేదు.

వివ:- 1. “ఏతస్మాజ్ఞాయతే ప్రాణోమనః సర్వేంద్రియాశ్చఖం వాయుర్జ్యోతిరావః పృథివీ విశ్వస్యధారిణీ” (ముఁడ. 1-1-3) అని శ్రుతి “అన్నమయంహి సోమ్య మన ఆపోమయః ప్రాణస్తేజోమయీ వాక్” (ఛాం. 6-5-4) ఓ సౌమ్యుఁడా! మనస్సు అన్నరూపమైనది, ప్రాణము నీటిరూపమైనది, వాక్కు తేజోరూపమైనది అను శ్రుతిని బట్టి మనస్సు మొదలైనవి భౌతికములనవచ్చును. కాన అప్పుడు భూతోత్పత్తిక్రమము నకు భంగము లేదు. పోని అవి భూతములు గావన్నచో మొదట మనస్సు మొదలైనవి పుట్టిన పిదపనే భూతములు పుట్టిననవచ్చును గాన అప్పుడు భూతోత్పత్తిక్రమములో విశేషము గలుగదు గాన భూతోత్పత్తిక్రమమునకు భంగము లేదని భావము.

10. చరాచరవ్యపాశ్రయ్యాధికరణము

18. మూ. చరాచరవ్యపాశ్రయస్తు స్యాత్తద్వ్యవదేశోభాక్తస్తద్భావ భావిత్యాత్.

చరాచరవ్యపాశ్రయస్తు=జీవుని జన్మమరణముల చరాచరరూపముల ఆశ్రయించినవి. తద్భావభావిత్యాత్=అట్లే భావములను భావించుటవలన తద్వ్యవదేశస్తు=జన్మమరణవ్యవహారమైతే, భాక్తః=గౌణమై, స్యాత్=అగును

నూ. చరాచర రూపశరీరములు గనిపించుటయే జన్మమనియు ఆ శరీరములు గనిపింపకపోవుటయే మృత్యువనియు వ్యవహారముఁ గలుగు చుండుటవలన చరాచరశరీరముల నాశ్రయించి కలిగిన దేవదత్తుఁడు పుట్టెను. దేవదత్తుఁడు చనిపోయెను” మొదలగు వ్యవహారములు గౌణములు గాన దేవదత్తుని శరీరము కనిపించుచుండెను, దేవదత్తుని శరీరము కనిపించుటలేదు అనియే పై వ్యవహారముల కర్థము కనుక జీవునికి జన్మమరణములు లేవు.

17. ఉత్క్రాంతిగత్యధికరణము

19. మూ. ఉత్క్రాంతిగత్యాగతీనాం.

ఉత్క్రాంతి = దేహము విడుచుట, గతి=లోకాంతరగతి అగతీనాం= భూలోకాగమములయొక్క శుశ్రీవల్ల.

సూ. శరీరములను విడుచుచు, ఇతర లోకములకుఁ బోవుచు, ఈ భూలోక శరీరములఁ బొందుచునుండుట వలన జీవాత్మ అణుప్రమాణము గలదని చెప్పవలయును.

వివ:- ఇది పూర్వపక్ష సూత్రము.

20. మూ. స్వాత్మనాచోత్తరయోః

ఉత్తరయోః = రాకపోకలందు, స్వాత్మనా = తన ఆత్మతో సంబంధ ముండుట వలన.

సూ. శరీరమందున్న యధికారమునే విడుచుటయే శరీరమును విడుచుట యగును గాని యసలు ఆత్మకుఁ జలనము లేదు గాన అణుప్రమాణము గలది గాదన్నను ఇతర లోకములకుఁ బోవుటలోను భూలోక శరీరములను బొందుటలోను ఆత్మకు సంబంధముండుటవలన ఆత్మ అణుప్రమాణము గలదనవచ్చును.

వివ:- ఇది పూర్వపక్షమును స్థాపించు సూత్రము.

21. మూ. నాణురత్రచ్చు తేరితిచేన్నేతరాధికారాత్.

అత్రచ్చుతేః=అణు శుతి లేకపోవుటవలన, అణుః=ఆత్మ అణువు, న ఇతి చేత్=కాదన్నదో, ఇతరాధికారాత్=ఆ ఆత్మ ఇతరమగు బ్రహ్మప్రకరణమును జెప్పఁబడుటచే, న=ఈ యాత్మ అణువు కాదనరాదు.

సూ. “ఈ యాత్మ వ్యాపకమైనది పుట్టుకలేనిది” ఇత్యాది శ్లోకులను జట్టి యాత్మ అణుప్రమాణము గలదిగాదన్నచో వ్యాపకమైనదిగాఁ జెప్పఁబడిన యా శుతి బ్రహ్మ ప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినది గాన అక్కడఁ జెప్పఁబడిన యాత్మ బ్రహ్మమే గాన జీవాత్మకు అణుప్రమాణము గలదని చెప్పుటలో విరోధము లేదు.

వివ:- “సవావిష మహానజ ఆత్మా” (బృ. 4-4-22) అని శుతి. ఇదియుఁ బూర్వపక్షమును స్థాపించు సూత్రమే.

వివ:- 1 “హృదిహ్యేష సవాపిష ఆత్మా” (ప్ర 3-6) అని శ్రుతి. ఇదియు ఋర్వపక్షస్థాపక సూత్రమే.

25. మూ. గుణాద్వాలోకవత్.

లోకవత్=లోకమందువలె, గుణాత్వా=చైతన్యగుణమువల్లగాని.

సూ. లోకమున దీపము మొదలగునవి యొకచోటనె యుండి కాంతిచే నింటినంతను బ్రకాశింపఁ జేయునట్లు ఆత్మయును ఒకచోటనె యుండి దన చైతన్య గుణమువల్లగాని శరీరమునంతను జైతన్యవంత ముగఁ జేయఁగలదు.

వివ:- ఇదియుఁ ఋర్వపక్ష స్థాపకసూత్రమే.

26. మూ. వ్యతిరేకోగంధవత్.

గంధవత్=గంధమువలె, వ్యతిరేకః=విడిపోయియుండును.

సూ. పువ్వులు మొదలగునవి యొకచోటనె యుండి కదలకున్నను వానినుండి విడిపోయి గంధము ఎల్లచోట వ్యాపించినట్లు జీవాత్మ హృదయ మందుండి గదలకయున్నను దానినుండి విడిపోయి చైతన్య గుణము శరీరమునంతను వ్యాపించవచ్చును గాన ఆత్మ యణువనుటలో బాధలేదు.

27. మూ. తథాచ దర్శయతి.

తథాచ=అట్లును దర్శయతి=శ్రుతిచూపుచున్నది.

సూ. ఆత్మ హృదయమున నున్నదనియు అణువరిమాణము గల దనియుఁ జెప్పుటయెగాక. “ఆత్మ వెండుకల వఱకు గోళ్ల చివరల వఱకు వ్యాపించి యున్నది” అని శ్రుతియుఁ జూపుచున్నది.

వివ:- “ఆలోమభ్య ఆనఖాగ్రీభ్యః” (భా. 3 - 3 - 3) అని శ్రుతి. ఇదియుఁ ఋర్వపక్ష స్థాపకసూత్రమే.

28. మూ. వృథగువదేశాత్.

వృథగువదేశాత్=వేఱుగానుపదేశించుటవలన.

సూ. “ఆత్మవృజ్ఞచే శరీరమును బొంది సుఖదుఃఖములఁ బొందు చున్నది” ఇత్యాది శ్రుతులందు ఆత్మను గర్తగాను ప్రజ్ఞను గారణముగను

2 అ. 3 పా. బా హ్యేంద్రియముల కంటె మనస్సు వేటుగనున్నది. 123

చెప్పుటయు సంగతముగాదు డట్టమైన తేజస్సు దీపము పలుచని తేజస్సు కాంతి గాన కాంతియు ద్రవ్యము ఆ ద్రవ్యమే వ్యాపించినది గాన ఒకచోట నున్న దీపమునుండి వేటుగా కాంతివ్యాపించుచున్నట్లు అణువగుజీపమునుండి చైతన్యము వ్యాపించుచున్నదని దీపకాంతి దృష్టాంతమును దగదు- గంధము పృథివిగుణము నీటియందును గాలియందును గనిపించు గుణము పృథివిదే గాని నీటిదియు గాలిదియుఁ గాదు కాన నీటిలోను గాలిలోను పృథివి గలిసియున్నది గాన గంధము పృథివిని విడిచి గాలిలోను నీళ్ళలోను గలిసినదనరాదు- కాన దీనిబట్టి అణువైన జీవునిని విడిచి చైతన్యము శరీరమంతట వ్యాపించినదనియుఁ జెప్పరాదని భావము జీవునికి చైతన్యమునకును గుణగుణి భావములేదు- ఉష్ణరూపమైన యగ్నివలె జీవుఁడు చైతన్యస్వరూపుఁడు గాన సమస్త శరీరమందును చైతన్యమున్నది- 'వాలాగ్ర శతభాగస్య శతభా కల్పితస్యచ, భాగో జీవః స విజ్ఞేయః స చానంవ్యాయ కల్పతే' (శ్వే- 5-6) తోక చివరి భాగమును నూలు భాగములుగాఁ జేయఁగానైన భాగమే జీవుఁడు అతఁడు అనంతఁడుగఁ గల్పింపఁబడుచున్నాఁడు- 'ఏషోఽణుగాత్మా చేతసా వేదితవ్యః (ముండ 3-1-9) ఈ యాత్మ యణుపరిమాణము గలవాఁడు మనస్సుచే తెలియదగినవాఁడు ఇత్యాది శ్రుతులకు ఆత్మ తెలిసికొన శక్యము గాని దనియు ఉపాధినిబట్టి అణువుగానున్నదనియుఁ దెలుపుటయే తాత్పర్యము ప్రజ్ఞయా శరీరం సమాదృష్యా (ః ఫీ- 3-6) ఆత్మ ప్రిజ్ఞచే శరీరమును పొంది సుఖదుఃఖాదులను బొందుచున్నది ఇత్యాది స్థలములందును ఉపాధియైన వర్జిజ్ఞరూపమైన బుద్ధిచే జీవుఁడు శరీరమును పొంది సుఖాదులను బొందుచున్నాఁడు అను సర్థమునె గ్రహింపవలయు రాతిబొమ్మయొక్క శరీర మను వ్యవహారము వలెనైన గ్రహింఁదగును ఆత్మ ఈ శరీరమును విడిచి సర్గాదిలోకములఁ బొందుచు ఈ శరీరమును బొందుచున్నదను వ్యవహారము గూడ బుద్ధియొక్క యుపాధిని బట్టియే గలిగినదని తెలియవలయునని భావము.

30. మూ. యావదాత్మ భావిత్వాచ్చ నదోష స్తద్దర్శనాత్.

యావదాత్మ భావిత్వాత్ = ఆత్మ యున్నంతవఱకు బుద్ధిలో సంబంధముండుటవలనను, నదోషః = దోషములేదు, తద్దర్శనాత్ = అది పుణ్యిలో గనిపించుటవలన.

31. మూ. పుస్త్యాది వత్త్వస్య సతోఽభివ్యక్తియోగాత్.

పుంస్త్యాదివత్=పుదుషత్వాదులవలె, సతః=ఉన్న, అస్య=ఈ బుద్ధికి
అభివ్యక్తియోగాత్=సమయములో అభివ్యక్తమగుటవలన.

సూ. జీవునికి బుద్ధిసంబంధము నిద్రయందును బ్రళయమందును
నశించునుగానఁ దిరిగి జీవునికి సంసారముపొందుటకై బుద్ధిసంబంధమెట్లు
సంభవించునన్న చో బాల్యాదులందుఁబై కి స్ఫుటముగాఁ గనిపింపకపోయి
నను బీజరూపములుగా నుండి యౌవనాదిసమయములందు సంతానోత్పా
దకళక్తియు గడ్డములు మీసములు మొదలగునవి యావిర్భవించినట్లు
నిద్రాప్రళయములందు బీజరూపముగా నుండి కనిపింపకున్న బుద్ధిసంబం
ధము బోలుకవయందును బుట్టినప్పుడును అభివ్యక్తమగును గాన దోషము
లేదు.

వివ:- సతీసంపద్య న వీదు స్పతి సంపత్స్యామహే (ఛాం. 6-3-3)
జీవులు తృదార్థమందేకిభవించియు సత్పదార్థమందేకిభవించితిమని తెలియ
కున్నారు. త ఇహ వ్యాఘ్రా సింహావా.... (ఛాం. 6-3-3) యద్యద్భవతి
తదాభవంతి జీవులు నిద్రాప్రళయములకుఁ బూర్వము సింహవ్యాఘ్రాది
జంతువులలో నెట్లు ఉండిరో జాగ్రవానస్థయందును సృష్టియందును అట్లే
యుందురు. ఇత్యాది శ్రుతులు నాభావమునే ధృఢపఱచుచున్నవనిభావము

32. మూ. నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసంగోఽన్యతరనియమోవాన్యథా

నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసంగః=ఎల్లప్పుడు ఉపలబ్ధమగుటగాని ఉప
లబ్ధముగాక పోవుటగాని ప్రసక్తమగును. అన్యథా=అట్లుగానిచో, అన్యతర
నియమః=ఏదో యొకటి యడ్డుతప్పక కలుగుటగాని యగును.

సూ. జీవుని కుపాధియైన యంతఃకరణమే లేదన్న చో నొక్కసారియె
యన్ని విషయములు ఉపలబ్ధమగుటగాని యెల్లప్పుడు నుపలబ్ధముగాకుం
డుటగాని కలుగవలసివచ్చును. మరియు అత్మ ప్రవర్తించునపుడు ఇంద్రి
యము లాత్మకు అడ్డుతగులుటగాని యింద్రియములు ప్రవర్తించునపుడు
ఇంద్రియముల కాత్మ యడ్డుతగులుటగాని సంభవించును గాన వివిధ
వ్యాపారములనుబట్టి మనస్సనియు బుద్ధియనియు విజ్ఞానమనియుఁ జిత్త
మనియు నామాంతరములుగల యంతఃకరణమును సంగీకరింపకతప్పదు

34. మూ. విహరోపదేశాత్

విహరోపదేశాత్=విహరించునట్లు ఉపదేశించుటవలన.

సూ:- 1. ఆ యాత్మ యెందుఁ గామమును గోరునో దానిగూర్చి పోవుచున్నాఁడు, 2. తన శరీరమునందు తన యిష్టమువచ్చినట్లు జీవుఁడు సంచరించు చున్నాఁడు ఇత్యాది శ్రుతులందు జీవప్రకరణమున స్వప్నములో విహరించుచున్నట్లు ఉపదేశించుటవలన జీవునకుఁ గర్తృత్వము గలదు.

వివ:- 1. స ఈయతేఽమృతో యత్రకామం (బృ. 4-3-12) 2. స్వేశరీరే యథాకామం పరివర్తతే (బృ. 2-1-17) అని శ్రుతులలో నుపదేశించుటవలన జీవుడు కర్తయగుచున్నాడు.

35. ఉపాదానాత్.

ఉపాదానాత్=గ్రహించుటవలన

సూ. 1 “నిద్రలో ఈయింద్రియముల విజ్ఞానమును విశేషజ్ఞానముచే గ్రహించి జీవుఁడు శయనించుచున్నాఁడు” 2. రాజువలె జీవుఁడు ఇంద్రియముల గ్రహించి శరీరమున సంచరించుచున్నాఁడు’ ఇత్యాది శ్రుతులలో నింద్రియములను గ్రహించినట్లు చెప్పఁబడుటవల జీవుఁడు కర్తయగును.

వివ:- 1. “తదేషాంప్రాణానాం విజ్ఞానేన విజ్ఞానమాదాయ (బృ. 21-1-17) ప్రాణాన్ గృహీత్వా” (బృ. 21-1-18) ఇత్యాది శ్రుతులును జీవునికిఁ గర్తృత్వమును దెలుపుచున్నవి.

36. మూ. వ్యవదేశాచ్చ క్రియాయాం నచేన్నిర్దేశవిపర్యయః

క్రియాయాం=క్రియయందు, వ్యవదేశాత్=కర్తగా వ్యవదేశించుటవలనను, నచేత్=అట్లుగానిచో, నిర్దేశవిపర్యయః = నిర్దేశించుటలో తృతీయవే మార్పుచేసి యుండును.

సూ. “విజ్ఞానము=(జీవుఁడు) యజ్ఞమును చేయుచున్నది కర్మలను గూడఁ జేయుచున్నది’ అని శాస్త్రమున లౌకిక వైదిక క్రియలకు కర్తగా వ్యవదేశించుటవలనను, శ్రుతిలోని విజ్ఞానపదమునకు బుద్ధియని యర్థముగాని జీవుఁడు గాదన్నచో విజ్ఞానపదమునకు బుద్ధియే యర్థమైనయెడల

వివ:- “నేను వేళ్లుచున్నాను తినుచున్నాను నేను త్రాగుచున్నాను ఇత్యాది జ్ఞానములలో బుద్ధి నె కర్తగా చెప్పవలసి యుండును లోకమున కర్త కరణమును సంపాదించుకొని కార్యములందుఁ బ్రవర్తించుట గనిపించుచున్నది. ఆబుద్ధికె యింకొక కరణమున్నదన్నచో బుద్ధిని కర్తగను ఇంకొక దానిని కరణముగను జెప్పినచో నామభేదమేగాని వస్తుభేదము లేదు గాన ఆ కర్త నె జీవుఁడని కరణమునె బుద్ధియని యనుట సమంజసమని భావము.

39 సమాధ్యభావాచ్చ

సమాధ్యవాత్=సమాధి లేకపోవుటవలనను

సూ. ఉపనిషదాదులందుఁ జెప్పఁబడిన బ్రహ్మత్వ రూపమును బొందుటయను సమాధి బుద్ధికి లేకపోవుటవలన జీవుఁడె కర్తగాని బుద్ధి కర్తగాదు

వివ:- “అత్మావా అరేద్యష్ట్యో శ్శోతవ్యో మంతవ్యో నిధిధ్యాసితవ్య సోఽన్వేష్టవ్యః సవి జ్ఞాసితవ్యః” (బృ, 2-4-5) ఓసీ యాత్మయై చూడఁదగినది వినఁదగినది మననము చేయఁదగినది, ధ్యానింపదగినది అన్వేషింపదగినది తెలిసికొనదగినది, “ఓ మిత్యేవం ధ్యాయథ అత్మానం (ముండ-2-1-6) బ్రహ్మప్రాప్తికై అత్మను ఓమ్ అని ధ్యానింపుఁడు ఇత్యాది శ్రుతులందుఁ జెప్పఁబడిన బ్రహ్మత్వ ప్రాప్తి రూపసమాధి బుద్ధికి లేకపోవుటవలన జీవుఁడె కర్తయని భావము అది అత్మకు కర్తృత్వము చెప్పనపుడు సంభవింపదు

15. తక్షాధికరణము

40 మూ, యథాచతక్షాభయథా

యథాచతక్షా=వడ్రంగివలె, ఉభయుథా=కర్తయు సాధనము రెండునగును

సూ- ఉలి మొదలగు సాధనములతోఁ వాడినపుడు వడ్రంగి కర్తయై ఆ సాధనములు లేనప్పుడు ఆ కర్తయై యున్నట్లు అవిద్యాకృతమయిన బుద్ధి యుపాధితోఁ గూడినపుడు అత్మ కర్తగను ఆయుపాధి రహితమైనపుడు అకర్తగను ఉన్నది గాన అత్మకు కర్తృత్వము ఉపాధి కల్పితముగాని స్వాభావికముగాదు.

సూ. ఈశ్వరుడు జీవుని ధర్మాధర్మములనుబట్టి వానిని ప్రేరేపించును గాన ఈశ్వరుని కొకని యెడలఁ బక్షపాతమును ఒకనియెడ విరోధాదులును ప్రసక్తింపవందువలననే విధి నిషేధశాస్త్రములు సార్థములగును.

వివ:- ఈశ్వరుడు ధర్మాధర్మముల నపేక్షింపనిచో పురుషకారమును దేశకాల నిమిత్తములును వ్యర్థమగుటయును, ప్రయత్నింపకయే జీవునికి ఫలసిద్ధియగుటయు సంభవింపవలసి వచ్చును. జీవుని ధర్మాధర్మములు అనాదులు గాన పరస్పరాశ్రయ దోషమును గలుగదని భావము.

17. అంశాధికరణము

43. మూ. అంశో నానావ్యదేశాదన్యథా చాపి దాశకితవాదిత్వ మధీయతఏకే

నానావ్యవదేశాత్=జీవేశ్వరులవేరుగా వ్యవహరించుటవలన, అన్యథా చాపి=మరొకరీతిగాఁగూడ, దాశకితవాదిత్వం=బ్రహ్మమునకు పల్లె, జూదరి, భావమును, ఏకే=కొన్ని శాఖలవారు, అధీయతే=చదువుచున్నారు, కాని అంశః=జీవుఁడేశ్వరునంశము.

సూ. " అతఁడు వెదకఁదగినవాఁడు అతఁడు తెలిసికొనఁదగినవాఁడు 2 ఇతనినే తెలుసుకొని ముని యగుచున్నాఁడు" ఇత్యాది శ్రుతులందు జీవేశ్వరులను భేదముగ వ్యవహరించుటవలనను మఱియొక విధముగాఁగూడ వివల్లవాండును బ్రహ్మమే సేవకులునుబ్రహ్మమే ఈజూదరులునుబ్రహ్మమే అని కొన్ని శాఖలవారు జీవుని ఈశ్వరుని అభేదముగఁ చెప్పుటవలనను అన్నికి నెరసుటలే ఈశ్వరునికి జీవుడంశము.

వివ:- 1 సోఽన్వేష్టవ్యః సవిజిజ్ఞాసితవ్యః (ఛాం. 8-7-1) ఏతమేవ విదిత్వామునిర్భవతి "3 బ్రహ్మదాశా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మైవేమేకితవాః" ఇత్యాదిశ్రుతులు. "త్వం స్త్రీత్వంపుమానసిత్వం కుమార, ధాతవాకుమారి" (శ్వే. 4.7) "నీవు స్త్రీవి నీవు పురుషుడవు నీవు కుమారుడవు నీవు కుమారివి ఇత్యాదులును బ్రహ్మ జీవులకు అభేదమును దెలుపుచున్నవి.

4. మూ. మంత్రవర్ణాచ్చ.

మంత్రవర్ణాత్=మంత్రవర్ణమునుఁ బట్టియు.

సూ. "ఈసహస్ర శీర్షుడఁగు పురుషుడు ఈ ప్రపంచముకంటె గొప్ప

వలె శాపి పద్మ పత్ర మివాంభసా, కర్మాత్మా త్వ వరోయోఽసామోక్ష బంధై
 వృయుజ్యతే స వప్త దశ కేనాపి రాశినాయుజ్యతే పునః' జీవేశ్వరులందుఁ
 బరమేశ్వరుడు నిర్గుణుడని చెప్పఁబడెను. నీటిచే దామరాకువలె కర్మఫల
 మువే నంటఁబడఁడు. కర్మల నాశ్రయించిన రెండవవాడగు జీవుడు
 మోక్షము తోడను బంధముతోడను గలిసియుండును. అతఁడే జ్ఞానేంద్రి
 యములు కర్మేంద్రియములు వంచ ప్రాణములు మనస్సు బుద్ధి అను
 పదువేటిగుంపు గల లింగశరీరముతోడను గూడి యుండును. 'తయోరన్యః
 పివలంప్సాద్వ త్త్య నశ్చన్న త్యోఽభిచాకశీతి' (శ్వే. 4-6) ఆ జీవేశ్వరు
 లో నొకఁడగు జీవుడు రుచి గల కర్మ ఫల ము ను భుజించుచున్నాడు.
 రెండవవాడగు నీశ్వరుడు భుజింపనివాడై సాక్షిగానున్నాడు. 'ఏక
 స్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా నలివ్యతే లోక దుఃఖేనబాహ్యః' (కఠ. 5-11)
 సూర్యునివలె ఒకఁడైన యీశ్వరుడు అన్ని భూతముల లోపలనుండి లోక
 దుఃఖములచే బాహ్యుడై అంటబడఁడు. ఇత్యాది త్కృతులు వ్యాసాదివా
 క్యములు స్మృతులు నిదే సంగతి చెప్పుచున్నవనిభావము.

48. మూ. అనుజ్ఞాపరిహారో దేహబంధాజ్ఞోతిరాదివత్,

జ్యోతిరాదివత్=సూర్యాది జ్యోతులవలె, దేహసంబంధాత్=దేహసంబం
 ధమువలన, అనుజ్ఞాపరిహారో=విధినిషేధములు గలుగును.

సూ. ఆయా స్థానములనుబట్టి సూర్యాదులు గ్రహింపఁబడినవిగను
 గ్రహింపరానివిగను నున్నట్లే దేహసంబంధమును బట్టి ధర్మము నాచరిం
 పుము, హింస చేయకుము ఇత్యాది విధి నిషేధములు జీవునికివపవన్నము
 లగును.

వివ:- కుచివ్రదేశమందలి సూర్యకాంతి గ్రహింపఁదగినది అశుచి
 వ్రదేశములందలి సూర్యకాంతి గ్రహింపరానివి. హానాగ్ని గ్రహింపఁద
 గినవి, శ్మశానాగ్ని గ్రహింపరానిది గోమూత్రపురీషములు గ్రహింపఁదగి
 నది, ఇతర జంతువులవి గ్రహింపరానివి సూర్యాదులు శుద్ధులై ఒకటి స్వరూ
 పము గలవయును స్థానభేదమునుబట్టి గ్రాహ్యముగను అగ్రాహ్యముగను
 ఉన్నట్లే జీవుడు పరిశుద్ధుడైనను అవిద్యాదికృత దేహసంబంధమునుబట్టి
 విధి నిషేధములను బొందుచున్నాడని భావము.

సూ- అదృష్టవశముచే జీవులకు సుఖదుఃఖములు నియమముగ గలుగునన్నచో ఈ యదృష్టమీ యాత్మది యా యదృష్టము మఱియొక యాత్మదియను నియమములేకపోవుటవలనఁ గర్మఫలములకు సాంకర్యము గలుగక మానదు కాన జీవుని నీశ్వరుని ప్రతిబింబముగనె గ్రహింపవలయు

వివ:- అదృష్టము ఆత్మయందున్నదని కాణాదులును ప్రధానమందున్నదని సాంఖ్యులును దలచుచున్నారు- వారి మతములలో అదృష్టమునకు నియమములేదు కాన ఒకరి సుఖము మఱియొకనికి ఒకరి దుఃఖము మఱియొకనికిని గలిగి సాంకర్యము గలుగునని భావము

52 మూ- అభిసంధ్యాదిష్వపిచై వం

అభిసంధ్యాదిష్వపిచై వం = రాగద్వేషాదులందునిట్లే

సూ- అదృష్టమందువలె రాగద్వేషాదులందును “నేను దానిని బొందెదను నెను దానిని త్యజించెదను” అనునియమము లేకపోవుటవలనను గర్మ సాంకర్యము గలుగును గాన జీవుడు ఈశ్వరుని ప్రతిబింబమే.

53 మూ ప్రదేశాదితి చేన్నాంతర్భవాత్

ప్రదేశాత్ = స్థానమునుబట్టి, ఇతిచేత్ = అన్నచో అంతర్భవాత్ = ఆత్మములంతర్భవించుటవలన, న=కాదు

సూ- దేహాదిస్థానభేదములఁబట్టి రాగద్వేషాదులకు అదృష్టమునకును నియమ వ్యవస్థ కలుగునన్నచో ఆత్మలు వ్యాపించి యుండునవి గాన సర్వశరీరములందును ఆత్మలు అంతర్భవించి యుండుటవలన ఈ శరీరమే యాత్మది వానిదికాదు అను నియమము తేకపోవుటవలన అట్టి వ్యవస్థ కలుగదు

వివ:- కాన జీవుడు ఈశ్వరుని ప్రతిబింబమే గాన నాత్మ యొకటే గాని భిన్నము గాదని భావము

ఇది శ్రీ వెంకమాంబా నారాయణశాస్త్రి దంపతుల తనయుడగు

చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁబడిన

బ్రహ్మ మీమాంసా దర్శనమందు ద్వితీయాధ్యాయమున

పంచమహా భూతజీవశృతి విరోధపరిహారమును

మూడవ పాదము

3 పా. ఈశ్వరుడు సుఖాధ్యుని శ్లోగః

139

కాదశః (బృ - 3-9-4) అని వద్వ్యవృత్తిగను సర్వేషాం స్పర్శానాంత్యగే
కాయతనం (బృ - 2-4-11) అని వద్వ్యవృత్తిగను 'చక్షుశ్చద్రష్టవ్యం' (బృ
4,8) అని పదుమూడుగను జెప్పబడెను 1 "సప్తపాణాః ప్రభవంతి
తస్మాత్" (ముండ, 2,1,8) 'సప్త వై శీర్షణ్యాః ప్రాణా' (తై, సం, 5,1,7,1)
అని శ్లోకులు ఈ సూత్రము పూర్వపక్ష సూత్రము

6, మూ, హస్తాదయస్తుతే తేనైవమి

హస్తాదయఃతు=హస్తాదులై యున్నవి, స్థితే=ఇట్లుండగా, అతఃనవివం
=విడని ఇట్లనరాదు

సంఖ్య
నూ, శ్లోకులందు ఏడింటికంటెక్కువగా హస్తములు మొదలగు
ప్రాణములున్నట్లు తెలియుటవలననున్నట్లు సంఖ్యలో తక్కువ సంఖ్య
యంతర్భవించును గాని తక్కువ సంఖ్యలో ఎక్కువ సంఖ్య యంతర్భవిం
పదు గావునను లాఘవమునుబట్టి ప్రాణములేదే యనరాదు శ్లోకులందలి
యుత్తర సంఖ్యను బట్టి పదునొకండు ప్రాణము లగును

వివ: 'దశేమే పురుషేప్రాణా ఆత్మైశ్చకాదశః [బృ, 3,9,4] పురుషుని
యందు ఈ వది ప్రాణములున్నవి. ఆత్మబుద్ధిదునొకండవది, ఇది యింద్రి
యముల ప్రకరణములోనిది గాన ఇండ్లు ఆత్మవదమునకు మనస్సని
యర్థము, శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, భ్రూము, గంధము అనునవి బుద్ధి
భేదములు వానికివిషయములైన యింద్రియములు జ్ఞానేంద్రియములైన
వలుకుట గ్రహించుట, నడచుట, విడచుట ఆనందించుట అనునవి కర్మ
భేదములు వానికి విషయములైన యింద్రియములు కర్మేంద్రియములు
అయిదు అన్నిటిని గ్రహించుచు అన్ని కాలములందుండి అనేక వృత్తులు
గల మనస్సు ఒకటి ఇట్లు మొత్తము పదునొకండు, ప్రాణశక్తికికత్వ భేద
ములనుబట్టి పదునొకండే ప్రాణములు, విడని, ఎనిమిదని, పండెండని,
పదుమూడని శీర్షాదిస్థానభేదమునుబట్టి చక్షురాది రంధ్రభేదములఁబట్టి చెప్ప
బడినవి అసలు తత్త్వమునుబట్టి పదునొకండే మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము
చిత్తము అని మనస్సు యొక్క వృత్తులు నాలుగని చెప్పబడెను గాని
తత్త్వమును బట్టి యొక్కటే భేదకథనములో, దత్త్వభేదమునుబట్టిచేయుట
న్యాయముగాని స్థానాది భేదములనుబట్టి చేయుట న్యాయము గాదు గానఁ
బ్రాణములు పదునొకండనుటయే యుక్తమని భావము

3. మూ. తత్త్వాత్కృతేశ్చ.

తత్త్వాత్కృతేఃచ=ఆకాశాదిపదములకంటె ముందువినఁబడుటవలనను

నూ. 1 “ఈ బ్రహ్మమునుండి ప్రాణము పుట్టుచున్నది మనస్సు సర్వేంద్రియములును ఆకాశము వాయువు, జ్యోతిస్సు, నీళ్లు, విశ్వమును ధరించు భూమియును” ఇత్యాది శ్రుతులలో ‘పుట్టుచున్నది’ మొదలగు పదములు ఆకాశాదిపదములకంటెఁ బూర్వము వినఁబడుటవల్ల ప్రాణములో సందర్భించు “పుట్టుచున్నది” ఇత్యాది పదములు తరువాతివగు ఆకాశము మొదలగువానితో సందర్భించుటవల్ల ఆకాశాదులతో సందర్భించునప్పుడు “పుట్టుచున్నది” ఇత్యాది పదములకు ఒకచో ముఖ్యార్థమును ప్రాణముతో సందర్భించునపుడు గౌణార్థమును జెప్పుట న్యాయముగాదు గావునను ప్రాణము పుట్టుచున్నది” అను దానికి ముఖ్యార్థమే చెప్పవలయును గాన ప్రాణము బ్రహ్మనుండి పుట్టినదె.

వివ :- 1. ‘ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణిచ, ఖం వాయుర్జ్యోతిరాపఃపృథివీ విశ్వస్య ధారిణీ” (ముండ. 2-1-3) “స ప్రాణ మస్పజత, ప్రాణాచ్చద్ధాం (ప్రశ్న. 634) అతఁడు ప్రాణమును సృజించెను ప్రాణమునుండి శబ్దము “ఏతస్మాదాత్మన స్సర్వే ప్రాణాస్సర్వే లోకా స్సర్వే దేవాస్సర్వాణి భూతానిచ వ్యుచ్ఛరంతి” ఈ యాత్మ నుండి సర్వ ప్రాణములు సర్వలోకములు సర్వదేవులు సర్వభూతములును బయలు దేలుచున్నవి ఇత్యాదులందును సృజించెను బయలుదేలుచున్నవి అను పద ములకును ఒకచో ముఖ్యార్థమును ఒకచో గౌణార్థమును జెప్పుట న్యాయము గాదు గావునను అన్నిచోట్ల ముఖ్యార్థమే చెప్పవలయును గాన బ్రహ్మము నుండి ప్రాణములు పుట్టుచున్నవనియె తెలియుచున్నదని భావము.

4. మూ. తత్పూర్వకత్వాద్వాచః

వాచః=వాక్కు మొదలై సవి, తత్పూర్వకత్వాత్=బ్రహ్మ ప్రకృతికము లగుటవల్ల.

నూ. 1. “అతడు తేజస్సును సృజించెను” అను ప్రకరణములో ప్రాణముల పుట్టుక చెప్పఁబడలేదుగదా అన్నచో వాక్కు ప్రాణములు మనస్సు ఇవి బ్రహ్మము ప్రకృతిగాఁగల తేజస్సు నీరు అన్నములకు

అది వాయువు అని శ్రుతి వాయువు శరీరమునుజొచ్చి ప్రాణానాది పంచావస్థలనుబొంది విశేషాకారమున నుండి ప్రాణమని చెప్పఁబడుచున్నదియని చెప్పటకేగాని ప్రాణము వాయువు ఒక్కటే యని చెప్పటకుఁగాదని తెలియినది“సానూన్యాకరణవృత్తిః ప్రాణాద్యావాయవః పంచ” పంచ ప్రాణములు అను వాయువులు ఇంద్రియ సమదాయము యొక్క వ్యాపారమే అని సాంఖ్యుల మతము. అనేక వక్షులు గూడి యొక పంజరమును గదలించునట్లు పదనొకండింద్రియములు తమతమ పనులుచేసికొనుచు అన్నియును గూడి ప్రాణవ్యాపారము చేయునని సాంఖ్యులందురు. వక్షులవలె నింద్రియములట్లు చేయుననటలోఁ బ్రమాణము లేకపోవుటవలనను బ్రాణవ్యాపారము శ్రవణాది వ్యాపారములకింటి విలక్షణమైనదగుటవలనను ఇంద్రియ వ్యాపారమే ప్రాణము గాదు గాన సాంఖ్యుల మతము యుక్తము గాదని భావము,

10. మూ. చక్షురాదివత్తుతత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః

తత్సహ శిష్ట్యాదిభ్యః=ఇంద్రియములతోపాటు శాసింపఁబడుటవలన చక్షురాదివత్తు=కన్నులు మొదలయినవానివలెనే యుండును.

సూ. కన్నులు మొదలగు నింద్రియములతోపాటు శ్రుతియందు ఉపదేశింపఁబడుట లోనగుకారణములవలనఁ గన్నులు మొదలగు నింద్రియములవలె, బ్రాణములును జీవునికి సాధనములెగాని స్వతంత్రములు గాన.

వివః- లోనగు కారణములు అనుదానిలోని లోనగుపదముచే ప్రాణములు నావయవములు జడములుగాన వానికి స్వాతంత్ర్యమును లేదని భావము

11. మూ. అకరణత్వాచ్చ న దోషస్తథాహి దర్శయతి.

అకరణత్వాత్=ఇంద్రియము గాకపోవుటవలనను, నదోషః=దోషము లేదు, తథాహి=అట్లే, దర్శయతి=చూపుచున్నది

సూ. కన్నులు మొదలగువానికి రూపము మొదలగు విషయములు న్నట్లే ప్రాణములకును విషయములుండవలయు అట్టి విషయము లేకపో

6. శ్రేష్ఠాణుత్వాధికరణము

13. మూ. అణుఃచ.

అణుశ్చ = అణువుగూడ.

ఈ ముఖ్యప్రాణమును అణునైనదిగూడ.

వివ:- అణుత్వమన్న సూక్ష్మత్వము పరిచ్ఛిన్నత్వమును కనుకనే మరణ సమయాదులందుఁ గనిపింపదని భావము. 'సమః ప్లుషిణా సమోదశ కేన సమోనాగేన సమవీబిస్త్రి ర్లోకై స్సమోఽనేన సర్వేణ' (బృ. 1-3-22) ముఖ్యప్రాణము చిన్న పురుగుతో సమానమైనది దోమతో సమానమైనది. ఏనుఁగుతో సమానమైనది ఈమూడు లోకములతో సమానమైనది ఈ జగ మంతతో సమానమైనది. ఇత్యాది శ్రుతులందు సమిష్టి వ్యష్టిరూపమైన హిరణ్యగర్భ స్వరూపప్రాణముచే వ్యావకత్వము చెప్పఁబడినది గాని యాధ్యాత్మికప్రాణస్వరూపముచే చెప్పఁబడలేదు గాన దోషము లేదని తెలియునది.

7. జ్యోతిరాద్యధికరణము

14. మూ. జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానః తదామననాత్.

తదామననాత్ = అట్లు చెప్పటవలన, జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంతు = అగ్ని ద్యష్ఠాన దేవతలె చేయును.

సూ. 'అగ్ని వాక్కు రూపముదాల్చి ముఖమును బ్రేక్షించెను' ఇత్యాదులతో అగ్ని మొదలైన యధిష్ఠాన దేవతలు ఆయా యింద్రియము లలోఁ బ్రేక్షించి కార్యములను జేయఁగలుగుచున్నవని చెప్పఁబడుట వలనఁ బ్రాణములును అధిష్ఠాన దేవతలనుబట్టియేగాని స్వతంత్రముగఁ గార్యకరణశక్తి గలిగినవిగావు.

వివ:- 'అగ్ని ర్వాగ్భూత్వాముఖం ప్రావిశత్' [ఐత. 2-4] ఇత్యాదులు శ్రుతులు 15 సూ. "పిదపఁ గన్ను ఈ కంటి యాకాశమును బ్రకాశింపినప్పుడు ఆ పురుషుడు కంటినభిమానించు ద్రష్టయగును. అతనికిఁ గన్ను చూచుటకే యగును. వాటి గంధము వాసన చూతునని తలచు ఆ జీవుడు గంధముకొఱకు పూణేంద్రియమును స్పీకరించును' [ఐత. 2-4] ఇత్యాది శ్రుతులనుబట్టి ప్రాణవంతుఁడు భోక్తయగు జీవుని సంబంధము గలిగినవాఁ

2అ. 3 పా. సముద్రాదుల నామరూపములను ఈశ్వరుడే చేసెను 145

18- మూ- భేదశ్రుతేః

భేదశ్రుతేః=ప్రాణము వేరుగ చెప్పు శ్రుతివలన

సూ- శ్రుతులలో వాగాదులైన యింద్రియములు పదునొకండుకంటె భిన్నముగఁ జెప్పబడుటవల్ల ప్రాణము ఇంద్రియముగాదు

19. మూ. వైలక్షణ్యాచ్ఛ.

వైలక్షణ్యాచ్ఛ=విలక్షణముగా నుండుటవలనను.

సూ. నిద్రాద్యవస్థలందు వాగాదులైన యింద్రియములకంటె విలక్షణముగనుండి దేహధారణాది కర్మలను జేయుట వలనను ప్రాణము ఇంద్రియముకంటె భిన్నమైనది గాన నది యింద్రియముగాదు.

వివ:- ప్రాణము ఇంద్రియాదులవలె ఉపకరణముగాదు కాని రాజునకు మంత్రివలె జీవునికి ఇంద్రియాది వ్యాపారములు చేయించునది యని భావము.

9. సంజ్ఞామూర్తికప్రత్యధికరణము

10. మూ. సంజ్ఞామూర్తికప్రిస్తు త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాత్.

త్రివృత్కుర్వతః=ఈశ్వరుడే, తృవృత్కురణముచేసినట్లు, ఉపదేశాత్=ఉపదేశించుటవలన, సంజ్ఞామూర్తికప్రిస్తు=సంజ్ఞాకల్పనయైతే

ఈశ్వరునిదే

సూ. “ఇప్పుడు నేను తేజస్సు నీరు అన్నము అను నీ ముగ్గురు దేవతలను ఈ జీవాత్మ రూపముతోఁ బ్రవేశించి నామరూపములను సృష్టవలె చెదను” అని యీ దేవత చూచెను అనియు వాటిలో ఒక్కొక్కదానిని మూటితోఁగూడిన దానినిగా జేయుదును’ అనియు శ్రుతియందుఁ బరమేశ్వరుడే నామరూపములను జేసినట్లును ద్రివృత్కురణము చేసినట్లును ఉపదేశించుట వలన పరమేశ్వరునిచేతనే నామరూపాది కల్పనము చేయఁబడుచున్నది గాని జీవునిచేఁగాదు.

అను శ్లోకి “కర్మవాసనా పురస్కృతమైన భావిదేహము బుద్ధిలోఁ దోచగా అభావనాధైర్యముచే భావిదేహమును భావించుచున్నాఁడను భావమే చెప్పుకొనవలయును గాన సాక్షాత్తుగా దేహాంతరమును గ్రహించుట యని తాత్పర్యము కాదు కాన ఈ శ్లోకి విరోధింపదని తెలియునది.

2- మూ- త్రత్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్.

త్రత్యాత్మకత్వాత్తు=భూతత్రయాత్మకమగుట వల్లనే, భూయస్త్వాత్=అధిత్యమునుబట్టి జలవ్యవహారము చేయఁబడినది.

సూ- వ్రశ్న ప్రితివచనరూపమైన పై శ్లోకులందు జలములె పురుషాకారమును బొందునని చెప్పుటచేతను త్రివృత్కరణ శ్లోకినిబట్టి జలములు శరీరములును, భూమి, జల తేజోరూపభూతములు మూఁడింటి రూపమైన వగుటచేతను ‘సూక్ష్మభూతములతోఁ గూడినవాఁడై జీవుఁడు వెళ్లుచున్నాఁడనుట యెట్లు సంభవించునన్న చో మూఁడు భూతములతో నిండిన శరీరములతో నిండిన శరీరమునందు రసరక్తాది ద్రవజల భాగము ఎక్కుగా నుండుటవలన అట్లు వ్యవదేశింపఁబడినది గాన దోషము లేదు

3- మూ- ప్రాణగతేశ్చ

ప్రాణగతేశ్చ=ప్రాణగమనము చెప్పఁబడుటవలనను

సూ- !- “శరీరము వీడిపోవుచున్న యీ జీవుని అనుసరించి ప్రాణము పోవుచున్నది ప్రాణము అనుసరించి పోవుచుండఁగా సర్వప్రాణములు దాని ననుసరించి పోవుచున్నవి” అని శ్లోకియందుఁ బ్రాణములు జీవుని వెంటఁ బోవునని చెప్పఁబడుట వలనను వాని కాశ్రయములగు సూక్ష్మభూతములు లేకుండఁ బ్రాణములుండుట సంభవింపదు గాన జీవునితోఁగూడ సూక్ష్మభూతములు పోవుచున్నవని సిద్ధించుచున్నది.

వివ;- 1. ‘తమూత్రామంతం ప్రాణోఽనూత్రామతి ప్రాణము త్రామంతం సర్వేప్రాణాః అనూత్రామతి’ (బృ. 4-4-2) అని శ్లోకి.

4- మూ- అగ్న్యదిగతిశ్చిరేతిచేన్న భాక్త త్వాత్.

అగ్న్యదిగతిశ్చిరేతి=అగ్నిదులనుబొందుచున్నవను శ్లోకినిబట్టి, ఇతి చేత్=అన్నచో, భాక్త త్వాత్=అదిగొణార్థకమగుటవలన, న=శ్లోకివిరోధము లేదు.

వివ:- 1. అసౌవాలోకో గౌతమాగ్ని....తస్మి న్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవాః
 శ్రద్ధాంజుహ్వతి" (ఛాం. 5-4-2) 2. "శ్రద్ధావా ఆవహి అని శ్రుతులు.
 "అపోహస్మైశ్రద్ధాం సంనమంతే పుణ్యాయకర్మణే" (జలములెగదా ఈ
 యజమానునికొఱకు శ్రద్ధను బుట్టించుచున్నవి) అని శ్రుతినిబట్టియు శ్రద్ధకు
 గారణమైన జలములను శ్రద్ధయనియు వ్యవహరించుటయు దోషముగాదు
 జలములు శ్రద్ధయని చెప్పఁబడినవని భావము.

6. మూ. అశ్రుతత్వా దితిచేన్నేష్టాది కారిణాం ప్రతీతేః

అశ్రుతత్వాత్=జలశక్తు లతోడి జీవులు పోవుచున్నారని వినఁబడక
 పోవుటవల్ల, ఇతిచేత్ = అన్నచో, ఇష్టాదికారిణాం = యాగాదులను జేసిన
 వారికి, ప్రతీతేః=స్వర్గాదులు తోఁచుటవలన, న=దోషములేదు.

సూ 1. జలములు పురుషశబ్దవాచ్యమైన రూపము గలవగుచున్నవి
 అను శ్రుతియందు జలములె యగుచున్నవనియెగాని జలశక్తు లతోఁగూడిన
 జీవులు పోవుచున్నారని వినఁబడకపోవుట వలన జీవులు సూక్ష్మభూతము
 లతోఁగూడి పోవుచున్నారని చెప్పరాదన్నచో 2. పిదప ఏగృహస్థులు తమ
 గ్రామమున ఇష్టాపూర్తములను, దానమును గురుసేవాదులను ఉపాసించు
 చున్నారో వారు ధూమమును పొందుచున్నారు. అని మొదలుపెట్టి 3. వారు
 క్రమముగా ధూమాదులద్వారా ఆకాశమునుండి చంద్రుని బొందుదురు. ఈ
 చంద్రుడే వారికి రాజు ఇత్యాది శ్రుతులతో చెప్పినదానినిబట్టి యాగములు
 చేసినవారికి స్వర్గాదిలోకములు గలుగునని తోచుచుండుటవలన అక్కడ
 జీవులను పదము లేకున్నను జీవులె పోవుచున్నారని తోచుచున్నది గాన
 దోషము లేదు.

వివ:- 'ఆవహి పురుష వచసోభవంతి' 2. అథ య ఇమేగ్రామ ఇష్టా
 పూర్తే దత్తమిత్యపాసతే తేధూమమభి సంభవంతి" (ఛాం. 5-10-9) 3.
 ఆకాశాచ్చంద్రమసమేషసోమోరాజా (ఛాం. 2-14-4) అని మూలశ్రుతులు.
 పెరుగు, నేయి మొదలగునవి హోమము చేయఁబడి కర్మలద్వారా యపూ
 ర్యమను సంస్కారరూపముగా యాగకర్తలను కర్మలు చేసినవారిని ఆశ్ర
 యించి మరణకాలమున వారితోఁ బోవుచున్నవని భావము.

పుదురని భావము. కనుకనే స్వర్గకామోయజేత స్వర్గమందు గోరికకల వాడు యాగము చేయవలయు ఇత్యాది విధులు సార్థకమగును. అట్లు గానిచో దేవతలె జీవులను తిన్నచో వారికింక యాగమువలన స్వర్గమెట్లు లభించును. కాన జీవులు సూక్ష్మభూతములతోఁగూడినవారై శరీరాంతము లను బొందుదురనుట యక్తమె యని దెలియునది.

2. కృతాత్యయాధికరణము

౧. మూ. కృతాత్యయేనుశయవాన్ దృష్టస్మృతిభ్యాం యధేతమనేవంచ.

కృతాత్యయే=చేసినపుణ్యకర్మ నశింపఁగా, అనుశయవాన్=సంచిత కర్మగలవాడై. యధేతం=వెళ్ళినట్లుగాని, అనేవంచ=మరొకదారినిగాని, దృష్టస్మృతిభ్యాం=శ్రుతిస్మృతులనుబట్టి భూలోకమును ప్రవేశించును.

సూ. చేసిన పుణ్యకర్మలు నశింపఁగా భుజింపఁగా మిగిలిన సంచిత కర్మ కలవాడై తాను వెళ్ళిన మార్గముగుండఁగాని మార్గాంతరముగుండఁగాని భూలోకమును మరలఁ బ్రవేశించుచున్నాడని శ్రుతి స్మృతులఁబట్టి తెలియుచున్నది.

వివ:- ‘యధేత మాకాశ, మాకాశాద్వాయుం, వాయుర్భూవ్వాధూ మోభవతి, ధూమోభూత్వా అభ్రంభవతి, అభ్రంభూత్వా మేఘోభవతి మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతిత ఇహప్రీహియవా ఓషధివనస్పతయస్తి లమాషా ఇతిజా యంతే అతోవైఖలుదుర్నిప్రప్తవతరం (ఛాం. ౩-10-౩) పుణ్యము క్షీణిం పఁగాఁ దిరిగి ఈయాకాశమును పొంది, ఆకాశమునుండి వాయుపై వాయు పునుండి పొగయగును పొగయై, అభ్రమగును. అభ్రమై మేఘమగును మేఘమై వర్షించును. అది భూమియందు వడ్లు, యవలు, ఓషధులు, చెట్లు నువ్వులు, మినుములుగా పుట్టుదురు అవి భక్షించి రేతో రూపము పొంది యిందుండి క్రమముగ పొందరాని మనుష్యాది జన్మలు పొందుదురు. “తద్వ్యిహరమణీయ చరణా అభ్యాశో హయత్తైరమణీయాం యోనిమావద్యే రన్ బ్రాహ్మణయోనిం వాక్షత్రియయోనిం వావైశ్యయోనింవాఅథ యిహ కపూయచరణా అభ్యాశోహయత్తైకపూయాం యోనిమావద్యేరన్శ్యయోనిం వాచండాలయోనింవా (ఛాం. ౩-10-7) పుణ్యముననుభవించినపిదప శుభ మైనయాచరణము గలవారు శుభజన్మనుగాని బ్రాహ్మణజన్మనుగాని, క్షత్రి

11. మూ. సకృతదుష్కృతే ఏవేతితుబాదరిః

సకృతదుష్కృతే ఏవేతి = ఆచరణమనఁగా పుణ్యపాపములే యసి. బాదరిః = బాదరియనెను.

సూ. బాదరి మాత్రము ఆచరణమనఁగా సకృత దుష్కృతములే యగుననెను.

3. అనిష్టాదికార్యధికరణము

12. మూ. అనిష్టాదికారిణామపిచ శృతమ్.

అనిష్టాదికారిణాం అపిచ = యాగాదులు చేయనివారికిఁ గూడ, శృతం = చంద్రలోకగమనము శ్రుతిమగుచున్నది.

సూ. “ఎవరైతే ఈ లోకమునుండి పోవుచున్నారో వారందఱును చంద్రలోకమునె పొందుదురు” అని శృతిలో వినఁబడుచున్నదిగాన యాగాది కర్మలు చేసినవారలెగాక యాగాది కర్మలు చేయనివారు గూడ చంద్ర లోకమును పొందుదురని చెప్పవలయును.

— వివ:- ఇది పూర్వపక్షసూత్రము 1. యేవై కేచాస్మాలోకాత్ప్రయంతి చంద్రమసమేవతే సర్వేగచ్ఛంతి (కా. పీ. 1-2) అని శృతి.

12. మూ. సంయమనేత్వనుభూ యేతరేషా మారోహరోహ తద్గతి దర్శనాత్

సంయమనేతు = యమలోకమునందై తే, అనుభూయ = యాతనలననుభవించి, ఇతరేషాం = యాగాదులు చేయనివారికి, తద్గతిదర్శనాత్ = యమ లోకగతి చూపుటవలన, ఆరోహరోహ = భూలోక యమలోకములకు రాక పోకలు గలుగును.

సూ. - యాగాది కర్మలు చేయనివారు యమలోకమునకుఁ బోదురని శృతి చూపుచుండుటవలన వారు యమలోకమున యాతనలననుభవించి యీ లోకమునకు వచ్చుచున్నారు. వారికిరితినా భూలోకయమలోకములకు రాకపోకలు గలుగుచున్నవిగాన అందఱు చంద్రలోకమునకుఁ బోదురనుట యుక్తముగాను.

వివ:- ‘నసాంపరాయః ప్రతిభాతిబాలంప్రమాద్యంతం విత్తమోహేన

17- మూ- విద్యాకర్మణోఽతితు ప్రకృతత్వాత్

ప్రకృతత్వాత్=ప్రస్తుతమగుటవలన, విద్యాకర్మణోఽతితు = ఉపాసనలు, కర్మలకు మాత్రమె ఆ రెండు మార్గములుగలుగును.

సూ. 1. ఇష్టాపూర్తములను విద్యను బొందనివారు ఈ రెండు మార్గములలో (పంచాగ్ని విద్యోపాసనవల్లఁ గలుగు దేవయాన మార్గములోను కర్మలవలనఁ గలుగు పితృయాణ మార్గములోను) నే మార్గముచేతను బ్రహ్మ లోకమునకుఁగాని చంద్రలోకమునకుఁగాని పోవుదురు. ఈ క్షుద్ర ప్రాణులు చావుఁబుట్టుకలలో మరలఁ మరలఁ దిరుగుచుండును. పుట్టుము చావుము అను నియ్యదె మూడవస్థానము. కనుక ఈ ప్రాణులు పుట్టుచు చచ్చుచు నీ లోకమందె యుండుచుండును గాన ఈ పితృయాణమునఁ గలుగు చంద్రలోకము నిండిపోదు అను నీ శ్రుతిలోని ఈ రెండుమార్గములు అనుదానికి, బ్రస్తుత ప్రకరణమునుబట్టి పంచాగ్ని విద్యోపాసనవలనఁ గల్గు పితృయాణమార్గమును ఈ రెండే యుద్ధముగను గాన పంచాగ్ని విద్యను ఉపాసింపక యాగాది కర్మలు చేయక నీచకర్మలు చేయువారు ఈ మూడవ మార్గమగు చావుఁబుట్టుకలతోఁ గూడిన యా లోకమునె పొందుదురని తెలియవలయును.

వివ:- 1. అథై తయోః వధోర్నకతరేణచనః తావీమానిక్షుద్రాణ్యస కృదావర్తీని భూతాని భవంతి జాయస్వమియస్వేత్యే తత్త్వతీయం స్థానం తేనాసాలోకో ననంపూర్యతే (ఛాం. 5-10-8) అని శ్రుతి. పంచాగ్నులు = ద్యులోక, మేఘ భూమి, పురుష, వనితాగ్నులు (చూ. 3 అ. 1 పా. 1 సూ.)

18. మూ. నతృతీయో తథోపలబ్ధేః

తథా=అట్లు, ఉపలబ్ధేః=ఉపలబ్ధమగుటవలన, తృతీయే=మూడవ మార్గమందు, న=హోమనియమములేదు.

సూ. "ఇట్లు అయిదవ వనితాగ్నియందు రేతోరూపమైన హోమ ద్రవ్యమును హోమము చేయఁగా జలములు పురుషశబ్ద వాచ్యమయిన రూపము గలవగుచున్నవి" అని శ్రుతియందు చెప్పఁబడిన ప్రకారము హోమము చేయకయే చావుఁబుట్టుకలతోఁ గూడిన మూడవ మార్గమును బ్రవేశించినవారికి దేహప్రాప్తి యుపలబ్ధమగుటవలన వారుదేహము పొందుటకు హోమము చేయవలయునను నీయమముకకలలేదు.

శి.పా. జన్మలెత్తువారు ఆకాశాదులతో సమానరూపముపొందుదురు 159

21. మూ. తృతీయ శబ్దావరోధః సంశోకజస్య.

సంశోకజస్య = స్వేదజస్పష్టికి, తృతీయశబ్దావరోధః = మూడవదగు ఉద్భిజ్జవదములో సంతర్భావము.

సూ. అండజములు, జీవజములు ఉద్భిజ్జములు అని శ్రుతియందు మూడు రకముల స్పష్టియైగాని నాల్గవరకమగు స్వేదజస్పష్టి చెప్పబడ లేదే యన్నచో ఉద్భిజ్జములనగా పైకి జీల్చుకొని వచ్చునవి యర్థము గాన చెల్లు ఎల్లు భూమిని జీల్చుకొని వచ్చినవో యట్లే స్వేదజములునీటిని జీల్చుకొని వచ్చునవి గాన పామ్యమునుబట్టి ఉద్భిజ్జవదముచేతనే స్వేదజ ములు గ్రహింపబడుచున్నవి గాన దోషములేదు.

4. స్వాభావ్యాపత్యధికరణము

22. మూ. తత్సాభావ్యావత్తిరువపత్తేః

ఉపపత్తేః = ఉపపన్నమగుటవలన, తత్సాభావ్యావత్తిః = ఆకాశాదు లతో సమానభావమును పొందును.

సూ. యాగాది కర్మలు చేయువారు చంద్రలోకమును బొంది పుణ్య మునశింపఁగాఁ దిరిగి భూలోకమును బొందునపుడు యుక్తియుక్తమగుట వలన ఆకాశాదులతో సమానభావమునె పొందుదురు గాని యాకాశాది స్వరూ ములఁ బొందరు.

వివ:- అట్లే తమే వాధ్యానం పునర్నివర్తంతే యథేత మాకాశ మాకా శావాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతి ధూమోభూత్వా అభ్రంభవత్వ భ్రంభూత్వా మేఘోభవతి మేఘోభూత్వా వ్రవర్షతి (భాం. 10-5) మఱి చంద్రలోకమునకు, బోయినవాఁడు పుణ్యము నశింపఁగా బోయిన మార్గ ముననే తిరిగి మరలుదురు. వారు ఈ యాదేశమును బొంది ఆ యాకాశ మునుండ వాయువును బొంది వాయువునుండి ధూమమై ధూమము నుండి యభ్రమై యభ్రము నుండి మేఘమై మేఘము నుండి వర్షించును ఇట్ల తిరిగివచ్చునప్పుడు ఆకాశవాయుభ్రమేఘాదులతో సమానములగు భావ మును బొందుదురని లక్షణచే గ్రహింపవలయునని భావము.

23. మూ. నాతిచిరేణ విశేషాత్.

గలుగనేరవుజీవులు వడ్లు యవలు మొదలగువానిరూపమొంది సుఖదుఃఖాదులను బొందుచుందురన్న చో వడ్లు మొదలగునవి కోసినప్పుడు చీల్చి బడినపుడు తినఁబడినపుడు వాని యందలి జీవులు లేచిపోదురుగదా అప్పుడు వారు స్త్రీ పురుష రేతోరూపముల పొందుట యెట్లు సంభవించును అట్లు రేతోరూపము పొందనపుడు "యో యోహ్యన్న మత్తి యోరేతః స్త్రియాం సించతి తద్భూయ ఏవభవతి" (భాం- 5-10-6) ఎవ్వడెవ్వఁడు వడ్లు యవలు మొదలగు నన్నములు భుజించునో భుజించిన యన్నము యా రేతోరూపము పొందఁగా ఆ రేతస్సు నెవ్వఁడు స్త్రీ యందుంచువో వాని రూపమునె కర్మ మిగిలిన జీవులు తిరిగి తిరిగి పొందుదురు అని శ్రుతి వచనము ఎట్లు సందర్భించును? కాన జీవులు వడ్లు మొదలగువానితో సంక్లేషమునెగాని తద్రూపము పొంది సుఖదుఃఖాదులను బొందరు. దీనిని బట్టి వడ్లు యవలు మొదలగునవి యనుభవయోగ్యములు గాకపోవు, పాప బలమునుబట్టి స్థావరరూపమును బొందిన యితర జీవులకు అవి భోగస్థానము గావచ్చును గాని చంద్రలోకము నుండి దిగువారు మాత్రము స్థావర భావమును బొందరని తెలియునది.

25. మూ. అశుద్ధమితిచేన్న శబ్దాత్.

అశుద్ధంశితిచేత్=వై దికపశుహింస దుష్టమన్నచో, శబ్దాత్=పేదవ్రమాణమువలన, న=దుష్టముగాదు.

నూ. పశుహింసాసంబంధము వలన వేదోక్త యజ్ఞకర్మలు దుష్టమగుటచే అనిష్టఫలము గలుగవచ్చును గాన పుణ్యకర్మ శేషింప మిగిలిన కర్మలనుబట్టి వడ్లు, యవలు మొదలగువానితో సంక్లేషము మాత్రమెగాక వడ్లు యవలు మొదలగువాని జన్మమునె చంద్రలోకమునుండి దిగిన జీవులు పొంది సుఖదుఃఖాదులను బొందుదురన్న చో ధర్మాధర్మ విషయక విజ్ఞానము అతిండ్రీయ జ్ఞానమూలకము గాన అది శాస్త్రమువలననే సిద్ధించుటచే అట్టి శాస్త్రములకు మూలమగు శ్రుతిబ్రహ్మణమును బట్టి వేదోక్త పశుహింస దుష్టముగాదు గాన వడ్లు మొదలగువానితో సంక్లేషమెగాని వాని జన్మనుపొంది జీవులు సుఖదుఃఖాదులను బొందరు.

వివ:- "న హింస్యాత్సర్వాభూతాని" ఏభూతములను హింసించరాదు అను శ్రుతి సామాన్యమైనది. 'అగ్నిషోమీయం పశుమాలభేత' అగ్నియు

27. మూ. యోనేశ్వరీరమ్.

యోనేశ్వరీ=యోనివల్ల, శరీరమ్=శరీరముగను.

సూ. పిదప యోనియందు రేతస్సు ఉంచఁబడఁగా అందుండి శరీరము పుట్టుచున్నది.

వివ:- “శుభమైన యాచరణముగలవారు” అను పూర్వోక్త శ్రుతిని బట్టి పుణ్యము నశింపఁగా చంద్రలోకమునుండి దిగి మిగిలిన కర్మలను అనుభవించుటకు జీవులు ఆయా శరీరములను బొందుదురని తెలియుచున్నది. అంతియెకాని వడ్లు యవల రూపమును బొందినపుడు జీవులు సుఖదుఃఖాదులను బొందరు, కనుక ఆ జీవులు వడ్లు యవలు మొదలగువానితో సంబంధమును పొందుటనె వారి పుట్టుకగా గ్రహింపవలయును.

ఇట్లు స్వర్గనరకములకు రాకపోకలకుఁ గారణమైన పుణ్యపాపముల బంధింపఁబడక బ్రహ్మవిచారముచేసి ముక్తి పొందవలయునని ఈ పాదమునకు తాత్పర్యము.

ఇది

శ్రీ వెంకమాంబా నారాయణశాస్త్రి దంపతుల తనయుఁడగు
చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁబడిన
బ్రహ్మ మీమాంసా దర్శనమందు మూడవయథాయమున
వైరాగ్యము కొఱకు జీవుల రాకపోకల విచారణ యను
మొదటి పాదము

కార్తైస్యన=పూర్తిగా దేశకాలాదులు, అభివ్యక్తిస్వరూపత్వాత్=వ్యక్తముగాని స్వరూపము గలుగుటవల్ల, మాయామాత్రంతు=స్వప్నవిషయములు మాయామాత్రములు.

సూ. రథాది స్వప్నవిషయముల స్వరూపము పూర్తిగా తత్తద్దేశకాలములందుండక పోవుటవలనను మెలకువయందు ఆ విషయములకు బాధకలుగుటవలనను రథాది స్వప్న విషయములు మాయామాత్రములెగాని వాస్తవికములు గావు.

వివ:- ఇది సిద్ధాంత సూత్రము. స్వప్నవిషయములు వాస్తవికములన్నచో స్వప్నమునఁ గనిపించిన యా రథాదులు ఏకాలమందైనను నేదేశమందైనను మెలకువవచ్చినప్పుడును ఉండవలసి వచ్చును స్వప్నములో ఒకచోట నుండి యనేక దేశములు దిరిగివచ్చునట్లుగ లోకమున అనుభవమున లేవు గాన వాస్తవికములు గావని భావము. “బహితస్కులాయా దమృతశ్చరిత్వాసతఃయతేఽమృతో యత్రకామం” (బృ. 4-3-12) ఈ పురుషుఁడు మరణము లేనివాఁడై శరీరముకంటె వెలుపల సంచరించి కామములున్నచోటకు పోవుచున్నాఁడు అనుశ్రుతికి “పురుషుఁడు శరీరమందున్నను దానివలనఁ బ్రయోజనము బొందక శరీరమునుండి వెలుపలకుఁ బోయినవాఁడువలెనగుచున్నాఁడు” అని గౌఢముగా వ్యాఖ్య చేసికొనవలయును. అప్పుడు ఈ శ్రుతి పై విషయమునకు విరోధింపదని తెలిసికొనవలయును.

4. మూ- సూచకశ్చహి శ్రుతే రాచక్షతే చతద్విదః

తద్విదః=స్వప్న ఫలవేత్తలు, ఆచక్షతే = చెప్పుచున్నారు గానను శ్రుతేః=శ్రుతినిబట్టి. సూచకఃచ=చుభాశుభ సూచకమగును గూడ.

సూ. “(1) కామ్యకర్మలు చేయునప్పుడు స్వప్నమున స్త్రీని జూచినచో ఆ స్వప్న నిదర్శనమునుబట్టి వానికి కర్మలు సిద్ధించును” ఇత్యాది శ్రుతులబట్టి స్వప్న ఫలవేత్తలు స్వప్నము రాఁబోవు శుభాశుభ ఫలములను సూచించునని తెలుపుదురు కాన స్వప్న దృశ్యములగు పస్తువులు వాస్తవికములు గాకున్నను వానినిబట్టి కలుగు ఫలములు సత్యములగునని తెలియునది.

వివ:- (1) యదాకామ్యేషు కర్మసు స్త్రీయం స్వప్నేషుపశ్యతి

సూ. (1) “నిర్దించు జీవుడు ఎప్పుడు ఎట్టి స్వప్నమును జూడఁజో
యప్పుడు అనాడుల యందును ఈ పరమాత్మయందును ఏకీభవించుచు
న్నాడు” అనుకృతినిబట్టి స్వప్నములుగాంచని సుషుప్తిస్థానమును జీవుడు
నాడులందును హృదయమునకుఁ జుట్టుకొనియున్న పెద్దప్రేగు నందును
దానిద్వారా పరమాత్మయందును సుషుప్తిని బొందుచున్నాడు.

వివ:- (1) “తాను తదాభవతి యదాసుప్త స్వప్నం నకంచన
పశ్యత్వథాఽస్మిన్ ప్రాణవికై కథాభవతి” (కౌషీ. 4-19) అని శు తి. ఇందలి
ప్రాణవదము పరమాత్మ పరమైనది. (చూ. 1 అ. 2 పా. 28 సూ.)

8. మూ. అతః ప్రభోధోఽస్మాత్.

అతః=కనుక, అస్మాత్=ఈ పరమాత్మనుండి, ప్రభోధః=మెలఁకువ

సూ. జీవుడు నాడులు మొదలగు వానిద్వారా పరమాత్మ యందే
సుషుప్తిని బొందుచున్నాడుగాన ఆ పరమాత్మ నుండియే యితనికి మెల
కువ గలుగుచున్నది.

వివ:- “యథాగ్నేః క్షుద్రా విస్ఫులింగా వ్యుచ్ఛరంత్యేవమే వాస్మా
దాత్మనః సర్వే ప్రాణాః” (బృ. 2-1-1) అగ్ని నుండె యెట్లు చిన్న చిన్న
నెఱసులు బయలుదేలుచున్నవో యట్లే యీ యాత్మనుండి సర్వేంద్రియ
ములు బయలుదేలుచున్నవి. ‘సత అగమ్య న విదుః సత అగచ్ఛామహే”
(ఛాం. 6-10-2) సత్తు నుండి వచ్చియు సత్తునుండి వచ్చుచున్నామని
జీవులు తెలియరు ఇత్యాది శ్రుతులు ఆత్మనుండి మెలఁకువ గలుగునట్లు
చెప్పుచున్నవి.

3. కర్మానుస్మృతి శబ్దవిధ్యధికరణము

9. మూ. స ఏవతు కర్మానుస్మృతి శబ్ద విధిభ్యః

కర్మానుస్మృతి=కర్మలను స్మరినచుటవలన, శబ్ద విధిభ్యః=శ్రుతివిధా
నములఁబట్టియు, స ఏవతు=ఆ జీవుడే మోల్కొనును

సూ. సుషుప్తావస్థకుఁ ఖూర్వము జీవుడు తా నేయే కర్మములను
జీపెనో యా కర్మలచే నిద్రించి లేచిన పిదపఁ గూడ స్మరించి చేయుచుం
డుట వలనను, (1) “మరల జీవుడు ఆయా యింద్రియస్థానములను

సూ. కొన్ని చోట్ల శ్రుతులందు సగుణరూపము గలదని చెప్పఁబడి నను అన్ని శ్రుతులందును ఒకే విధముగ నిర్గుణమని చెప్పబడుటచే ఉపా స్థానమునుబట్టి కూడఁ బరబ్రహ్మము సగుణ నిర్గుణ రూపమైన యుభయ చిహ్నములు గలది గాదు.

వివ:- ఇంక సుషుప్త్యాద్యస్తవలందు జీవుఁడేకీభవించు బ్రహ్మస్వరూ పము తెలుపఁబడుచున్నది. “సర్వకర్మా సర్వ కామః సర్వగంధః సర్వ రసః (ఛాం. 3-14-2) బ్రహ్మము అన్ని కర్మలు గలది అన్ని కోరికలు గలది అన్ని వాసనలు గలది అన్ని రసములు గలది ఇత్యాది శ్రుతులు సగుణత్వ ప్రతిపాదకములు “అస్థూల మనన్ద్యహ్రస్వమదీర్ఘం” (బృ. 3-8-8) బ్రహ్మము స్థూలమైనది కాదు, అణువుగాదు పొట్టిదిగాదు పొడుగుది గాదు “ఇత్యాదిశ్రుతులు నిర్గుణత్వ ప్రతిపాదకములు, బ్రహ్మస్వరూపమును దెలుపునట్టి “అశబ్దమస్పర్శ, మరూప, మవ్యయం” (కఠ. 3-15- ముక్తికో 2-2) బ్రహ్మము శబ్దములేనిది రూపములేనిది మార్పులేదు ఇత్యాది శ్రుతి వాక్యములందు ఎట్టి గుణములు లేనట్లు చెప్పఁబడుటచే బ్రహ్మము నిర్గుణ మని ఉపాధులగు దృశ్యమాన ప్రపంచము భ్రమమూలకముగాన మిథ్య యనియు భావము. స్వచ్ఛస్వరూపమైన స్పటికము లత్తుక జేగురురంగు మొదలగు వాని సంబంధమువల్ల అస్వచ్ఛము గానట్లే నిర్గుణమగు బ్రహ్మ ము ఉపాధివశమువల్ల సగుణము గాదని భావము.

12. మూ. నభేవాదితిచేన్న ప్రత్యేక మతద్వచనాత్.

భేవాత్=భేదోక్తివల్ల, న=సగుణముగాదనరాదు, ఇతిచేత్=అన్నచో, ప్రత్యేకం=ప్రత్యేకముగా, అతద్వచనాత్=అట్లు చెప్పక పోవుటవలన, న= సగుణముగాదు.

సూ. “బ్రహ్మము నాలుగుపాదములుగలది. వదునాలుగుకళలుకలది కర్మఫలములఁ బొందించునదే, మూఁడు లోకములె శరీరముగఁ గలది వైశ్వానరమును పేరు గలది” అనియిట్లు ఉపాసనా విద్యయందు బ్రహ్మము భిన్న భిన్నముగఁ జెప్పఁబడుటవలన “బ్రహ్మము సగుణమైనది గాదని చెప్పగా”దన్నచో “ఈభూమియందుఁ దేజోమయుఁడై యమృతమయుడై యుగపురుషుఁడును ఈ శరీరమునఁ దేజోమయుఁడై యమృతమయుఁడై యున్న పురుషుడును గూడ ఆ వరమాత్మయే” అనిశ్రుతి, భిన్న భిన్నమైన

సూ. ఆకాశమంతటను వ్యాపించిన సూర్యచంద్రుల వాతాశము ఆయా యుపాధులలోఁబడి ఋజుత్వవక్రత్వాది రూపములను బొందునట్లు బ్రహ్మమును భూమిమొదలయునయుపాధిరూపములనుబొందినదై యుపాసనకై యుపయోగపడుచున్నదిగాన బ్రహ్మమునకు పాకారాది విషయమును దెలుపు శ్రుతులు వ్యర్థములుగావు.

15. మూ. అహచ తన్మాత్రం

తన్మాత్రం=చైతన్యమాత్రముగ, అహచ=శ్రుతిచెప్పెను గూడ

సూ. ‘(1) ఓమైత్రేయీ! లోవలఁగాని వెలువలఁగాని వాతాకరసము లేక యుప్పు గడ్డయంతయు నుప్పురసముతో నిండినట్లే ఈ పరమాత్మయు లోనను పై నను వేరురసములు లేక సమస్తమును గేవల చైతన్యమాత్రమై యున్నది” అని శ్రుతియు పరమాత్మ చైతన్యమాత్రమై విలక్షణరూపాంతర రహితమై నిర్విశేషమై యున్నదని చెప్పెనుగూడఁ గాన బ్రహ్మము నిరాకారమైనదే.

వివ :- “(1) సయథా సైంధవఘనోఽవంతరోఽబాహ్యః కృతోఽన్య రసఘన ఏవై వంవా అరేఽయమాత్మావంతరోఽబాహ్యః కృతఽన్యః ప్రజ్ఞాన ఘనఏవ” (బృ. 4-5-15) అని శ్రుతి.

17 మూ. దర్శయకీ చాధోఅపిస్మర్యతే.

దర్శయతిచ=శ్రుతిచూపుచున్నది, అధోఅపి=మరియు, స్మర్యతే=స్మృతులచే స్మరింపబడుచున్నది.

సూ. “1 ఆ బ్రహ్మము, తెలిసిన ప్రపంచముకంటె వేతొకటి అది తెలియని దానికంటెను భిన్న మైనది.” “2. అది కళలు లేనిది, క్రియలు లేనిది శాంతమైనది” అని శ్రుతులును “3. ఆ బ్రహ్మము అది లేనిది నిరతిశయమైనది. అది సత్ప్రదార్థమనిగాని యసత్ప్రదార్థమనిగాని చెప్పఁబడదు” 4 ఓ నారద! దేనిచే నీవు నన్ను సర్వగంధాది గుణసహితునిగఁ జూచుచున్నావో యది నేను స్మరించినమాయయే. ఇట్లు నన్ను మాయాసహితునిగఁ దెలియఁదగదు” అని స్మృతులును బ్రహ్మమును నిరాకారముగఁ జూపుచుఁ దెలుపుచున్నవి.

“1 అన్యదేవ తద్విదితాదధో అవిధితాదధి (కౌ. 1-3) 2. నిష్కలం

అంతర్భావత్ = ఉపాధులందు అంతర్భవించుటవలన, ఉభయసామంజస్యాత్ = దృష్టాంత దార్శాంతికములు రెంటికి సామంజస్యముండుటవలన ఏవం. ఇట్లు, వృద్ధిహాసభాక్త్యం = వృద్ధిక్షయములఁ బొందుట అగుచున్నది.

సూ. జలము మొదలైన యుపాధులందుఁ బ్రతిబింబించిన సూర్యచంద్రులు జలమువృద్ధిపొందిన వృద్ధిపొందుచు క్షయముపొందినక్షయముపొందుచుఁగదలినఁ గదలుచున్నట్లు గనిపించినను వాస్తవముగ సూర్యచంద్రులు వృద్ధిక్షయచలనములను పొందనట్లు బ్రహ్మము వాస్తవముగ ఒక్కటయ్యును వికారము లేనిదయ్యును దేహాద్యుపాధులందు నంతర్భవించుటవలన వానిన బొందుచున్నట్లు గనిపించుచు ఉపాధిధర్మములగు వృద్ధిక్షయచలనాదులను బొందుచున్నదను పామ్యముండుటవలన దృష్టాంత దార్శాంతికములకు విరోధములేదు.

వివ:- ఇది సిద్ధాంతసూత్రము

21. మూ దర్శనాచ్చ

దర్శనాత్ చ = కనిపించుటవలనను

సూ. (1) 'ఈశ్వరుఁడు రెండుపాదములుగల మనుష్యశరీరములను జేసెను. నాలుగుపాదములు గల పశుశరీరమునను జేసెను. ఇట్లు కన్నులు మొదలగునవి బయలుదేరికముందు ఈశ్వరుఁడు లింగశరీరము దాల్చి శరీరములను బ్రవేశించెను. '() ఈజీవాత్మద్వారా ఈశ్వరుఁడు ప్రవేశించి ఇత్యాది శ్రుతులందు పరమాత్మయే దేహాద్యుపాధులందుఁ బ్రవేశించినట్లు గనిపించుటవలనను జలగత సూర్యచంద్ర దృష్టాంతము సరిపోవుచున్నది.

వివ:- (1) 'పురశ్చ క్షే ద్వి వదః, పునశ్చ క్షే చతుష్పదః, పురస్సవ క్షీభూత్వా పురః పురుష అవిశత్ || (బ. 2-5-18) (2) అనేన జీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్య || (ఛాం 6-3-2) ఇత్యాదులు శ్రుతులు.

2. ప్రకృతై తావత్త్వా ధికరణము

22. మూ. ప్రకృతై తావత్త్వం సాప్రతిషేధతి తతో బ్రువీతి చ భూయః

ప్రకృతై తాక్త్వంహి = ప్రస్తుతమగు మూర్తామూర్తరూప పరిమూల

వివ:- నచక్షుషాగృహ్యతే, నాపినాచా, నావ్యైర్దేవైస్తపసాకర్మణావా
[ముం- 3-18] బ్రహ్మము కంటిచే గ్రహింపఁబడదు వాక్కుచేఁగాని యిత
రేంద్రియములచేఁగాని కర్మచేఁగాని గ్రహింపఁబడదు అని శ్రుతి “అవ్య
క్తోఽయమచింతోఽయమవికారోఽయ ముచ్యతే” [గీత- 2-2-5] ఈ
ఆత్మ వ్యక్తముగానిది చింతింపరానిది వికారములేనిది” అని గీత చెప్పుచు
న్నదని భావము

24- మూ- అపి చ సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం.

అపిచ=మతీయు, సంరాధనే=ధ్యానమందు, ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం
=శ్రుతి స్మృతులనుబట్టి

సూ- భక్తి, ధ్యాన, ధారణాది సమయములందు మోగులు ఈ
వరమాత్మను జూచుచున్నారని శ్రుతిస్మృతులనుబట్టి తెలియుచున్నది

వివ:- “కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగాత్మాన మెక్షదావృత్తచక్షురమృతత్వమి
చ్ఛన్” [కఠ. 4-1] ఒకానొక ధీరుఁడు ఇంద్రియములను విషయముల
నుండి మఢలించి మోక్షమును గోరుచు ప్రత్యగాత్మను జూచెను “జ్ఞానప్ర
సాదేన విశుద్ధ సత్త్వస్తతస్తు తంవశ్యతే నిష్కలంభ్యాయమానః [ముం.
3-1-8] జ్ఞానభైర్యల్యముచేఁ బరిశుద్ధమైన శక్తిగలవాఁడు కళలులేని
యాత్మను ధానించుచుఁ జూచుచున్నాఁడు అని శ్రుతులు. యంవివిదా
జి క్షాసాః సంతుష్టాః సంయితేంద్రియాః, జ్యోతిః పశ్యంతి యుంజానా
స్తస్మై యోగాత్మనేనమః నిద్రలేనివారై ప్రాణాయామేవరులై సంతుష్టులై
జితేంద్రియులై ధ్యానించుయోగులు చూచునట్టి యాత్మజ్యోతికి నమస్కా
రము. యోగినస్త్రం వశ్యంతి భగవంతం సనాతనం యోగులు ఆసనాత
మఁడగు భగవంతునిఁ జూచుచున్నారు. ఇత్యాది స్మృతులలోను చెప్పు
చున్నవని భావము.

25. మూ. ప్రకాశాదివచ్ఛాఽవై శేష్యం ప్రకాశశ్చ కర్మణ్యభ్యాసాత్

ప్రకాశాదిపత్త చ=సూర్యప్రకాశాలకువలె, అవై శేష్యం=అభేదము,
ప్రకాశశ్చ=ప్రకాశమును, కర్మణి=కర్మయందు, అభ్యాసాత్=ఆలవాటువలన

సూ. వెలుగు ఆకాశము, సూర్యుఁడు మొదలగునవి వేళ్లు కమండ
లుపు నీళ్లు మొదలయిన యుపాధులందు వ్రేళ్లు మొదలగునాని రూప విశే

తేజసావత్తేజోరూపములగుటవలన, ప్రకాశాశ్రయవత్తేజావత్ప్రకాశమున కాధారమగు సూర్యుడువలె నుందురు.

సూ. లేక ప్రకాశమును బ్రకాశమునకాధారమైన సూర్యుడు తేజోరూపములగుటవలన అత్యంతము భిన్నములును గాన అభిన్నములును గాక యున్నట్లే శివాత్మపరమాత్మలును భిన్నములు నభిన్నములునగును.

వివ:- ఇదియుం బూర్వపక్ష సూత్రము.

39. మూ. పూర్వవద్యా

పూర్వవత్ వా = పూర్వమువలెనే.

సూ. పూర్వము చెప్పబడినట్లు వెలుగుబ్రకాశము సూర్యుడు మొదలగునవి యుపాధులనుబట్టి భిన్నముగఁ దోచుచున్నట్లు పరమాత్మయు దేహాద్యుపాధులనుబట్టి భిన్నముగాఁ దోచుచున్నదేగాని వాస్తవికమునకు భిన్నముగఁదు. భేద వ్యవహారశ్రుతులన్నియుఁ బూర్వవ్యవహార ప్రసిద్ధభేదమునె యనువదించి యభేదమునే చెప్పుచున్నవి గాన దోషములేదు.

వివ:- ఇది సిద్ధాంతసూత్రము.

40. మూ. ప్రతిషేధాచ్చ.

ప్రతిషేధాత్ చ = నిషేధించుటవలనను.

సూ. (1) “ఈ పరమాత్మకంటె పేక్షాక్షడు మూచువాఁడు లేడు” (2) “మఱి యిందువలన ఈ పరమాత్మకంటె భిన్నమైనది లేదని లేదని యుపదేశించఁబడినది” ఇత్యాదులందును పరమాత్మకంటె పేక్షైనది లేదని నిషేధించుటవలనను శివాత్మపరమాత్మలు అభిన్నులెగాని భిన్నులుగారు.

వివ :- “నాస్యేతోఽస్తి దృష్టో (బృ. 3-8-3) అథాహోఽదేశోనేతి నేతి [బృ. 3-8-6]”

3. పరాధికరణము

31. మూ. పర మతస్సే, తూన్మాన సంబంధ, భేదవ్యవదేశేభ్యః

సేతూన్మాన సంబంధ భేదవ్యవదేశేభ్యః = సేతువుగ, ప్రర్తిష్ఠాణము గలవాఁడుగ, శరీరసంబంధము గలవాఁడుగ, భేదస్థలముల నున్నవాఁడుగ

సూ. వ్యవహారముకొఱకు ధనమును పావలాలు అర్థాలు మొదలగు వానినిగఁ జెప్పినట్లు మందబుద్ధుల యుపాసనకై పరమాత్మకు బాదాది రూపకల్పనము చేయఁబడినది.

34. మూ. స్థాన విశేషాత్ప్రకాశాదివత

ప్రకాశాదివత్=ప్రకాశాదులవలె, స్థానవిశేషాత్=స్థానవిశేషమునుబట్టి

సూ. సూర్యప్రకాశము మొదలగునవి భిన్నములు గాకపోయినను ఆయా స్థానవిశేషములను బట్టి ఆయా స్థానములకు సంబంధించినవిగను భిన్నములుగను దోచునట్లు శరీరాద్యుపాధులనుబట్టి పరమాత్మ ఆయా శరీరములకు సంబంధించినవిగను దోచుచున్నదేగాని వాస్తవమునకు అపరమాత్మకంటె నన్యమేదియులేదు.

35. మూ. ఉపపత్తేశ్చ

ఉపపత్తేః చ=ఉపపన్న మగుటవలనను.

సూ. శరీరాద్యుపాధుల సంబంధమునుబట్టి భిన్నముగఁ దోచినను వాస్తవమునకుఁ బరమాత్మకంటె నన్యమేదియు లేదు గనుకనె (1) “పరమాత్మ తన్నుఁ దానుబొందుచున్నాఁడు” అను శ్రుతి యుపపన్నమగుచున్నది.

వివ :- 1) “స్వమపీతో భవతి” (ఛాం. 3-8-1) అని శ్రుతి.

36. మూ. తథాన్యప్రతిషేధాత్.

తథా=అట్లే, అన్యప్రతిషేధాత్=ఇతరమైన వానిని నిషేధించుటవలన

సూ. అట్లే శ్రుతులందుఁ బరమాత్మకంటె నితరమైనది. లేదని ప్రతిషేధించుటవలనను సర్వము పరమాత్మయేగాని యన్యమేదియు లేదు.

వివ:- “బ్రహ్మైవేదం సర్వం” (ఛాం. 3-14-1) ఇది యంతయు బ్రహ్మమే “ఆత్మైవేదం సర్వం” (ఛాం. 3-15-2) ఇది యంతయు ఆత్మయే “నేహ నానాస్తి కించన” (బృ. 4-4-13) పరమాత్మ విషయమున భిన్నత్వములేదు శత్యాది శ్రుతులు సర్వము పరమాత్మయేగాని యన్యమేదియు లేదని చెప్పుచున్నవని భావము.

40. మూ. ధర్మం జైమిని రతఃవ,

అతః వీవ=ఈ శ్రుతిని బట్టియే, ధర్మం=ధర్మమే ఫలమిచ్చును అని, జైమినిః=జైమిని అనెను.

సూ. “స్వర్గము కోరువాఁడు యాగము చేయవలయు.” అను శ్రుతివి బట్టి ధర్మమే ఫలము నీచ్చునది యని జైమిని యనియె.

వీవ:- “స్వర్గకామోయజేత” అని శ్రుతి,

41. మూ. పూర్వంతు బాదరాయణో హేతువ్యపదేశాత్.

హేతు వ్యపదేశాత్=సర్వమునకు హేతువును చెప్పుటవలన, పూర్వంతు =బ్రహ్మమే ఫలమిచ్చునని, బాదరాయణః=బాదరాయణుఁడు.

సూ. కర్మఫలములకును, ధర్మాధర్మములకును ఈశ్వరుడే కారణమని శ్రుతులు చెప్పుట వలన ఈశ్వరుని వల్లనే కర్మఫలములు గలుగునని బాదరాయణుఁడు.

వివ:- “ఎష హ్యేవ సౌధు కర్మ కారయతి తం యమేభ్యోలోకేభ్య ఉన్నిశీషతే, ఏష ఉ వివాఽసౌధు కర్మ కారయతి తం యమధో నీశీషతే” ఈశ్వరుఁడు ఎవనిని ఉత్తమలోకములను బొందింపగోరునో వానిచే సత్కర్మలు చేయించును, ఎవ్వనిని అధోలోకములఁ బొందింపఁ గోరునో వానిచే అపస్కర్మ చేయించును” అని శ్రుతి. ఈశ్వరుడే ధర్మాధర్మములకుఁ గారణమని చెప్పుచున్నదని భావము. ‘యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ’ ద్ధ యార్చితు మిచ్ఛతి, తస్య తస్మాచ్ఛలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహం॥ సత యా శ’ద్ధయా యుక్తస్సస్యారాధన మీహతే, లభతే, శతత, కామ సీమయైవ విహితాన్ హితాన్ ఏయే భక్తుఁడు శ’ద్ధతో, నేరూపుఁ గొల్పఁ గోరునో, వాని వానికి నందందే నిశ్చల భక్తిఁ గూర్చెదన్” అతఁడౌ భక్తితోఁ గూడి భజించు నెల్ల దేవులన్, నేనె యిచ్చిన కోర్కెలా, దేవులనుండి పొందును” అని గీతయుఁ జెప్పుచున్నది. ఈశ్వరుని బట్టియే పోలుతఁడు విచిత్రకర్మములు గలుగుచున్నవని భావము.

ఇది శ్రీ వేంకటాచార్య సారాంశశాస్త్రీ దంపతుల తనయుఁడగు తల్ల గణపతిశాస్త్రీచే అనువదించఁబడిన ఉపనిషద్వాక్య సమన్వయమును బ్రహ్మ మీమాంసా ధర్మసమందు మూడవయథాయమున అత్ త్వం అను పదార్థము వివేకమును రెండవ పాదము

శి. మూ. స్వాధ్యాయస్య తథాత్వేన హి సమాచారేఽధికారాచ్చ
సవవచ్చ తన్నియమః

స్వాధ్యాయస్య=వేదాధ్యయమునకే, తథాత్వేన=అ శిరోవ్రత నియ
మముండుటవల్ల, సమాచారే=వేదోవ్రతోపదేశ పదగ్రంథమున, అధికారా
త్వ=అధికార విషయాధ్యయన శబ్దమువల్ల, సవవత్వ=సౌర్యాది యుగ
ములవలె, తన్నియమః=దానికి నియమము.

సూ. విద్యాగ్రహణ సమయమున అధర్వణశాఖీయులు అగ్ని హో
త్రపాత్రమును శిరస్సున ధరించుట యను శిరోవ్రతమును ధరింతురు.
అన్యశాఖీయులు శిరోవ్రతమును ధరింపకయే విద్యను గ్రహింతురుగాన
వారు గ్రహించు విద్యలలో భేదముండునుగదా యన్నచో, వేదాధ్యయన
మునకె యీ శిరోవ్రతధారణము అంగముగ వేదవ్రతముల నుపదేశించు
గ్రంథమున 'ఈ శిరోవ్రతము గూడ వేదవ్రతముగ వ్యాఖ్యానింపఁబడినది
అని అధర్వణశాఖీయులు చెప్పుటచేతను. (1) శిరోవ్రతము నాచరింపని
వాఁడు గ్రంథరూపమైన విద్యను గ్రహింపరాదు' అని వేదాధ్యయన రూప
విద్యను గూర్చియే శిరోవ్రతనియమము చెప్పబడుటవలనను, సౌర్యాది
యాగములు అధర్వణశాఖీయులకు మాత్రమే నియమింపఁబడినట్లు శిరో
వ్రతము వేదాధ్యయనమునకు మాత్రమే అంగముగ నియమింపఁబడినది
గాని విద్యకంగముగఁ జెప్పఁబడలేదు గాన విద్యకు భేదము లేదు గనుక
దోషములేదు.

వివ:- (1) "ఇదమపి వేదవ్రతత్వేన వ్యాఖ్యాతం" అని యాధర్వణికు
లందురు. (2) 'నై తదచీర్ణవ్రతోఽధీతే" (ముం. 3-2-11) 'తేషామేవై తాం
బ్రహ్మ విద్యాం వదేత శిరోవ్రతం విధివద్యైస్తు చీర్ణం" [ముం. 3-2-30]
ఎవరిచే నీ శిరోవ్రతము ధరింపఁబడినదో వారికె ఈ బ్రహ్మవిద్యను జెప్ప
వలెను అనుచోట 'ఈ బ్రహ్మవిద్యను" అని ప్రకృతమగు వేదాధ్యయన
రూపగ్రంథ విద్యను బరామర్శించుటచే శిరోవ్రతము వేదాధ్యయన గ్రంథ
విద్యకే నియమ మగునుగాని విద్యకుఁగాదు గాన నీ ప్రతియు విరోధింప
దని తెలియునది.

3. అన్యధాత్వాధికరణము

6. మూ. అన్యధాత్వం శబ్దాదితి చేన్నాఽవిశేషాత్

శబ్దా = శబ్ద నిబట్టి, అన్యధాత్వం = వేరుగనున్నది, ఇతిచేత్ = అన్నచో
అవిశేషాత్ = విశేషము లేకపోవుటవలన, న = వేరుగాదు.

సూ. (1) “ఓ ప్రాణమా! నీవు నాకొఱకు ఉద్ధానము చేయుము” అనుచోట వాజసనేయులు ప్రాణమునుగర్తగను, (2) ఆ ప్రాణమును ఉద్గ్రీధముగా నుపాసించిరి” అనుచోట ఛందోగులు బ్రాహ్మణమును గర్తగను ఉపక్రమించి వేరువేరుగఁ జెప్పుటచేఁ బ్రాణోపాసన భిన్నమైనదన్నచో నిట రెండుచోట్ల బ్రాహ్మణశాస్త్రము ముఖ్యముగాన విశేషము లేకపోవుటవలనఁ జెవబడిన రీతిగాఁ బ్రాణోపాస మొక్కటియే యనవలయును.

వివ:- (1) “త్వం న ఉద్ధాయ” (బృ. 1-3-2) ఛందోగులు. పూర్వమందువలె నిటను ఉపాసన యొక్కటే యది పూర్వవక్షము చేయఁబడినది

7. మూ. నవా ప్రకరణ భేదాత్ పరోవరీయస్త్వాదివత్

ప్రకరణభేదాత్ = ఉపక్రమ భేదమునుబట్టి, పరోవరీయస్త్వాదివత్ = ఓంకారముయొక్క యుత్తమోత్తమత్వాదిమువలె, నవా = అభిన్నమైనది యుఁగాదు.

సూ. () “అయా యుద్గ్రీధావయవమైన యోంకారము ఉత్తమోత్తమైన యనంతమైన యుద్గ్రీధమును, గఱచేయందు సూర్యుని యందునుండి హిరణ్యశత్రుత్వాది గుణములుగల యుద్గ్రీధమును ఒకశాఖలోనున్నదై నను భిన్నమైనట్లు వాజసనేయు శాఖలో నుద్గ్రీతమగు ప్రాణము ఉపాసించఁదగినదనియు, ఛందోగ్యశాఖలో ఉద్గ్రీధంగమగు ఓంకారము ఉపాసించఁదగినదనియు ఉపక్రమభేదమునుబట్టి చెప్పుటవలన ఉపాసనలో భేదము తెలియుచున్నదిగాన పేరునకు రెండును ఉద్గ్రీధోపాసనలైనను వానికి ఒకభేదము లేదు.

వివ:- (1) ‘సవీషపరోవరీయా నుద్గ్రీధస్వ విషోఽనంతః’ (ఛాం. 1-6-2) అని శ్రుతి. “త ముద్గ్రీధ ముపాసాం చక్రిరే” (ఛాం. 1-7-7) “ఆ ప్రాణమును ఉద్గ్రీధమునుగా నుపాసించిరి” అను ఛాందోగ్యములు కర్త

రెంటిలో ఒకటే విభక్తు బుండుటవలన అట సామానాధికారణ్యము [అరెండు విభక్తులచేఁ జెప్పఁదగిన విషయ మొకటిగనే యగుట] ఉన్నది. సామానాధికారణ్యమున్నచోట అధ్యాసము, అపవాదము, ఏకత్వము, విశేషణము అను నాలుగును జెప్పవచ్చును. అధ్యాసమనగా ఒక వస్తువునందు ఇంకొక వస్తుధర్మములను ఆరోపించుట, తాడును జూచి పాము అనుకొనుట. అసత్యమగుజగమును సత్యమగు బ్రహ్మమనుకొనుట, దేహమును ఆత్మగను ఆత్మను దేహముగను ఆరోపించుకొనుట. అపవాదమనగా అజ్ఞానాదులచే మొదటఁ గలిగిన మిథ్యాబుద్ధిని తరువాతఁ గలిగిన జ్ఞానాదులచే నివారించి యధార్థబుద్ధిని నిశ్చయించుట, మొదటఁ ద్రాడును బామనుకొని పిదప దీపముచే తెలిసికొని పిదప ఇది పాము కాదు త్రాడు అని నిశ్చయించుకొనుట, దేహమునే ఆత్మగాఁదలచి పిదప జ్ఞానముచే దేహమును ఆత్మకంటె భిన్నమైనదానిగనె తెలిసికొనుట ఏకత్వమనఁగా అభేదజ్ఞానము బ్రాహ్మణుఁ డన్నను ద్విజోత్తముఁ డన్నను ఒకరే అని తెలిసికొనుట విశేషమనఁగా సమానాకార వస్తువులనుండి యొక వస్తువును భేదము చేయుటకు ఒక విశేషగుణమును జెప్పట. నల్లఁగలువ అనుచోట కలువలందును భేదము చెప్పుటకుఁ దెల్లఁగలువ నుండి వేరు చేయుటకు నల్లనిది. అని విశేషగు. మును జెప్పట. పైశ్రుతి యందు ఉద్గీఢరూపమైన ఓంకారమును ఉపాసించవలయును అని విశేషమెగాని అధ్యాసముగాని అపవాదముగాని ఏకత్వముగాని చెప్పరాదని తెలుపుటకె యీ సూత్రము ప్రారంభింపఁబడినది. ఇట ఓంకారమునందు ఉద్గీఢబుద్ధిగాని ఉద్గీతమందు ఓంకారబుద్ధిగాని అధ్యాసముచేఁ జెప్పరాదు ఓంకారబుద్ధిచే ఉద్గీఢబుద్ధిగాని ఉద్గీఢబుద్ధిచే ఓంకారబుద్ధిగాని నివారించఁబడునట్లు అపవాదముగా చెప్పరాదు. ఓంకారము ఉద్గీఢమును రెండు ఒకటిగా అభేదబుద్ధియుఁ జెప్పరాదని భావము.

10. మూ. సర్వా భేదాదన్యత్రేమే.

సర్వా భేదాత్=అన్నిటికి భేదము లేకపోవుటవలన, అన్యత్ర=మరొక శాఖయందు, ఇమే=ఈ గుణములు కలుగును.

సూ. ప్రాణోపాసనము అన్ని శాఖల మందును ఒక్కటియగుటవల్ల ఒక శాఖయందుఁ బ్రాణోపాసనమునకుఁ జెప్పఁబడిన వపిష్టత్వాది గుణములు మరొక శాఖయందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రాణోపాసనమునకును సామ్యమందును

భేదము గల సగుణ బ్రహ్మమునందె గుణముల వృద్ధిక్షయము లుపపన్న మగును గాని, నిర్గుణ బ్రహ్మమునందు లుపపన్నముగావు గాన “ఇష్టవస్తు ప్రాప్తిరూపమైన ప్రేయమే శిరస్సు” మొదలైన తైత్తిరీయ శాఖయందుఁ జెప్పఁబడిన గుణములు ఇతర శాఖలందుఁ జెప్పఁబడి సత్యకామత్వాదు లిం కొక శాఖయందును బ్రాప్తింపవు.

వివ:- ఇద్దఱు స్త్రీలు ఒకతె గొడుగు పట్టుకుని ఒకతె చామరము పట్టు కొని రాజును సేవించుచున్నారనుచోట సేవింపఁబడువాడు రాజొకఁడే యైనను ఆ సేవలో భేదము ధర్మవ్యవస్థలో భేదము ఉన్నట్లే యిందును ఉపాసనలో భేదముండును గాన ఒక శాఖలోఁ బ్రాప్తింపవని భావము నిర్గుణ బ్రహ్మము విషయమున భేదములేదు గాన దానికి దావేలేదు. ఈ భేదములన్నియు సగుణబ్రహ్మమునకే యని తెలియునది. వాస్తవమునకు నిర్గుణ బ్రహ్మముకంటె నితరమెద్దియు లేకున్నను ఇది మందబుద్ధులకుఁ జెప్పఁబడెనని తెలియునది.

13. ఇతరేత్వర్థ సామాన్యాత్.

అర్థసామాన్యాత్ = తెలుసుకొను అర్థములో సామ్యముండుటవలన, ఇతరేతు=ఇతర గుణములును.

సూ. తెలిసికొనఁదగినది బ్రహ్మమొక్కటియెగాన సత్యకామత్వాదుల కంటెనితరమైన సచ్చిదానందాదిధర్మములును అన్నిచోట్లఁ దెలియదగినవి

7. ఆధ్యానాధికరణము

14. మూ. ఆధ్యానాయ ప్రయోజనాభావాత్.

ప్రయోజనాభావాత్ = వరుసలో ప్రయోజనము లేకపోవుటవలన ఆధ్యానాయ=పురుషదర్శనమునకే.

సూ. (1) “ఇంద్రియములకంటె విషయములు గొప్పవి. విషయ ములకంటె మనస్సు గొప్పది. మనస్సుకంటె బుద్ధి గొప్పది, బుద్ధికంటె వ్యాపియగు మహత్తు గొప్పది. మహత్తత్త్వముకంటె అవ్యక్తము గొప్పది. అవ్యక్తముకంటె పురుషుఁడు గొప్పవాఁడు. పురుషునికంటె గొప్పదిలేదు.

8. ఆత్మ గృహీత్యధికరణము

16. మూ. ఆత్మగృహీతిరితర వదుత్తరాత్.

ఇతరవత్=ఇతర శ్రుతులందువలె, ఉత్తరాత్=ఉత్తర శ్రుతివాక్యమును బట్టి, ఆత్మగృహీతిః=ఆత్మయనగాఁ బరమాత్మ గ్రహింపఁబడును.

సూ. (1) “ ఈ జగము ఒక యాత్మముగనె యుండెను. మఱొకటి. యేదియులేదు, ఆ యాత్మ లోకములను సృజింతునాయేమియని సంకల్పించెను” (2) ‘సంకల్పించి యాత్మ స్వర్గమును, అంతర్క్షమును, భూమిని, పాతాళమును అను నీ లోకమును సృజించెను’ ఇత్యాది శ్రుతులతోఁ జెప్పఁబడిన యాత్మవదముచే చివరఁజెప్పబడిన ‘లోకములను సృజింతునాయేమియని సంకల్పించెను’ ‘ఈ లోకములను సృజించెను’ అను వాక్యములను సృజించెను” అను వాక్యములనుబట్టి (3) ‘ఆయా యాత్మనుండియే యాకాశము పుట్టెను’ ఇత్యాది శ్రుతులందు ఆత్మ అనగా పరమాత్మగా గ్రహింపవలయునుగాని పరమాత్మకంటె మఱియొక ప్రజావతిని గ్రహింపరాదు.

వివ:- (1) ‘ఆత్మావా ఇదమేక ఏవాగ్రీ ఆసీన్నా నృత్కించన మిషత్స ఈక్షత లోకాన్సుసృజాఇతి’ (ఐ. 1-1) (2) సఇమాంల్లోకానసృజతాంభోమరీ చీర్మరమావః” (ఐ. 1-2) (3) తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశః సంభూతః” (తై. 2-1-1) ఇత్యాదులు శ్రుతులు. శ్రుతులందు మహా భూత సృష్టి చెప్పక లోకసృష్టిని చెప్పుటవలన ఈ సృష్టికర్త యెవరై యుండునను సందేహమును వారించుటకై యిది చెప్పఁబడెను.

17. మూ. అన్వయాదితి చేత్స్యాదవధారణాత్.

అన్వయాత్=సమన్వయించుటవలన, ఇతిచేత్=అన్నచో, అవధారణాత్=నిశ్చయముగా చెప్పుటవలన, స్యాత్=పరమాత్మమే యగును.

సూ. ‘సంకల్పించి యాత్మ స్వర్గము అంతర్క్షము, భూమి పాతాళము అను నా లోకములను సృజించెను’ అను శ్రుతివాక్యమునఁ జెప్పఁబడిన లోకసృష్టి పరమాత్మకంటె నన్యుడగు మఱియొక ప్రజావతి యందు సమన్వయించుట వలన ఆత్మ యనఁగా ప్రజావతియనియె గాని పరమాత్మయని చెప్పరాదన్నచో సృష్టికిపూర్వము ఆత్మయొక్కటి యున్నదని నిర్ధారణ చేయుటవలన ఆ పరమాత్మకంటె వేఱొక ప్రజావతి లేడని తెలియు

అసీదేక మేవాద్వితీయం" (ఛాం. 6-2-1) అని యువకృమశ్రుతి. [4] "స ఆత్మాతత్త్వమపి" [ఛాం. 6-8-7] అని ఛాంద్యోగశాఖలో నువసంహారశ్రుతి

17వ సూత్రమున కర్థాంతమున సూత్రము.

సూ. ఛాంద్యోగశ్రుతియందు ఉపకృమమందు ఆత్మశబ్దాన్వయము అగగా ఆత్మశబ్దము లేకపోవుటవలనఁ బరమాత్మ గ్రహింపఁబడదన్నచో [1] 'దేనిచే వినఁబడనిది వినఁబడినదగునో మననము చేయఁబడనిది మననం చేయఁబడినదగునో తెలియఁబడనిది తెలియఁబడినదగునో అనియే వరమాత్మ" అనియొక విజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞానములు తెలియఁబడునని నిశ్చయించుటవలనను సృష్టికి పూర్వము సత్త్వదార్థమే యున్నదని నిర్ధారించుటవలనను ఆ సర్వవిజ్ఞానములను బొందఁగోరి "సత్త్వదార్థముగనె యున్నది" అని చెప్పఁబడినదానికి వరమాత్మయే గ్రహింపఁబడును.

వివః. [1] యే నాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మత మవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతం [ఛాం. 6-1-1]

9 కార్యాఖ్యానాధికరణము

18. మూ. కార్యాఖ్యానాదపూర్వం.

కార్యాఖ్యానాత్=జలమును వస్త్రకార్యముగఁ జెప్పుటవలన, అపూర్వం =క్రొత్త విధియెగాని ప్రాత విధి చేయఁబడుటలేదు.

సూ. [1] ప్రాణమునకు జలము వస్త్రమగుటవలననే భుజింపఁ బోవు శ్రోత్రియులు బోజనమునకు ముందువెనుకల జలమను వస్త్రముతోఁ బ్రాణమును గలుపుచున్నారు. అను ఛాంద్యోగశాఖ శ్రుతి యందును, (2) అందు వలన ప్రాణమునకు జలము వస్త్రముగాన విద్వాంసులైన శ్రోత్రియులు భుజింపఁబోవువారై ఆచమనము చేయుచున్నారు భుజించియును ఆచమనము చేయుచున్నారు. అందులో ఈ ప్రాణమును ఆచమనముచే బ్రాణమును నగ్నముగానిదిగఁ జేయుచుఁటమని తలచుచున్నారు. అందువలన దీనినిదెలియువాఁడు భుజింపఁబోవుచు ఆచమనము జేయవలయును భుజించియు నాచమనము చేయవలయును. ఈ ప్రాణమునే నగ్నముగానిదిగఁ జేయుచున్నామని తలచుచున్నారు- అను వాజసనేయ శాఖాశ్రుతి

అధ్య. ౩. ఇంద్రియాదిక్రమముమోక్షదాతయగు పురుషుని జూపుటకే 195

యము లోపలి వరిగింజవలెను యవగింజవలెను ఉన్నాడు ఆ యతఁడు అంతకు ఈశ్వరుడై అంతకు అధిపతియై ఈ సమస్త ప్రపంచమును శాసించుచున్నాడు" అని యా వాజసనేయశాఖలోనే బృహదారణ్యకమునందును జెప్పఁబడిన బ్రహ్మోపాసనమునకు భేదము లేకపోవుటవలన భిన్న శాఖలలో ఉపాసనకు భేదము లేకపోవుటచే ఒక శాఖయందలి ఉపాసన గుణములు ఇంకొక శాఖయందలి యుపాసనను సంగ్రహింపఁబడునట్లు - ఒకే శాఖయందును సంగ్రహింపఁబడుట సమానమే యగునుగానఁ బైశ్రుతులలో ఉపాస్య బ్రహ్మమునకభేదమును, గుణములుసంగ్రహింపఁబడుటయునగు

వివ :- 1. "స ఆత్మానముపాసీత మనోమయం ప్రాణశరీరం భారూపం" 2. "మనోమయోఽయం పురుషోభాః సత్యస్తస్మిన్నంతర్హృదయే యథా వ్రీహిర్వాయవోవా స ఏష సర్వే స్యేశానః సర్వస్యాధిపతిః సర్వమిదం ప్రశాస్తి యదిదం కిం చ" (బృ. ౩-6.1) అని శ్రుతులు.

11. సంబంధాధికరణము

20. మూ సంబంధాదేవమన్యత్రాపి."

సంబంధాత్ = బ్రహ్మముతో సంబంధమువలన, ఏవం = ఇట్లు, అన్యత్రాపి = ఇతరోపాసనయందు.

సూ. "సత్యమే బ్రహ్మమ్." అని యుపక్రమించి, 2. "సత్యస్వరూపమైన బ్రహ్మమే యీ సూర్యుఁడు, సూర్యమండల మందున్న పురుషుఁడే సూర్యుఁడు కుడి కంటియందున్న పురుషుఁడే యీ సత్యస్వరూపమైన బ్రహ్మము ఆ సూర్యుఁడు ఆ కంటి పురుషుఁ డియిద్దరూ ఒండొరులందున్న వారు" అను బృహదారణ్యక శ్రుతిలో సత్యబ్రహ్మమును అధిదైవతోపాసనమైన సూర్యునిగను ఆధ్యాత్మోపాసనమైన కంటిలోని పురుషునిగను గల్పించి 3. "ఆ సూర్యుని పురుషునికి అహస్సు అనునది రహస్యనామము అని ఆధ్యాత్మమందును గల్పింపఁబడిన పేరులుగల సత్యవిద్యోపాసనలు సత్యస్వరూపమైన బ్రహ్మముతో సంబంధము గలవగుటవలనఁ బూర్వోక్తమగు శాండిల్య విద్యోపాసన యందువలె సత్యవిద్యోపాసనలయందును ఒకదాని నామగుణము లొకదానికీ సంగ్రహింపఁవచ్చును.

నివ:- ఇది పూర్వవక్షసూత్రము. 1. సత్యం బ్రహ్మ (బృ. ౩-౩-౩)

బడిన శ్రుతి సూచనను బట్టి అట్లు అతిదేశించి నెప్పినచోట్లనే గాని మరి యొక చోట్ల అట్లు అతిదేశింపరా దనువ్యవస్థను శ్రుతి చూపుచున్నది గూడ గానఁ బై యుపాసనలతో అట్లు అతిదేశించి చెప్పనిచోట యొకదాని గుణ ములొకదానికిఁ జెప్పరాదు.

వివ:- 1. తస్యై తస్య తదేవరూపం యదముష్య రూపం యావ ముష్య గేష్ఠా తౌ గేష్ఠా యన్నామే తన్నామ (ఛాం. 1-7.5) అనిశ్రుతి

12. సంఖ్య త్యధికరణము

29. మూ. సంఖ్యతి ద్యు వ్యాప్త్యపి చాతః

సంఖ్యతి ద్యు వాప్తి అపి చ=సంపూర్తశక్తి, ద్యులోక వ్యాప్తి గూడ, అతః=ఈ కారణమునుబట్టియే.

సూ. 1. బ్రహ్మమే శ్రేష్ఠకారణముగఁ గల యాకాశసృష్టి మొదలగు శక్తులు సంపూర్ణమైనవి సర్వశ్రేష్ఠమగు బ్రహ్మము మొదట స్వర్గమును వ్యాపించియుండెను. అను రాణాయనీయశాఖలోని శ్రుతిలోఁ జెప్పఁబడిన సంపూర్ణ శక్తులును స్వర్గవ్యాప్తియును గూడ, 2. ఈ గుణములుగల యాత్మ నా హృదయముననున్నాఁడు, 3. కంటి యందున్న యా పురుషుడె యీ యాత్మ అని ఆ శాఖలోని యువనిషత్తునందె హృదయాజ్ఞాది స్థానవిశేషములుగల్గినట్లు చెప్పఁబడిన శాండిల్య విద్యోపాసనలలో స్థానవిశేషమందుండుట యనునీకారణమునుబట్టియే సంగ్రహింపఁబడవు.

వివ:- 1. బ్రహ్మ జ్యేష్ఠా వీర్యా సంఖ్యతిని బ్రహ్మగ్ర జ్యేష్ఠం దివ మాతతాన 2. విష మ ఆత్మాంతర్హృదయే (ఛాం. 3-14-3) 3. యవి షోఽక్షిణి పురుషోద్భవ్యతే (ఛాం. 4-15-1) అని శ్రుతులు.

13. పురుష విద్యాధికరణము

34. మూ. పురుష విద్యాయామివ చేతరేషానువామ్నానాత్.

పురుష విద్యాయాం ఇవ చ=పురుష యజ్ఞోపాసన యందువలెను, ఇతరేషాం=ఆ యితర గుణములకు, అనామ్నానాత్=చెప్పకపోవుటవల్ల.

సూ. 1. పురుషుడె యజ్ఞము, అతని మొదటి యిరువదినాల్గేండ్లు

సూ. 1. ఓ దేవతా! నా శత్రువు యొక్క శరీరమెల్ల జీల్పుము, గుండె బద్ధలు చేయుము, నాడులను తెగింపుము, తల భేదింపుము, ఇట్లయినచో నా శత్రువు మూడు విధములుగ విశ్లేషముపొందును. ఇత్యాదులు ఉపనిషత్తుల దగ్గఱ జెప్పఁబడినను అవి యాభిచారిక విషయములుగాన ఉపనిషత్తులలో జెప్పఁబడిన విద్యావిషయములలో నర్థభేదముండుట వలన ఈ విషయములు ఉపనిషద్విద్యలందు సంగ్రహింపబడవు. అరణ్యములలో జదువఁబడుటఁబట్టి యవి యుపనిషత్తుల దగ్గఱ నూరక వతింపఁబడినవి.

వివ :- 'సర్వం ప్రవిధ్య హృదయం, ప్రవిధ్య ధమనీ ప్రవృజ్య శిరోభిః ప్రవృజ్య త్రిధావివృక్తః'

15. హాన్యధికరణము

26. మూ. హానౌతూపాయన శబ్దశేషత్వాత్కుశాచ్ఛంద స్తుత్యుపగాన వత్త దుక్తం.

కుశాచ్ఛంద స్తుత్యుపగానవత్=కుశలు, ఛందస్సులు, స్తుతులు, ఉపగానములందువలె, ఉపాయన శబ్దశేషత్వాత్=స్వీకరించుట అనునవె విశేషమగుటవలన, హానౌతు=విడుచుట అని చెప్పినను అందు స్వీకరించుట అనియు గ్రహింపవలెను. తత్=అది, ఉక్తం=పూర్వమీమాంసయందును జెప్పఁబడినది.

సూ. 1. 'ఓ కుశలారా! మీరు వనస్పతులవల్లఁ గలిగిన వారు అట్టి మీరు నను రక్షింపుఁడు' అని భాల్ల వశాఖ వారు కుశలను సామాన్యముగ వనస్పతులవల్లఁ గలిగినవిగ చెప్పినను శాట్యాయనశాఖ వారు ఆ కుశలను 2. 'ఉదుంబర (మేడి) వృక్షములవల్లఁ గలిగినట్లు చెప్పుటచే శాట్యాయన శాఖవారు చెప్పిన రీతిగ ఆ కుశలను ఉదుంబరవృక్షములల్ల గలిగినవిగఁ జెప్పినట్లును, 3. 'ఛందస్సులచే స్తోత్రము చేయుఁడు' అని సామాన్యముగ జెప్పినను పైంగ్యశాఖ వారి వచనమునుబట్టి, 4. 'దేవచ్ఛందస్సులచే ముందును పిదప అసురచ్ఛందస్సులచే (తొమ్మిది యక్షరములు గలవి అసురచ్ఛందస్సులు తక్కువగలవి దేవచ్ఛందస్సులు) పిదపను స్తోత్రము చేయవలయునని చెప్పుకొన్నట్లును, షోడశస్తోత్రము చేయునప్పుడు కొన్ని

పుణ్యపాపములను విడచుచున్నాడు. వాని ప్రియ బంధువులు పుణ్యమును పొందుదురు. అప్రియులు పాపమును బొందుదురు. అని కౌషీతకీ శాఖలోను పతింవఁబడుచున్నది. ఇందు విడువవలయునని మాత్రమే చెప్పఁబడినచోట పుణ్యమును స్వీకరింపవలెనని గ్రహింపవలయునని తెలియవలయునని భావము.

26 సూత్రమున కర్థాంతమున సూత్రము.

సూ. పై సూత్ర వివరణములోఁ జూపిన తాండాది శ్రుతులందలి 'విడువవలయును' అనుచోట పుణ్యపాపములు రూపముగల వస్తువులు గావు గాన 'విడువవలయును' అను దానికిఁ పుణ్య స్వీకారమును పాప హాని అనియె కుశలు, చందస్సు, స్తుతి, ఉపగాయనములందుఁజెప్పినట్లు చెప్పుకొనవలయును. ట్లే పూర్వమీమాంస యందును జెప్పఁబడినది.

వివ:- ధాతువులు అనేకార్థములు గాన 'ధూళ్' వదల్చు అను ధాతువువకు హానియుఁ జెప్పవచ్చు నని భావము.

16. సాంపరాయాధికరణము

27. మూ. సాంపరాయే తర్తవ్యా భావాత్తథా హ్యనేయే.

సాంపరాయే=దేవయాన మార్గమున, తర్తవ్యాభావాత్=దాటఁదగినది లేకపోవుటవలన, తథాహి=ట్లే=ఇతర శాఖీయులును.

సూ. 1. 'వర్యంకమున నున్న బ్రహ్మము నుపాసించువాఁడు దేవయాన మార్గము పొంది పిదప నగ్నిలోకమును బొందును' అని మొదలు పెట్టి 2. 'అతఁడు విరతా నదిని జేరును ఆ నదిని మనస్సంకల్పముచేతనే దాటును పిదప విద్యాబలముచేత పుణ్యములను విదల్చుచున్నాఁడు' అని కౌషీతక శాఖలో దేహమును వీడునపుడె విద్వాంసుడు విద్యాబలముచే పుణ్యపాపములను విడచుచున్నాఁడని చెప్పబడినది గాన విద్యాబలముచే పుణ్యపాపములను ఇదివరకే విడచుటచే నింక మధ్య దాటదగినవి లేకపోవుటవలన శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడిన రీతిగనే దేవయాన మార్గమధ్యముననె పుణ్యపాపములను విడచుచున్నాఁడని చెప్పవలయునట్లే రోమములను

గలుగుననరాదు అట్లన్నచో 'పుణ్యపాపములను వీడి శుద్ధుడై నిరతిశయ మగు బ్రహ్మమును బొందును' అను శ్రుతి విరోధించును.

20 మూ. ఉపపన్న స్తల్లక్షణార్థోపలబ్ధోకవత్.

లోకవత్=లోకమందువలె, తల్లక్షణార్థోపలబ్ధః=ఆ లక్షణములయొక్క యర్థము లుపలబ్ధమగుటవలన, ఉపపన్నః=ఉపపన్నమగును.

సూ. లోకమందు ఆరోగ్యముకై గ్రామాంతరము పోయినపుడు ఆ ప్రదేశమును జేర్చు మార్గము అవశ్యకమగును. వెళ్ళకయే ఆరోగ్యము సిద్ధించిన వానికి ఆమార్గము అవశ్యకముకాదు అట్లే సగుణోపాసనమందును పర్యంకము నెక్కుట, పర్యంకమందున్న బ్రహ్మముతో మాటాడుట శిష్ట గంధాదులను బొందుటయును, మొదలగు ఫలములను బొందుటయును నిర్గుణోపాసనమందు సమ్యక్వివేకము గలుగఁగా ఆత్మైకత్వమును దర్శించి అస్తకములై సమస్త కేశబీజములను క్షయింపఁజేసికొని యున్న వారికి ఆరంభించిన పుణ్యపాపరూప భోగకర్మలను నాశనము జేసికొనుటయేగాని యింకఁగోరదగినదెదియు లేకపోవుటవే దేవయాన మార్గము అవశ్యకముగాదు గాన ఏ ఫలములు లేకపోవుటయును నుండును గాన సగుణోపాసనమందు దేవయాన గతిసార్థకమగుటయు, నిర్గుణోపాసన మందు దేవయాన మార్గము నిరర్థకమగుటయు నను నా రెండును ఉపపన్నమే యగును.

వివ : మరల ఈవిభాగము నాల్గవ యధ్యాయమున నిరూపింపఁ బడును.

18. అనియమాధికరణము

౩1 మూ. అనియమః సర్వాసామవిరోధః శబ్దానుమానాభ్యాం.

శబ్దానుమానాభ్యాం=శ్రుతి స్మృతులనుబట్టి, అనియమః=దేవయాన మార్గములో నియమములేదు, సర్వాసాం=అన్ని శ్రుతులకు ఆవిరోధః=నిరోధములేదు.

సూ. సగుణోపాసన శ్రుతులలోఁగూడఁ గొన్నిచోట్ల దేవయాన మార్గము సంగతి చెప్పకపోయినను 1, "ఎవరు ఆరణ్యమందుండిరో అట్టి యీ వానప్రస్థులు మొదలగు వారు శ్మశ్రుతపస్సు గలిగి బ్రహ్మము నుపా

వివ : కనుకనే అపొంతరముఁడు వసిష్ఠుడు నారదుఁడు మొదలగు వారు జ్ఞానులయ్యును, లోకస్థితై మరల నా యా జన్మలఁదిరని యితి హాసాదులవల్ల దెలియుచున్నది. "అథ తత ఉర్ధ్వ ఉదేత్యనై వోదేతా నాస్తమే త్తే కల ఏవమధ్యే స్థాతా" (ఛాం 3, 11, 1) పిదప అధికారము ముగిసిన పిదప సూర్యుడుఁ బ్రహ్మస్వరూపుఁడై తటస్థుడై మధ్యను ఆత్మ రూపమునొందును అని శ్రుతియుఁ దెలుపుచున్నది. అంతియెగాని జ్ఞాన ముచే కర్మలను క్షయము చేసికొన్న వారి కొకసారి మోక్షము పిద. ఒకసారి జన్మ అనునవి యుండక మోక్ష మొక్కటియే యగును.

20. అక్షరధ్యధికరణము

33. మూ. అక్షరధియాంత్యవరోధః సామాన్య కదాభవాభ్యామౌ పసద వత్తదుక్తం.

ఔవసదవత్ = ఉపసద్యాగమందువలె, సామాన్య తద్భావాభ్యాః = సామాన్యమువల్లను దాని భావము వల్లను, అక్షరధియాంతు = అక్షర బ్రహ్మ బుద్ధులకై తే. అవరోధ = స్థూలాది నిషేధమే గ్రహింపవలెను. తత్ = అది, ఉక్తం = పూర్వమీమాంసలోఁ జెప్పఁబడినది.

సూ. అధ్వర్యువు యజుర్వేద మంత్రములచేతనె యాగము చేయు వాఁడయ్యు జామదగ్న్య హేనమను యాగమును జేయుచు, మణిదానికంగ మైన యువసద్యాగమున 1. 'వేదమున హోత చేయు కార్యమును వేద మున అధ్వర్యువు చేయు కార్యమును అగ్నివగు నీ వలన నగును" తన వేదముకంటె నితరమైన సామవేత మంత్రము సంక్రమించుకొని దానిచేత పురోడాశమును (హోమద్రవ్యమును) అగ్నిలో పోల్చునట్లు 2. "ఓగార్గీ! నీ వడిగినది యీ యక్షరమే యని బ్రాహ్మణులు చెప్పుచున్నారు అది స్థూలముగాదు అణువుగాదు పొట్టిదిగాదు" 3. "దేనిచే ఆ యక్షర బ్రాహ్మము తెలియఁబడునో, ఆవిద్య పరవిద్యయందుకు ఆ బ్రాహ్మము నిర్దేశింపరానిది గ్రహింపరానిది" ఇత్యాదులందు చెప్పఁబడిన యక్షరబ్రాహ్మము యొక్క "స్థూలముగానిది" మొదలగు స్థూలాది విశేషములను నిషేధించుట అన్ని శ్రుతులందు సమానమగుటవలనను అన్ని శ్రుతులలోను ఆ స్థూలాది విశేష

22. అంతరత్వాధికరణము

5. మూ. అంతరా భూతగ్రామవత్ స్వాత్మనః

భూతగ్రామవత్ = పంచభూతములవలె, అంతరా=అన్నింటిలోను, స్వాత్మనః=పరమాత్మకే చెందున.

సూ. 1. 'ఏ బ్రహ్మము సాక్షాత్తుగనున్నదో ప్రత్యక్షమైయున్నదో ఏయాత్మయన్నింటిలోవల నున్నదో అది నాకుఁజెప్పుము' అని యాజ్ఞవల్క్యుని కహోడుఁడు ఉషస్తి యడిగిన ప్రశ్నలలోను 'సాక్షాత్తుగ నున్నదో ప్రత్యక్షమైనదో' అని చెప్పిన యర్థమునే రెండుసారులు చెప్పినను వాటియందు ఆత్మకుఁ జెప్పఁబడిన "అన్నింటిలోవలనున్నదో" అను విషయము సమానమగుటవల్ల "పంచభూతాత్మకమైన శరీరమున భూమికలది నీరును నీటికంటె తేజస్సు కొంత కొంత తేడాగా నున్నది" అని యాపేక్షికమైన అంతరత్వమున్నదని చెప్పినను ముఖ్యమైన సర్వాంతర్యము లేదని చెప్పినట్లు ఇచ్చటను "సాక్షాత్తుగనున్నదో ప్రత్యక్షమైనదో" అను రెండుసార్లు చెప్పఁబడిన విషయములలో ఒకటి పరమాత్మకు ఒక్కటి జీవాత్మకును జెందక అన్నింటిలోవలనపరమాత్మకే చెందును.

ఈ సూత్రమునకే అర్థాంతరమున సూత్రము.

సూ 1. ఏ బ్రహ్మము సాక్షాత్తుగనున్నదో ప్రత్యక్షమైనదో ఏయాత్మయన్నింటిలోవలనున్నదో అది నాకుఁ జెప్పుము అని యాజ్ఞవల్క్యుని కహోడుఁడు ఉషస్తి యడిగిన ప్రశ్నలలో సాక్షాత్తుగనున్నదో ప్రత్యక్షమైనదో అని చెప్పిన యర్థమునే రెండుసారులు చెప్పినను వాటియందు ఆత్మకుఁ జెప్పఁబడిన "అన్నింటిలోవలనున్నదో" అను విషయము సమానమగుటవల్ల "దేవుఁడొక్కఁడే సర్వభూతములందు గూఢుఁడై సర్వవ్యాపియై అన్నిప్రాణులలోవల ఆత్మయై యున్నాఁడు అని శ్రుతిలో బ్రహ్మము భూతసముదాయ మందున్నాఁడని చెప్పినట్లు ఈపై శ్రుతులలో సమానము జెప్పటవల్ల "సాక్షాత్తుగనున్నదో ప్రత్యక్షమైనదో" అను రెండుసార్లు చెప్పఁబడిన విషయములలో ఒకటి పరమాత్మకు ఒక్కటి జీవాత్మకు జెందక అన్నింటిలోవల బరమాత్మకే చెందును.

నైతరేయ శ్రుతి యందును, 9. “ ఓ పూజ్యదేవతా! నీవే నేనై యున్నాను. నేనే నీవై యున్నావు ” ఇత్యాది శ్రుతులందును గూడ జీవేశ్వరులకుఁ బరస్పరము విశేషణ విశేష్యభావము ఉపాసనకై చెప్పఁబడినది.

వివ:- 1, “త్వమహమస్మహం చ త్వమసి,” అని జాబాలి శ్రుతి
2. “తద్యోఽహం సోఽసౌ యోఽసౌ సోఽహం” 3. త్వంవా ఆహమస్మి భగవోదేవతేఽహం వై త్వమసి” ఇత్యాదులు శ్రుతులు.

సత్యాద్యధికరణము

38. మూ. సై వహి సత్యాదయః

సా ఏవహి = ఆ సత్యవిద్యోపాసనయే, కాన, సత్యాదయః = సత్యాది గుణములు సంగ్రహింపఁబడును.

సూ 1. ‘గొప్పదై పూజ్యమై జన్నింటికి మొదలు జన్నించయున్న యీ సత్యరూపమైన బ్రహ్మము నెవఁడుపాపించునో వానికి లోకజయమును ఫలము గలుగును” అని సత్యవిద్యను మొదలుపెట్టి 2. ‘ఆ సత్యస్వరూపమైన బ్రహ్మము సూర్యమండలమందున్న పురుషుడే, ఆ బ్రహ్మము కడికఁటి యందున్న పురుషుడే, * అని చెప్పఁబడిన శ్రుతిలో “ ఆ సత్యస్వరూపమైన బ్రహ్మము” అని పూర్వోక్త బ్రహ్మమును ఆకర్షించి చెప్పుట వలన ఆ సత్యవిద్యోపాసనమే యిదియునగును గాన సత్యాదిగుణములును ఈ రెండవ శ్రుతియందు సంగ్రహింప వలయును.

వివ:- 1. ‘ సయోహైతన్మహద్వక్షం ప్రథమజంవేద ’ (బృ. 5. 4. 1.) 2. ‘ తద్యత్సత్త్వమసౌ స ఆదిత్యో య ఏష ఏతస్మిన్నండలే పురుషో యశ్చాయం దక్షిణేఽక్షన్పురుషః” (బృ. 5. 5. 2.) అని శ్రుతులు.

కామాద్యధికరణము

39. మూ. కామాదీతరత్ర తత్త్రిచాయతనాదిభ్యః

ఆయతనాదిభ్యః = స్థానము మొదలగు వానినిబట్టి, కామాది = కామాది గుణములు, ఇతరత్ర = ఇతరమగుచోట్లను, తత్ర చ = అచ్చటను.

భుజింపకపోయినను 2. "కాన మొదట చేతికి వచ్చిన యన్నమే హోమ ద్రవ్యమగును, అతడు ఏ మొదట యాహుతిని ప్రాణమను నన్నియందు హోమము చేయునో దానిని "ప్రాణమన కల్పించబడు గాక" అని ప్రాణాన్నియందు హోమము చేయవలయును.....ఎవడెట్లు అగ్నివిద్యను దెలిసి అగ్ని హోత్రమును హోమము చేయునో వాడు సర్వాత్మత్వమును బొంది యన్నియు ననుభవించును" 3. "ఆకలిగల బాలురు తల్లిని సేవించు వట్లు సర్వప్రాణులు అగ్నిని సేవించును" అను శ్రుతుతో విధింపబడిన ప్రాణాగ్ని హోత్రమును మానక చేయవలయును.

వివ:- ఇది పూర్వపక్షసూత్రము ప్రాణమును అగ్నిగా జెప్పి యందుఁ బంచప్రాణాహుతులని వలయునన్నప్పుడు భోజనద్రవ్యములు గ్రహింపక పోయినను అగ్ని హోత్రము లోపింపదు గాన జలమునుగాని యుపవాస వ్రతమునకు భంగముగాని యితర ద్రవ్యములను గాని యన్నమునకు బదులు గ్రహించి ప్రాణమను నన్నియందు హోమము చేయవలయునని పూర్వపక్షము 1. "పూర్వోఽతిథిభ్యోఽశ్నీయాద్, యథాహవై స్వయమహుత్వా అగ్ని హోత్రం పరస్య జహు యాదేవం తత్ (జాబాలశ్రుతి) 2. "తద్యద్భక్తం ప్రథమ మాగచ్ఛేత్తద్దోమీయం స యాం వ్రధమామాహుతిం జహుయాత్తాం జహుయాత్ ప్రాణాయస్వాహా"....యి ఏత దేవం విద్వానగ్ని హోత్రం జహోతి (ఛాం. 5. 19. 1) 3. "యథేహ ఘృథితా బాలామాతరం పర్యుపాసతే ఏవం సర్వాణి భూతాన్యగ్ని హోత్ర ముపాసతే " (ఛాం. 5. 24. 5) అని శ్రుతులు.

41. మూ. ఉపస్థితేఽతస్తద్వ చనాత్.

తద్వచనాత్ = హోమద్రవ్యముగా జెప్పటవలన, ఉపస్థితే = భోజనము ఉపస్థితమగునప్పుడు, అతః = భోజన ద్రవ్యమువలననే.

సూ. 1. "కాన మొదలుఁ జేతికివచ్చిన యన్నమే హోమద్రవ్య మగును" అని వండి సిద్ధము చేసిన యన్నమనే హోమద్రవ్యమునుగా జెప్పటవలన భోజనము చేయునప్పుడే ఆ భోజన ద్రవ్యమువలననే హోమ ము చేయవలయును గాన ఉపవాసాదులందు భోజనము చేయనప్పుడు ప్రాణాగ్ని హోత్రమునకు హోమము చేయనక్కరలేదు.

భుజింపకపోయినను 2. "కాన మొదట చేతికి వచ్చిన యన్నమే హోమ ద్రవ్యమగును, అతడు ఏ మొదట యాహుతిని ప్రాణమను నన్నియందు హోమము చేయునో దానిని "ప్రాణమన కల్పించబడు గాక" అని ప్రాణాన్నియందు హోమము చేయవలయును.....ఎవడెట్లు అగ్నివిద్యను దెలిసి అగ్ని హోత్రమును హోమము చేయునో వాడు సర్వాత్మత్వమును బొంది యన్నియు ననుభవించును" 3. "ఆకలిగల బాలురు తల్లిని సేవించు వట్లు సర్వప్రాణులు అగ్నిని సేవించును" అను శ్రుతుతో విధింపబడిన ప్రాణాగ్ని హోత్రమును మానక చేయవలయును.

వివ:- ఇది పూర్వపక్షసూత్రము ప్రాణమును అగ్నిగా జెప్పి యందుఁ బంచప్రాణాహుతులని వలయునన్నప్పుడు భోజనద్రవ్యములు గ్రహింపక పోయినను అగ్ని హోత్రము లోపింపదు గాన జలమునుగాని యుపవాస వ్రతమునకు భంగముగాని యితర ద్రవ్యములను గాని యన్నమునకు బదులు గ్రహించి ప్రాణమను నన్నియందు హోమము చేయవలయునని పూర్వపక్షము 1. "పూర్వోఽతిథిభ్యోఽశ్నీయాద్, యథాహవై స్వయమహుత్వా అగ్ని హోత్రం పరస్య జహు యాదేవం తత్ (జాబాలశ్రుతి) 2. "తద్యద్భక్తం ప్రథమ మాగచ్ఛేత్తద్దోమీయం స యాం వ్రధమామాహుతిం జహుయాత్తాం జహుయాత్ ప్రాణాయస్వాహా"....యి ఏత దేవం విద్వానగ్ని హోత్రం జహోతి (ఛాం. 5. 19. 1) 3. "యథేహ ఘృథితా బాలామాతరం పర్యుపాసతే ఏవం సర్వాణి భూతాన్యగ్ని హోత్ర ముపాసతే " (ఛాం. 5. 24. 5) అని శ్రుతులు.

41. మూ. ఉపస్థితేఽతస్తద్య చనాత్.

తద్య చనాత్ = హోమద్రవ్యముగా జెప్పటవలన, ఉపస్థితే = భోజనము ఉపస్థితమగునప్పుడు, అతః = భోజన ద్రవ్యమువలననే.

సూ. 1. "కాన మొదలుఁ జేతికివచ్చిన యన్నమే హోమద్రవ్య మగును" అని వండి సిద్ధము చేసిన యన్నమనే హోమద్రవ్యమునుగా జెప్పటవలన భోజనము చేయునప్పుడే ఆ భోజన ద్రవ్యమువలననే హోమ ము చేయవలయును గాన ఉపవాసాదులందు భోజనము చేయనప్పుడు ప్రాణాగ్ని హోత్రమునకు హోమము చేయనక్కరలేదు.

45. మూ. పూర్వనికల్పః బ్రహ్మకర్మాత్ క్రియా మానసవత్,

ప్రకరణాత్ = ప్రకరణమునుబట్టి, పూర్వవికల్పః స్యాత్ = పూర్వోక్త వికల్పమే, స్యాత్ = అగును. క్రియా = కర్మ, మానసవత్ = మానస కర్మలవలె.

సూ. ద్వాదశాహ మను యజ్ఞమున ధ్యానమునకై మౌనవ్రత నియమముగల యవి వాక్యమును పేరుగల పదవ రోజున. సముద్రమును నోమ రసమును గ్రహించుట దానినొకచోట నుంచుట దానిని హోమము వేయుట హుతశేషమును గ్రహించుట ఆశేషమును ఋత్విజుల యనుజ్ఞచే ద్రాగుట అను మానస కర్మములు యాగక్రియ కంగములైనట్లు మన శ్చయనాదులును యాగ ప్రకరణమును బట్టి యదివరకుఁ జెప్పఁబడి యాగ క్రియయొక, మారుదావమైన యంగములే యగుఁగాని స్వతంత్రములు గావు.

వివ:- ఇది పూర్వపక్ష సూత్రము.

46 మూ. అతిదేశాచ్ఛ.

అతిదేశాత్ = పోల్చి చెప్పుటవలనను.

సూ. మనశ్చయనాగ్నులను యాగాగ్నులతోఁ బోల్చి చెప్పుట వలనను. మనశ్చయనాదులు యాగక్రియ కంగములగునే గాని స్వతంత్రములు గానేరవు.

వివ:- ఇదియుఁ జూర్వపక్ష సూత్రము.

47. మూ. విద్యైవతు నిర్ధారణాత్.

నిర్ధారణాత్ = విద్యలుగానే నిర్ధారణ చేయుటవల్ల, విద్యైవతు = విద్యయే

సూ. 1. 'ఈ మనశ్చయనాదులు కేవలం విద్యాత్మకములే గాని యాగ క్రియా శేషములుగావు' ఈ మానసికాగ్నులు ఇట్లువదేశించు వానికి విద్యవేతనే చయనము చేయ బడుచున్నవగు చున్నవిగదా' అని తుక్తి యందు మనశ్చయ నాదులు కేవల విద్యలుగనే నిర్ధారణ చేయఁబడుటచే స్వతంత్రములుగాని యాగక్రియాంగములు గావు.

3 అధ్యాయం 3 పా మనశ్చయనాదులకు మానస కర్మలకు సామ్యములేదు 211

ఇతరోపాసనలకంటె నేతై స్వతంత్రములై నట్లు మనశ్చయనాదులును స్వతంత్రములైగాని యజ్ఞాంగములుగావు. రాజులచేతనె చేయఁదగు రాజ సూయ యాగముయొక్క ప్రకరణమునుబడి మూడువర్ణములచేతఁ జేయ తగిన యపేష్టియను యాగమును విడఁదీసి స్వతంత్రముగఁ జెప్పుట యుఁ జూడఁబడినది. ఈ విషయము పూర్వ మీమాంసయందుఁ జెప్పఁ బడినదిగూడ.

వివ:- 1. “తే మనసై వా ధీయంత మనసాచీయంత మనసై వ గ్రహ అగృహ్యంత మనసాస్తువన్ మనసాశంసన్, యత్కించ యజ్ఞే కర్మ క్రియేత, యత్కించ యజ్ఞియా, కర్మ మనసై న తేషు తన్మనోమయేషు మనశ్చిత్సు మనోమయమేవ క్రియతే ” అని ఖ్రి. “తేషామేకై క వివ తావాన్ యావానసౌపూర్వః” ఇదివరకుఁ జెప్పఁబడిన యాగాగ్ని యెంత మహిమగలదో ఈమనశ్చయనాద్యగ్నులును అంత మహిమ గలిగినవే” అని మనశ్చయనాదులన్నిటియందు యాగాగ్నిత్యాతిదేశము చేయఁ బడినది. ఈ ‘యతిదేశాదులు మొదలగు కారణములనుబట్టి’ అనుచో అనున్న ‘మొదలగు’ అను పదమును బట్టి గ్రహించ వలయును.

51 సూ. న సామాన్యాదప్యపలభ్యేర్మృత్యువ న్న హి లోకావత్తి.

సామాన్యాత్ అపి = సామ్యమునుబట్టియు, న = యజ్ఞాంగములు గావు. మృత్యువత్ = మృత్యువునకు వలె, ఉపలభ్యే = సామ్యము లేనట్లు ఉపలబ్ధ మగుట వలన, లోకావత్తి = లోకమునను సామాన్యావత్తి, నహి = లేదుగదా.

సూ. మనశ్చయనాదులును పూర్వోక్తములగు మానస కర్మలును (చూ. 3 అధ్యాయం 3 పాన. 45 సూ.) మనస్సంబంధులై నవను సామ్య మున్నను పూర్వోక్త శ్రుతి వ్యర్థమగుట (చూ. 3 అధ్యాయం 3 పాద. 50 సూ.) మొదలగు కారణములనుబట్టి మనశ్చయనాదులు స్వతంత్రములై గాని యాగాంగములు గావు. 1 “ఈ సూర్యమండలమందున్న పురుషుడె మృత్యువు “2 అగ్నియే మృత్యువు ” అని శ్రుతులలో సూర్యుని అగ్నిని మృత్యువుగ నొక్క మృత్యు పదముచేఁ జెప్పినను సూర్యునికి అగ్నికి మృత్యువునకు అత్యంత సామ్యము లేనట్లు మనశ్చయనాదులకు మానస

శి.అధ్య శి.పా. మనశ్చయనాదులకు మానసకర్మలకు సామ్యములేదు 219

శరీరే = శరీరమున్నప్పుడే, భావాత్ = ఆత్మయుండుటవలన, ఆత్మనః
ఆత్మయొక్క (ఇభావమును) వికే = కొందఱు చెప్పుదురు.

సూ. శరీర మున్నప్పుడు మాత్రమే చైతన్యాది ధర్మములు గనిపించుచున్నవి, శరీరము లేనప్పుడా చైతన్యాదులు గనిపించుట లేదు గాన శరీరముకంటె వేఱుగ ఆత్మ యనునది లేదని కొందఱుందురు.

వివ: - ఇథి పూర్వపక్ష, సూక్తిము. పురుషార్థ నేదికై మనశ్చయనాదులు చేయవలయునని చెప్పుచుఁ బ్రసంగవశమున మనశ్చయనాదులు చేయునది పురుషునిలోని యాత్మాస్త్యమును గూర్చి విచారము చేయుటచేయున్నది.

54. మూ. వ్యతిరేక సద్భావాభావిత్యాన్నముపలబ్ధవత్.

సద్భావాభావిత్యాత్ = శరీరము (మర్త్య స్థమయుమున) ఉన్నను చైతన్యాదులు లేకపోవుటవలన, వ్యతిరేకః = ఆత్మ వేఱు, నతు = దేహము మాత్రము గాదు, ఉపలబ్ధవత్ = దేహముకంటె ననుభవ జ్ఞానము వేఱునుపలబ్ధమైనట్లు.

సూ. జీవుడు మరణించినపుడు దేహమున్నను దేహధర్మములగు రూపాదులున్నను ఆత్మ ధర్మములగు చైతన్యము జీవయు స్వేతి మొదలగునవి లేకపోవుటవలన ఆత్మ యనునది దేహముకంటె వేఱుకదమైనదెగానీ దేహము మాత్రము గాదు. వచభూత సముదాయ రూపముగు దేహముకంటె ఆ దేహమును గూర్చి తెలిసికొను ననుభవ జ్ఞానము వేఱుగ నుపలబ్ధమైనట్లే ఆత్మయును వేఱునదియే.

నివహిత్యాది శిష్టాంత సూక్తిము. యదావతీతి చైతన్యముగాదు.

అంగావబదాధికరణము

యో శివీ మూ. అంగావబదాస్తు న శాఖాను హి ప్రతిపేదం. అంగం వేదాంతంగావ బద్ధం తు = కర్మాంగోపాసనతేత తే, శాఖాస్తు న = శాఖల యందు మాత్రమేగాదు. ప్రతిపేదః = ప్రతిపేదశాఖలందు వర్తించును.

సూ. ! “ ఓ యుపమమ్ముని పుత్రుఁడా! నీవు దేనిని వైశ్యానరునిగా నుపాసించుచున్నావు” అను ప్రశ్నకు 2. “ఓ పూజ్యుడా! ఓరాజా! ద్యులోకమునే వైశ్యానరునిగా నుపాసించుచున్నానని చెప్పెను. నీ వేవైశ్యానరుని నుపాసించుచున్నావో యితఁడే మంచి తేతస్సుగల వైశ్యానరుఁడు” అను సమాధాన శ్రుతిలో, జెప్పఁబడిన వైశ్యానరోపాసనము దర్శపూర్ణమాసాది కృతులవలె సమస్తోపాసనమే గాని వ్యస్తోపాసనము గాదు. 3. “అత్మరూపుఁడగు వైశ్యానరుని తల ద్యులోకము కన్నులు సూర్యుఁడు” అని చెప్పిన సమస్తోపాసన శ్రుతితోఁ బైశ్రుతికి ఏక వాక్యత యుండుటవలనను, 4. “ ఈ ద్యులోకమే వైశ్యానరాత్మ యొక్క శిరస్సుగాని సమస్త వైశ్యానరుఁడు గాదు అని చెప్పెను.” 5. “నీవు నన్ను జేరి సరిగ వైశ్యానరుని సమస్తోపాసనము తెలిసికొని యుండకపోతివేని సరిగా తెలిసికొవని నీతల బ్రద్ధలయి పోయియుండెడిది.” అనుకృతులలో వైశ్యానరుని వ్యస్తోపాసనము నిందించుచు సమస్తోపాసనమునె ప్రధానముగఁ జెప్పుటవలనను వైశ్యానరోపాసనము అన్ని యవయవములతోఁ గూడిన సమస్తమేగాని ఏ యవయవమున కాయవయవమును విడిగాఁ జెప్పు వ్యస్తోపాసనము గాదు. 6. “ ద్యులోకము తల కన్నులు సూర్యుఁడు గాలి ప్రాణము అన్ని యవయవములతోఁ గూడిన వైశ్యానరుని నుపాసించువాఁడు అన్ని లోకములందు అన్ని ప్రాణులందు అన్ని ఆత్మలందు అన్నము ననుభవించుచున్నాడు” అని శ్రుతి సమస్తోపాసనకే ఫలమును జూపుచున్నది. కావునను వైశ్యానరోపాసనము సమస్తమేగాని వ్యస్తము గాదు.

- వివ:- 1. “ఔపమన్యప కంత్వమాత్మానముపాసే” (భాం. 5, 12.
2. “దినమేవ భగవో రాటన్నిశిహోవాచ ఏష వై సుతేజా ఆత్మవైశ్యానరోయంత్వ మాత్మానముపాసే” 3. ‘తప్యహవా ఏతస్వాత్మనో వైశ్యానరస్య మూర్తేవ సుతేజాశ్చక్షుర్విశ్వరూపః’ (భాం. 5. 18. 2.)
4. “మూర్ధాత్వేష ఆత్మన ఇతిహోవాచ” (భాం. 5. 12. 2.) 5. మూర్ధాతే వ్యవతిష్య ద్యన్నా గమిష్యః ” (భాం. 5. 12. 2.) 6. ‘ స సర్వేషు లోకేషు సర్వేషు భూతేషు సర్వేస్వాత్మ స్వన్నమత్తి’ (భాం. 5. 12, 1)
అని శ్రుతులు,

యుపాసనలును ఉపాసించ నక్కరలేదు, అట్లన్ని యుపాసనలు ఉపాసించదలచు మనస్సునకు ఒకదానియందును నిలకడలేక ఆ యుపాసనలచే బొందదగు నీశ్వరుని బొందలేకపోవుట తటస్థించును,

యథాకామాధికరణము

60 మూ. కామ్యాస్తుయథాకామం సముచ్చాయేర న్నవా పూర్వ హేత్వ భావాత్.

యథాకామం = కోరిక ననుసరించి, పూర్వ హేత్వ భావాత్ = పూర్వ హేతు విటులేకపోవుటవలన, కామ్యాస్తు = కామ్యోపాసనలు స్వేచ్ఛగా, సముచ్చాయేరన్ = అన్ని యుపాసించవచ్చును.

సూ 1. “పుత్రజీవితమును గోరుచు ఇట్లు ఈ వాయువును దిక్కులనెడు గోవులకు దూడగా నుపాసించువాడు పుత్రమరణ శోకమున శోకింపడు” ఇత్యాది కామ్యోపాసనలందు సిద్ధించు ఫలము సమానముగ నుండుట అను పూర్వ హేతు విందులేకపోవుటవలన ఆ యా యుపాసకుల కోరిక ఇనుబట్టి అన్ని కోరికలను సిద్ధింపజేయు నన్ని యుపాసనలను గలిసిగాని లేక అయా కోరికలు సిద్ధించుటకై ఆయా యుపాసనలను విడిగా గాని యుపాసించవచ్చును.

వివ:- 1. “సయన్తమేవం వాయుంధిశాం వత్సం వేద న పుత్ర రోదం రోదితి” (ఛా. 3. 15 2) అని శ్రుతి.

యథాశ్రయభావాధికరణము

61 మూ. ఆంగేషు యథాశ్రయ భావః

ఆంగేషు = కర్మాంగములందు, యథాశ్రయభావః = వాని కాశ్రయ మగు స్తుతులనుబట్టి చేయవలయును.

సూ. ఉద్గీర్ణాది కర్మాంగములను ఆశ్రయించి వేదత్రయమందు విధింపబడిన యుపాసనలు ఆ యుపాసనల కాశ్రయమైన స్తోత్రాదులను బట్టి యా స్తోత్రములవలె గలిసియే యష్టి పఠగినవి.

అన్ని వేదములందు సమానముగ నుండుటవలనను ఆశ్రయములైన స్తోత్రములను ఆశ్రయించిన యుపాసనలు కలిపియే యనుష్ఠింపఁదగినవి.

ఈ సూత్రమున కర్థాంతరమున సూత్రము.

మూ. గుణసాధారణ్య కృతేశ్చ.

గుణ సాధారణ్య కృతేః చ = కర్మగుణములగు నుద్గీఢాదులు సమాన మను శ్రుతిని బట్టియు.

సూ. కర్మగుణములైన యుద్గీఢాదులు సర్వవేద ప్రయోగము లందు సమానములు గానిచో వానినాశ్రయించిన యుపాసనలు గలిసి యున్నియు నుండుట సంభవింపదు. కాని యుద్గీఢాదులు అన్ని వేదము లందుఁ బయోగింపఁ బడుచున్నవి యను సంగతి శ్రుతినిబట్టి తెలియు చున్నది గాన ఆశ్రయముల సాహచర్యముబట్టి ఆశ్రయించిన యుపా సనలకును సాహచర్యము సిద్ధించు చున్నది.

మూ. నవాతత్సహ భావాఽశ్రుతేః,

తత్సహభావాఽశ్రుతేః = కలిసి చేయవలయునని, వినఁబడకపోవుట వలన, నవా = కలిసి గాక విడిగా చేయవచ్చును.

సూ. ముండు వేదములందు విధింపఁబడిన యంగములనువలె ఉపా సనలకు గలిపి చేయవలయునని శ్రుతి తెల్పకపోవుటవలన గలిపి యన్ని యుం జేయక యిష్టమువచ్చినట్లు ఆయా కోరికలనుబట్టి విడివిడిగ నాయా యుపాసనలను జేయవచ్చును.

విశ్వా. 1. “గృహం నా గృహీత్వా, చమసంవోన్నీయ, స్తోత్రముపా కరోతి స్తుతమనుశంసతి ప్రస్తోతస్సామగాయ, హోతరేతద్యజ” “సోమ పాత్రమును గ్రహించిగాని చమసము నెత్తిగాని స్తోత్రము నారంభింప వలయు, స్తుతతపత్రము ననుసరించి శస్త్రమునుబలింపవలయు” ఓప్రస్తోతా నీవు సామమును గానము చేయుము. ఓ హోతా! దానిని యజింపుము.

బ్రహ్మ వీరామాంసా దర్శనము

అంతరంగ బహిరంగ సాధన విచారమును

నాల్గవ పాదము

పురుషార్థాధికరణము

1. మూ. పురుషార్థోఽతః శబ్దాదితి బాదరాయణః

శబ్దాత్ = శ్రుతివాక్యమునుబట్టి, అతః = ఈ యాత్మజ్ఞానము వలననే
పురుషార్థః = పురుషార్థమగు మోక్షము (కలుగును), ఇతి = అని, బాదరాయ
ణః = బాదరాయణుడనియె.

మూ. 1. “ఆత్మను దెలిసినవాఁడు శోకమును దాటును” ఇత్యాది
శ్రుతి వాక్యములనుబట్టి వేదాంతమందు విహితమైన కేవలాత్మజ్ఞానము వల
ననే పురుషార్థమైన మోక్షము సిద్ధించునని బాదరాయణుఁ డనియె, ఇది
సిద్ధాంత సూత్రము.

వివః- “ తరతీ శోకమాత్మవిత్ ” (భాం. 7. 1. 3)

2. మూ. శేషత్వాత్పురుషార్థవాదు యథాన్యేష్వితి జైమినిః

అన్యేషు యథా = ఇతర శ్రుతులందువలె. శేషత్వాత్ = కర్మ శేషమట
వలన పురుషార్థవాదః = ఆత్మనుగూర్చి చెప్పిన శ్రుతి పురుష రూపమైన
యాత్మ యొక్క అర్థవాదమే, ఇతి = అని, జైమినిః = జైమిని అనెను.

సూ. ఆత్మయే యన్ని కర్మలకుఁ గర్తయగుచున్నది గాన నా
యాత్మ యన్ని కర్మలకంటె వేతై నది. ఆత్మజ్ఞానముకూడ ఆత్మకంటె వేతై
నదే యగుటవలన ఆ జ్ఞానముకూడఁ గర్మలతో సంబంధించినదే యగుట
వలన “ఆత్మను దెలిసిన వాఁడు శోకమును దాటును” అని ఫలమును జెప్పు
శ్రుతి పురుషరూపమైన యాత్మస్తుతి వరమైన యర్థవాదమే, 1. “ఎవని

వివ:- 1. యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్య వత్తరం భవతి" (ఛాం. 1. 1. 10) అని శ్రుతి.

2. మూ. సమన్వారంభనాత్.

సమన్వారంభనాత్= విద్యాకర్మలు కలిసియుండునట్లు చెప్పుటవలన నూ. "వరలోకమునకుఁ బోవు వానిని విద్యాకర్మలు రెండు వెఁబ డించును" అని విద్యాకర్మలు ఫలసిద్ధిలోఁ గలిసి యుండునట్లు చెప్పుట వలనను, అత్మజ్ఞానమొక్కటె స్వతంత్రముగ మోక్షమునకుఁ గారణము గాదుగాన కేవలాత్మజ్ఞానము మోక్షకారణమని చెప్పు శ్రుతి స్తుతిపరమైన యర్థవాదము.

వివ:- "తం విద్యాకర్మణి సమన్వారభేతే" (బృ. 4. 4. 2.) అని శ్రుతి.

3. మూ. తద్వతో విధానాత్.

తద్వతః=వేదార్థము గలవానికి, విధానాత్= విధించుటవలన.

నూ. "గురువునకు సేవచేసి మిగిలిన కాలమున యథావిధానముగా వేదము అర్థసహితముగఁ జదివి యాచార్య కులమునుండి మరలివచ్చి కుటుంబమున శుచియగు ధేశమునఁ గూర్చుండి వేదమును జదువువాఁడై యుండవలెను, అని శ్రుతి సమస్త వేదార్థమును దెలిసినవానికిఁ గర్మలు విధిం చుటవలన కేవలాత్మజ్ఞానము మోక్షమునకుఁ గారణమనుట స్తుతిమాత్రమే.

వివ:- "ఆచార్య కులాద్వేదమధీత్య యథావిధానం గురోః కర్మాతి శేషేవాభిసమావృత్య కుటుంబే శుచాదేశేస్వాధ్యాయ మధీయానః" (ఛాం 8. 15, 1,) అని శ్రుతి.

4. మూ. నియమాచ్ఛ.

నియమాత్ ఛ= నియమించుట వలనను.

నూ. "ఇందు కర్మలను జేయుచునే నూతేండ్లు జీవించఁగోర వల యునను నియమము విధించుటవలనను కేవలాత్మజ్ఞానము మోక్షమునకుఁ గారణ మనరాదు.

వివ:- 'కుర్వన్నే వేహ కర్మాణి జిజీవిషే చ్చతం సమాః' (ఈశ. 2) అని శ్రుతి

5. మూ. అధికోపదేశాత్తు భాదరాయణస్యైవం తద్ధర్మనాత్.

వివ:- ఇది 3 వ సూత్రమునకు ఖండనము. "ఏతద్దస్మై వై తద్వి
ద్వాంస ఆహు ర్షషయః కావషేయాః కిమర్థావయమభ్యేష్యామహే కిమర్థా
వయం యక్ష్యామహే ఏతద్దస్మై వై తత్సూర్యే విద్వాంసోఽగ్నిహోత్రం న
జహవాం చక్రిరే" అగ్నిహోత్రములు నిష్ప్రయోజనములని ప్రాచీనులగు
బ్రహ్మవిదులు వాటిని ద్యజించిరి. కాన యాగాధ్యయనాధి కర్మలన్నిటిని
విడిచి మనమును బ్రహ్మనిష్ఠలమై యుండవలెనని కావషేయులనిరి.
"ఏతంహై తమాత్మానం విధిత్యా బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణా
యాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వృత్తాయాథ భిక్షాచర్యం చరంతి" (బృ. 3.
5. 1) సఽసారి ధర్మంహితము నపహతపావృత్త్యాది ధర్మసహితమునగు నీ
యాత్మను దెలిసికొని బ్రాహ్మణులు షతఽవధనుండి ధనవాంఛ నుండి
విడివడి యజ్ఞోపవీతాదుల వీడి సన్న్యసాశ్రమము స్వీకరించి బ్రహ్మమును
బొందుటకై భిక్షాచర్యము చేయుచుండిరి, 'ఏతాఽదరే ఖర్వామృతత్వ
మిత్యుక్త్వా యాజ్ఞవల్క్యః ప్రవవ్రాజ" (బృ. 4, 5, 15) ఓమైత్రేయీః
ఆత్మజ్ఞానమే సన్న్యాసమే మోక్షమునకు సాధనమని చెప్పి యాజ్ఞవల్క్యుఁ
డు సన్న్యాసించెను, ఇత్యాదిశ్రుతులు కర్మాచరణ త్యాగమునె చెప్పు
చున్నవి కాన స్వతంత్రముగఁ గేవలాత్మ జ్ఞానము మోక్షసాధనమని భావ
ము, 'యక్షమానోహ వై భగవంతోఽహమస్మి' (ఛాం, 5, 11, 5) ఓ
పూజ్యలారా ! నేను యజ్ఞము చేయఁబోవుచున్నాను. ఇక్కడ నుండుదుఁ
మీకుఁ గావలసినంత ధనమిచ్చెదను, ఇత్యాది కర్మాచరణ శ్రుతులు పై శ్వా
నరో పాసనా విషయమని తెలియునది, బ్రహ్మవిదులు లోకసంగ్రహార్థము
కర్మలు చేయుచున్నను వారికా కర్మలందభిమానము అసక్తి లేకపోవుట
వలన వారు చేయు కర్మలు కర్మలుకాక యకర్మలగునని తెలియునది.

10 మూ. అసార్వత్రికి.

అసార్వత్రికి - సర్వవిద్యలకు సంబంధించినది గానిది

నూ. "పురుషుఁడు జ్ఞానముతోడను శ్రద్ధతోడను రహస్య విజ్ఞానము
తోడను ఏ కర్మ చేయునో యది మిక్కిలి శక్తి గలదగును." (ఛాం. 1,
1, 10.) అను శ్రుతి పశ్యతమైవ ఉద్దిష్ఠోపాసనకు సంబంధించినదిగాని
సర్వవిద్యలకు సంబంధించినది గాదు గాన విరోధింపదు.

వివ:- ఇది 4 వ సూత్రమునకు ఖండనము.

నూ, ఒకవేళ అ శ్రుతిలో జ్ఞానము గలవాఁడు ఇందు కర్మలను జేయు చునే నూజేండ్లు జీవింపఁగోరవలయును అని విశేషము చెప్పినప్పటికిని అ శ్రుతిలోనే “ఇట్లుచేసినచో మనుష్యుని గర్మబంధపు” (ఈశ, 2) అని చెప్పుటచే జీవించినంత కాలము కర్మలు చేయుచున్నను జ్ఞానసామర్థ్యము చేత జ్ఞానముగల వానిని గర్మబంధపు” అను విషయమును స్తుతించి చెప్పబడకై యీ శ్రుతి కర్మల కమమతి నిష్పూచున్నదనిగాని గ్రహింపవలయును,

వివ:- ఇది 7 వ సూత్రమునకు బంధనము.

15 మూ. కామకారేణచై కే

ఏకే- కొందఱు కామలవారు, కామకారేణ చ- ఇచ్చా పూర్వకముగనే.

నూ 1. “ఈ బ్రహ్మమే మనకుఁ బ్రత్యక్షమై గనిపించుచోకము. సంతానముచే ఏ వనిని సాధింతుము అని తలచి ప్రాచీనులగు బ్రహ్మ వేత్తలు సంతానమును కర్మలను ఉపాసనలను గోరరు” అని వాజసనేయ కామలవారగు కొందఱు బ్రహ్మవేత్తలు ఇచ్చాపూర్వకముగనే కర్మ సాధనము లగు సంతానాదాలను విడచుటవలన కర్మాచరణము మోక్షజ్ఞానమునకు సాధనము అనియును స్వతంత్రముగఁ గేవలాత్మజ్ఞానము మోక్షమునకుఁ గారణమను శ్రుతి స్తుతికొలకై న యర్థవాదమనియుఁ జెప్పరాదు.

వివ:- 1. ఏకద్దన్మ వైతత్పూర్వే విద్వాంసః ప్రజాం నకమయంతే కిం ప్రజయాకరిష్యామో యేషాం. నోఽయమాత్మాఽయం లోకః. (బృ. 4. 4. 22) అని శ్రుతి.

16. మూ ఉపమర్థంచ.

ఉపమర్థంచ- అవిద్యా వ్రపంచనాకమును.

నూ. 1. “ఎప్పుడు ఈ పురుషునికి సర్వవ్రపంచము బ్రహ్మమే యగునో అప్పుడు దేనివేత దేనిని జూచును, దేనివేత దేనిని వాసన చూచు ను”. ఇక్కడి శ్రుతులచే సమస్త ప్రపంచము విద్యాసామర్థ్యము వలన నశించు నని తెలుప బడుటచేతఁ గర్మాచరణతోపాటుగాక వృతంత్రమగు కేవలాత్మజ్ఞానము చేతనే మోక్షము గలుగునని తెలియవలయు.

పరామర్శాధికరణము

18 మూ. పరామర్శం జైమినిరచోదనా చాపవదతి హి.

పరామర్శం = ఆశ్రమ పరామర్శయు విధికి గాదు, ఆచోదనాచ = విధిబోధక ప్రద్యయాదులు లేవుగూడ, అపవదతి హి = నిషేధించుచున్నది గూడ. జైమిని = అని జైమిని.

సూ. “ధర్మప్రకాశములగు మూడు ఆశ్రమములుగలవు” ఇత్యాది శ్రుతులలో కర్మల వీడవలయును అని బోధించు విధివాక్యములు గాని యా విధివాక్యములను దెల్పు విధివాక్యప్రత్యయములు గాని లేకపోయినవలన అవి విధివాక్యములు గావు అందు ఆశ్రమముల సిద్ధవస్తుస్థితిమాత్రమే పరామర్శింప బడినది ఆ పరామర్శయు ఆశ్రమస్తుతికే నిషేధించుటకుఁగాదు మఱియు !. “ఎవఁడు అగ్నిహోత్రాది కర్మల విడుచునో వాఁడు దేవతా వీరులఁజంపిన వాడగును” 2 “గురువున కిష్టమగు ధనమునిచ్చి యనుజ్ఞ పొంది పితవ సంతానమగు తీగెను ద్రవ్యపక్షుడఁ బుత్రులను గనుము” 3. “పుత్రులు లేని వానికిఁ బుణ్యలోకము లేదని యందఱు మూర్ఖులును గూడ నెఱుంగుదురు” అని శ్రుతులు కర్మల వీడరాదని నిషేధించు చున్నవి గూడఁ గనుకఁ గర్మల వీడరాదు కానఁ గేవలాత్మజ్ఞానము వలన మోక్షము గలుగునని చెప్పరాదని జైమిని తలుచుచున్నాఁడు.

వివ:- 1, “వీరహా వా ఏష దేవానాం యోగ్ని ముద్వాసయతే” 2, “అచార్యాయ ప్రేయం ధనమాహృత్య ప్రజాతంతుం మావ్యవచ్ఛేత్సిః” (తై, 1. 11, 1.) 3. “నా పుత్రస్యలోకోఽస్తీతి తత్సర్వేవకవో విదుః” అని శ్రుతులు, “బ్రహ్మచర్యమునుండి సన్యసింపవలెను” అను శ్రుతిని అపేక్షింపక యీ విచారము చేయఁబడినదని తెలియవలయు.

19 మూ. అనుష్ఠేయం బాదరాయణః సామ్యశ్రుతేః

సామ్యశ్రుతేః = సమానముగ వినఁబడుటవలన, అనుష్ఠేయం = అనుష్ఠింపఁ దగినది అని, బాదరాయణః = బాదరాయణుఁ డనెను.

సన్మసింప వలెను లేక గృహస్థాశ్రమము నుండి గాని, వానప్రస్థాశ్రమము నుండి సన్మసింపవలయును. గృహస్థాశ్రమాద్యధికారులకు ఈ శృతి సన్యాసాశ్రమమును విధించుచున్నది. అథ పునరేవ వతీనాఽవీర్తి వా స్నాతకోఽస్నాతకోవా ఉత్సన్నాన్ని రనన్నికోవా" (జాబా. 4) మఱి గోదానాది వ్రతములు చేసిగాని చేయకగాని ఉపవాస దీక్షాస్నానము చేసి గాని చేయకగాని అగ్నిహోత్రమును విడిచిగాని అగ్నిహోత్రము చేయక గాని సన్మసింపవలయును" ఇత్యాది శృతులు బ్రహ్మజ్ఞాన పరిపాకము గలవారు సన్మసింపవచ్చునని తెలుపుచున్నవి. "శరీరం మేవిచర్షణం" (నా శరీరము విచక్షణమైనది) అను శృతి బట్టి బధిరపంత్వంధాది వికలాంగులకు సన్న్యాసము నందధికారములేదని తెలియుచున్నది. మఱియు "అథ పరివ్రాడ్వివర్ణ వాసాః ముండోఽపరిగ్రహాః శుచిరద్రోహీ బైక్షణో బ్రహ్మ భూయాయ భవతి" (జాబా. 5) మఱి సన్న్యాసి కాషాయవస్త్రములు ధరించి, శిఖనువీడి, ఎవనినుండి యేమియు గ్రహించక ఏ ప్రాణిని హింసింపక భిక్షావృత్తిచే జీవించుచు బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము పొందును. అను శృతినిబట్టియు బ్రహ్మజ్ఞానమువల్లనే సంన్యాసము సిద్ధించునని తెలియుచున్నది. కాన శ్రుతులందు సంన్యాసాశ్రమములు వినబడుచున్నవి. ఇట్లు ఉర్ధ్వ రేతస్కులకుఁ గేవలాత్మజ్ఞానము వల్లనైన స్వతంత్రముగమోక్షము సిద్ధించునని భావము.

స్తుతిమాత్రాధికరణము

21 మూ, స్తుతిమాత్రం ను పాదానాదితి చేన్నాఽపూర్వత్వాత్.

ఉపాదావాత్ = స్వీకరణచుటవలన, ఇతిచేత్ = ఆర్థపాదములన్నచో
ఆపూర్వత్వాత్ = క్రొత్తవగవలన, స్తుతిమాత్రం = స్తుతిమాత్రములు,
న = కావు,

సూ. 1. "వృధివ్యాధి రసములలో నెనిమిదవ దగు ఉద్గీఢావయవ మయిన యౌంకారము అగ్ని రసములలోను మిగుల సారవంతమైనది. శ్రేష్ఠమైనది పరమాత్మవంటిది." 2. "ఈ వృధివియే ఋక్క, అగ్నియే సామయూ" 3. "ఈ యిష్టకా చితాగ్ని ఈ భూలోకమే" 4. "ఈ యుక్త మగు శస్త్రము ఈ భూమియే" ఇత్యాదులందుఁ గర్మాంగములైన యుద్ధి

నూ. 1. “అనేక కథలను జెప్పఁడు” అని వ్రస్తావించి 2. ‘వైవస్వతమను వనురాజు గలఁడు’ 3. ‘వైవస్వతుఁడగు యముఁడను రాజు గలఁడు’ 4. “అదిత్యుఁడైన వరుణుఁడుగలఁడు” అని ప్రత్యేకముగాఁ గథలను విశేషించి చెప్పుటవలన, 5. మఱి యాజ్ఞవల్క్యునికి మైత్రేయి కాత్యాయని అని భార్యలు ఉండిరి” 6. దివోదాసుని కుమారుఁ డగు ప్రతర్ధనుఁ డింద్రుని ప్రియమగు గృహమ నకుఁ బోయెను’ 7. పౌత్రాయణుఁడగు జీవశ్రుతి శ్రద్ధగా నిచ్చువాఁడై బహుదాతయై, అన్నదాత యునై యుండెను’ ఇత్యాదులు ఉపాసనా స్తుతి పరములేగాని కథావరములు మాత్రము గావు.

వివ:- 1. ‘పాఠ్యవమా చక్షిత’ 2. ‘మనుర్వైవస్వతో రాజా’ 3. ‘యమో వైవస్వతః’ 4. “వరుణ అదిత్యః ” 5. “అథహ యాజ్ఞవల్క్యుస్య ద్వైభార్యే బహువతు ర్మైత్రేయీచ కాత్యాయనీ చ” (బృ. 4. 5.) 6. “ప్రతర్థనో హ దైవోదాసి రింద్రస్య ప్రియంధామోపజగామ” (కౌషీ. 7, 1) 7. “జానశ్రుతిర్హ పౌత్రాయణ శ్రద్ధాదేయో బహుదాతా, బహుపాక్యతాస” (ఛాం. 4. 1. 1) అని శ్రుతులు.

24. నూ. తథా చైకవాక్య త్వబంధాత్.

తథా చ= అట్లును, ఏకవాక్యత్వబంధాత్= ఉపాసనతో నేక వాక్యత నిబంధింపఁబడుటవలన.

నూ, అట్లును వానికి నన్ని హతములగు నుపాసనతో నేక వాక్యత నిబంధింపఁ బడుటవలన 1. “మఱి యాజ్ఞవల్క్యునికి మైత్రేయి కాత్యాయని అను భార్య లిద్దరుండిరి” ఇత్యాదు ఉపాసనా స్తుతిపరములే గాని కథావరములు గావు.

వివ:- “అత్మా వా అరేద్రష్టవ్యః” (బృ, 4, 5, 6) ఓ మైత్రేయీ! ఈ యాత్మయే చూడఁదగినది “అను నుపాసనతో” మఱి యాజ్ఞవల్క్యునికి మైత్రేయి కాత్యాయని యను భార్య లిద్దరుండిరి” అను దానికికైకవాక్యత గలదు. ప్రతర్ధనునికి సంబంధించిన శ్రుతి ‘ప్రాచోస్మి ప్రజాత్మా’ ప్రజాత్మ యగు ప్రాణమునై యుంటిని. అనుదానితో నేకవాక్యత గలదు. “వాయు

వివర:- 1 “ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన తవసాఽనాశకేన ” (బృ. 4. 4. 22) 2. “అథ యద్యజ్ఞ ఇత్యాక్షతే బ్రహ్మచర్యమేవతత్” (ఛాం. 8. 5. 1) 3. ‘సర్వే వేదాయత్పదమామ వంతి, తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదంతి, యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి, తత్తేవదం సంగ్రహేణ బ్రవీ మ్యామిత్యేతత్’ (కఠ. 2, 15) ఇత్యాదులు శ్రుతులు. ‘కషాయపక్తిః కర్మాణి జ్ఞానంతు పరమాగతిః కషాయే కర్మభిః పక్వేతతోజ్ఞానం ప్రవర్తతే’ యజ్ఞాదికర్మలు కల్మషనాశ హేతువులు, జ్ఞానమో మోక్షమునకు సాధనము. కర్మలచే పాపము జీర్ణమైపోగా పిదప జ్ఞాన ముదయించుచున్నది’ అను స్మృతియు అశ్రమకర్మలు జ్ఞాన హేతువులని యీ భావమునె సూచించుచున్నదని భావము. ‘ఈ పరమాత్మను దెలియఁగోరు చున్నాగు’ ఇత్యాదులు పూర్వోక్తములు గావు గాన వానిని విధివాక్యములుగనె గ్రహింపవలెను. ఇవి స్తుతిపరములు గావని భావము.

27 మూ. శమదమాద్యుపేతః స్యాత్తథాపితు తద్విధేస్త దంగతయా తేషా మవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్.

తథాపి= అయిన, తదంగయా= ఆత్మజ్ఞానమునకు అంగములుగా, తద్విధేః=అశ్రమములను విధించుటవలన నిష్కామ యజ్ఞాదులు, తేషాం= అశ్రమాదులు, అవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్= తప్పక యనుష్ఠింపవలసినవిగాన శమదమాద్యుపేతః స్యాత్= శమాదులతోఁ గూడినవాఁడై యుండవలెను.

మూ 1. ‘ ఆత్మను దెలిసిన వాఁడు పాపముచే నంటఁబడఁడు గాన ఆత్మగర్మలచే నంటఁబడదని తెలిసినవాఁడు బహిరింద్రియములను అంతరి ద్రియములను నిగ్రహించినవాఁడై ధనాద్యేషణలను వీడి, సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వముల పహించి ధ్యానమున నుండి ఆత్మయందే ఆత్మను జూచును ” అని శ్రుతి ఆత్మజ్ఞానమునకు శమదమాదులను సాధనములుగ విధించుటవలన సాధకుఁడు యజ్ఞాదులను అపేక్షింపకపోయినను శమదమాదులు తప్పక యనుష్ఠింపఁదగిన వగుట వలన శమదమాదులతోఁ గూడిన వాడై యుండవలయును.

అప్పుడు మావటిఁడు ' గుగ్గిళ్ళు ఎంగిలివి కావా? అవి యేల తింటివి' అనఁగా ' ఈ గుగ్గిళ్ళు తినక పోయినచో నేను జనిపోయియుందును. నవా అ జీవివ్యమిమానశాదన్, కామోమే ఉదపానం ' (ఛాం, 1. 10, 5) నీరు ఎక్కడనైన దొరకును" అని చెప్పెను. ఇది ఛాందోగ్యములో (1. 10. 1) నున్న గథ.

29 మూ, అబాధాచ్ఛ.

అబాధాత్ చ= బాధలేకపోవుట వలనను

సూ, ప్రాణాపాయ సమయమందె గాని యెప్పుడు అభక్ష్యములను దినరాదని చెప్పినప్పుడు 'అహారము శుద్ధమైనప్పుడు సత్త్వ శుద్ధి యగును" ఇత్యాది శాస్త్రములు బాధింపఁబడవు గావునఁ ప్రాణాపాయ సమయముల కంటె నితర సమయములందు అభక్ష్యములను భక్షింపరాదు.

30 మూ. అపి చ స్మర్యతే.

అపిచ స్మర్యతే= స్మృతులఁడును స్మరింపఁ బడుచున్నది గూడ,

సూ "ప్రాణాపాయస్థితిని బొందినపుడెటనుండి లభించినదైనను అట్టి యన్నము తిన్నవాఁడు నీటిచే దామరపాకు వలెఁ బాపముచే నంటఁ బడఁడు" కల్లు ద్రావినవారును భక్షింపరాని వదార్థములను దినినవారు ను పురుగులై పుట్టుదురు " ఇత్యాది స్మృతులు అభక్ష్యములను దినరాదు.

వివ;- 1 జీవితాత్యయ మావన్నో యోగిన్న మత్తి యతస్త తఃలివ్యతే నూనవాపేన పద్మవత్ర మివాంభసా '2 ' సురాపాఃక్రితయో భవ త్యభక్ష్య భక్షణః ఇత్యాదులు స్మృతులు.

31 మూ. శబ్దశ్చ తోకామకారే.

అతః = కనుకనే శబ్దశ్చ = అన్ని దినవచ్చునను ప్రతియు, ఆకామ కారే= స్వేచ్ఛావ్రవృత్తి కంటె భిన్నమైన స్థలములందే

సూ. కనుకనే ' భక్షింపరానిది అన్నదేదియు లేదు" ఇత్యాది' శ్మృతులు అర్థవాదములు గావుననే ' కనుక ప్రాహ్మణ్యఁడు గల్లుద్రాగరాదు ఇత్యాది స్వేచ్ఛాచారమును నిషేధించు శ్మృతులు సార్థకము లగుచున్నవి

3 అధ్యాయ 4పా. ఉత్తమమైన యూర్వస్థితిని పొందినవారు క్రిందికి జారు

35 మూ. అనభిభవం చ దర్శయతి.

అనభిభవం చ = రాగాదులచేఁ దిరస్కరింపఁబడకుంటయును, దర్శయతి = శ్రుతి చూపుచున్నది.

నూ 1. ' బ్రహ్మ చర్యముచేఁ బొందఁబడిన పరమాత్మ ఆ బ్రహ్మ చర్యమును సాధించు వానినుండి నశింపదు ' అను శ్రుతి బ్రహ్మచర్యాది సాధన సంపన్నుఁడు రాగద్వేషాది క్లేశములచేఁ దిరస్కరింపబడఁడని చూపుచున్నది గాన యాగాది కర్మలు బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమ కర్మలుగను మోక్షసాధనములుగను గూడ నుండును.

వివః- 1, ' ఏష హ్యత్మా న నశ్యతియం బ్రహ్మచర్యేణాను వింద తే ' (ఛా, 1, 5, 3) అని శ్రుతి.

అంతరాధికరణము

36. మూ. అంతరాచాపి తు తద్దృష్టేః

తద్దృష్టేః = అది కనిపించుటవలన, అంతరా చ అపితు = ఆనాశ్రమి యయి యున్నను.

నూ, ఏ అశ్రమ ధర్మముల నాచరింపని రైక్ష్యుఁడు, వాచక్నవి మొదలైనవారు బ్రహ్మపేత్తలుగా నున్నట్లు శ్రుతియందుఁ గనిపించుట వలన (విదురునికి) భార్య చఢిపోయిన వానికిని ఏ యాశ్రమమును స్వీకరింపని వారికిని, ద్రవ్యాది సంపద లేనివానికిని ఖధిరపంగ్వంధాదులకును బ్రహ్మవిద్య యందధికారము గలదు.

37 మూ. అపి చ స్మర్యతే.

అపి చ = మఱియు, స్మర్యతే = స్మృతులందుఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

నూ. సంచర్తుఁడు మొదలైనవారు దిగఁబరులై యాశ్రమ కర్మలాచరింపకున్నను వారు మహాయోగులుగానుండిరని ఇతిహాసములందుఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

38. మూ. విశేషానుగ్రహశ్చ.

విశేషానుగ్రహః చ = విశేషములచే విద్యలయనుగ్రహమును.

నూ. మృతపత్నికుఁడు, అశ్రమ శూన్యుఁడు మొదలగు వారికి

అభావేభ్యః = లేకపోవుటవల్ల, తద్భూతస్య = ఉద్భవ రేతస్థితి బొందినవానికి,
అతద్భావః = మోక్షస్థితి నుండి జారకపోవుట, జైమినీరపి = జైమినికిని
సమ్మతమే.

సూ. 1. “అచార్యుని యింటఁ దన శరీరమును మిగులఁ గృశింపఁ
జేయు బ్రహ్మచర్యాశ్రమము మూఁడవని” 2. “సంన్యాసియై అరణ్య
మును బొందవలయునని శాస్త్రము” 3. “ఆ వానప్రస్థాశ్రమము నుండి
తిరిగి మరలి రారాదని వేద రహస్యము” 4. “అచార్యుని యనుజ్ఞ పొంది
యా నాలుగు ఆశ్రమములలోను ఏదో యొక యాశ్రమమును శరీరము
వదలువఱకు యథావిధిగా ఆశ్రయింపవలెను” అను నియమములు మోక్ష
చ్యుతి లేకపోవుటను దెలుపుటవల్లను, 5. “బ్రహ్మచర్యము పూర్తిచేసి
గృహస్థుఁడు గావలయు, గృహస్థాశ్రమము నుండి వానప్రస్థుఁడై వ్రతవ
జీవవలయును లేనిచో బ్రహ్మచర్యము నుండియే సన్యసింపవలయును”
అను వ్రతమాణమును క్రిందినుండి పైకి ఆరోహణమునే గాని పై నుండి
గిరిందికి అవరోహణమును దెలువక పోవుటవల్లను, 6. “తెస్సగా నను
ష్ఠింపఁబడిన ఏ ధర్మముకంటె గుణహీనమైనను స్వధర్మమే శ్రేష్ఠము”
అని శాస్త్రము దెలుపుటవల్లను, ఉత్తమమైన యూర్ధ్వ రేతస్థితిని బొందిన
వారికి ఆ స్థితినుండి జాటుట గలుగదనుట జైమినికిని సమ్మతమే.

వివ :- 1. ‘అత్యంత మాత్మానమాచార్యకులేఽవ సాదయం స్తుతీ
యః’ (ఛాం. 2. 23. 1), 2. ‘అరణ్యమియాదితి వదం’, 3. ‘తతోనపునరే
యాదిత్యుపనిషత్’, 4. ‘అచార్యేణాభ్యనుజ్ఞాత శ్చతుర్థామేక మాశ్రమం,
అవి మోక్షాశ్చరీరస్య సోనుత్తిష్ఠేద్యథా విధి’, 5. ‘బ్రహ్మచర్యం సమాప్య
గృహీ భవేత్ (జా. 4) గృహద్వనీ భూత్వావ్రతవ్రతజేత్ యదివేతరథా
బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేత్’ (జా. 4), 6. ‘స్వధర్మేనిధనం శ్రేయః, పర
ధర్మోభయావహః’ (గీత. 3. 35) అని శ్రుతి స్మృతులు.

ఆధికారికాధికరణము

41. సూ. నచాధికారిక మపి పతనానుమానాత్తడ యోగాత్.

పతనానుమానాత్ = పశనము గలుగునని స్మృతించుట వలన, తద

స్వశాస్త్ర సంస్కారశ్చ" వ్రమాదము వ్రతలోపము కలుగు వానప్రస్థుఁడు మూఁడు వగళ్ళు ఒకసారి చొప్పున మూఁడు దినములును, మూఁడు రాత్రులు ఒకసారి చొప్పున మూఁడు దినములును, మూఁడు దినములు యాచింపక లభించిన దానిని దినుట యను పండ్రిండ్రు రాత్రులు ఉప వసించుట యను కృత్యవ్రతమును జేసి తృణకాశ్య సమృద్ధమగు దేశ మును నీరు బోసి పెంచవలయును, సంన్యాసియును వ్రతభ్రష్టుఁడైనచో సోమలతను బెంచుట మాని వానప్రస్థుని వలె బై ప్రియశ్చిత్తమును జేయవలయును మఱియుఁ దనకు విహితమగు శాస్త్రమందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రాణాయామాదులును జేయవలయును" అని చెప్పఁబడుటవలన వాన ప్రస్థ సన్న్యాసులకును ప్రియశ్చిత్తము గలదని తెలియవలయును. ఇది సిద్ధాంత సూత్రము.

బహిస్తూభయధాధికరణము, స్మృత్యాచారాధికరణము.

43. మూ. బహిస్తూభయధాపి స్మృతేరాచారాచ్చ.

ఉభయధాపి = ఉపపాతక మహాపాతకములు రెండింటియందును, స్మృతేః = స్మృతినిబట్టియు, ఆచారాత్ చ ఆచారమువలనను, బహిఃతు = బహిష్కరింపఁదగిన వారే

నూ. ఉర్ధ్వరేతసులును వ్రతభ్రష్టులైనచో స్మృతులను బట్టియు శ్మశాచారమును బట్టియు వారి వ్రతభ్రంశము అది యుపపాతకమైనను మహాపాతకమైనను వారు బహిష్కరింపఁదగినవారే యగుదురు.

స్వామ్యధికరణము

44 మూ. స్వామివః ఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః.

ఫలశ్రుతేః = ఫలశ్రుతినిబట్టి, స్వామివః = యజమానునికి ఫలమగును, ఇ = అని, ఆత్రేయః = ఆత్రేయుఁడు.

నూ. 1. "హింకారము, ప్రస్తావము, ఉద్గీర్ణము, ప్రతిహారము, ని న యి అను నైదు విధములైన సామములను ఇట్లు దెలిసి వర్షదృష్టితో నుపాసించుచునాగికి గోరినప్పుడు వర్షసమృద్ధి యగు" ఇత్యాది శ్రుతులను బట్టి వర్షాది ఫలములు యజమానునికి చెప్పఁబడుటవలన యాగాంగోపాస నకు యజమానునివే గాని ఋత్విజులవి గావని యాత్రేయుఁ డనెను.

సూ. 1. “కనుక బ్రాహ్మణుడు పాండిత్యమును నిశ్చయముగా సంపాదించుకొని బాల్యముతో = (బాలురకు సహజమగు చిత్తశుద్ధితో) నుండవలెను. శాస్త్రజ్ఞానమును మౌనమును (మననమును) సంపాదించి మునియై (మననము చేయువాడై) యుండవలెను. శ్రవణాదులను మౌనమును (ధ్యానమును) పొంది పిదప బ్రాహ్మమును బొందిన వాడగును” అను శ్రుతిలో చాల సహజమైన చిత్తశుద్ధియు పాండిత్యమును లభింపని వక్షమునఁ జిత్తశుద్ధి పాండిత్యములలో మూడవదగు మౌనము గూడ బ్రహ్మ విద్యాజ్ఞానము గల సంన్యాసికి చాల సహజ చిత్తశుద్ధి పాండిత్యములవలె సహకారి యగునని విధింపఁబడుచున్నది. 1. “స్వర్గము గోరువాడు దర్శపూర్ణమాసములచే యజ్ఞము చేయవలయు” మొదలగు వానియందు అగ్న్యధానము మొదలగునవి సహకారులుగ విధింపఁబడినట్లు కొత్తగాఁ జెప్పుటవలన సహకారిగ మౌనము విధింపఁబడుచున్నదే గాని యనువాదము గాదు.

వివ :- 1. “తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్యబాల్యేన తిష్ఠా సేత్ బాల్యం చ పాండిత్యం చ నిర్విద్యాధ ముని రమౌనం చ మౌనం చ నిర్విద్యాధ బ్రాహ్మణః” (బృ. 3. 5. 1) అని శ్రుతి. మననము చేయువాడు ముని యను వ్యుత్పత్తిని బట్టి ముని యనఁగా మననము చేయువాడు, ముని గుణము మౌనము. “మునీ నా పృహం వ్యాసః” మునులలోఁ గూడ నేను వ్యాసుడను” అను ప్రయోగమును బట్టి ముని యనఁగా మననము చేయు జ్ఞానాతిశయము గలవాడని యర్థము గాన సామాన్య జ్ఞానవాచకమగు పాండిత్య పదముచే మనన రూప విశేషార్థకమగు మౌనము గతార్థము గాదు “వాల్మీకి ర్మునిపుంగవః” (వాల్మీకి ముని శేషుడు) అను ప్రయోగమును బట్టి వాల్మీకి వానప్రస్థుడు గాని సంన్యాసిగాఁడు గాన ముని యనఁగా సంన్యాసి యను నర్థము చెప్పురాదు. ఈ శ్రుతిలో చిత్తశుద్ధి పాండిత్యములకంటె మూడవదగు మౌనము విధింపఁబడుచున్నదని భావము.

48. మూ. కృతస్న భావాత్తు గృహిణోప సంహారః.

కృతస్న భావాత్తు = సమస్త కర్మలు గృహస్థునికె చెప్పుటవలన, గృహిణా = గృహస్థునితో, ఉపసంహారః = ఉపసంహారము చేయఁబడెను.

3 అధ్యాయ 4 పా. సగుణోపాసనలోనేగాని నిర్గుణోపాసనలో భేదములేదు 255

వలయునని యర్థము చెప్పినపుడే ఆ బాల్యము బ్రహ్మజ్ఞానమునకు ఉపకారకముగ నన్వయించుటవలన బాలుఁడు ప్రాథమైన యింద్రియములు గలవాఁడు గాకపోవుటచే నితరులకుఁ దన యాత్మను బ్రకటించుటకుఁ గోరనట్లు బ్రాహ్మణుఁడును జ్ఞానార్థ్యయన ధార్మికత్వాదులచేఁ దన్నుఁ బ్రకటింపక దంభదర్పాదులు లేక యుండవలయును అని యా శ్రుతికర్థము గ్రహింపవలయును.

వివ :- 1. "తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం సిర్విద్య బాల్యేనతిష్ఠా సేత్" (బృ. 3. 9. 1) అని శ్రుతి. "యం నసంతం నచాసంతం నాశ్రుతం నబహు శ్రుతం నసువృత్తాం నదుర్వృత్తం వేద కశ్చిత్ప్రబ్రాహ్మణః" (లోకములో జనులు ఎవ్వనిని సత్పురుషుఁడని గాని, దుష్టుఁడని గాని, మూర్ఖు ఁడని గాని, బహుజ్ఞాని యనిగాని గుర్తింపరో, సాధుశీలుఁడనిగాని, దుశ్శీలుఁడనిగాని ఎఱుఁగరో అతఁడే బ్రాహ్మణుఁడు.) "గూఢ ధర్మాశ్రితో విద్యా నజ్ఞాత చరితం చరేత్. అధవజ్జడవచ్ఛాసి మూకవచ్ఛ మహిం చరేత్" గూఢమఃగఁ దన ధర్మము నాశ్రయించి విద్వాంసుఁ డితరులకుఁ దన నడత తెలియనట్లు చరింపవలయును. గ్రుడ్డివానివలెను, మూర్ఖుని వలెను, మూఁగివాని వలెను భూమిని జరింపవలయును. "అవ్యక్త లింగోఽన్యతాచారః" మ ముక్షువు తన చిహ్నములు ప్రకటించనివాఁడై పరులకుఁ దెలియని నడతగలవాఁడై చరింపవలయును. ఇత్యాది స్మృతు లును బ్రహ్మ వేత్త బాలునివలె సవరికిఁ దెలియనివాఁడై యుండవలయు నని చెప్పుచున్నవి.

ఐహికాధికరణము

51. మూ. ఐహికమప్యవశ్చస్తుత ప్రతిబంధే తద్దర్శనాత్.

తద్దర్శనాత్=అట్లు కనిపించుటవలన, అప్రస్తుత ప్రతిబంధే = ప్రస్తుతము ప్రతిబంధములు లేనియెడల, ఐహికమపి=ఇహలోక కర్మయు ఫల సిద్ధికిఁ గారణమగును.

నూ. 1. "చాలమందిచే నెయ్యది వినుటకును లభింపదో వినుచున్న వారై నను జాలమంది దేనిని ఎఱుఁగరో దానిని జెప్పువాఁడు అద్భుతమైన

వివ :- 'అస్థూలమనణు' అత్తు స్థూలమైనది గాదు సూక్ష్మమైనది యును గాదు. బ్రహ్మైవేదమమృతంపురతః' ముందుగానున్న యిదంతయు అమృతమే బ్రహ్మమే' ఇత్యాది నిర్గుణబ్రహ్మ విషయములు అన్ని శ్రుతులందు సమానముగనె యున్నవని భావము. సగుణోపాపవలో మాత్రము హెచ్చుఁదగ్గులుండును. 'తం యథాయథోపాసతే తదేవ భవతి' ఆ పరమాత్మను ఎట్లు ఏ యే రూపగుణములతో ఉపాసించునో ఆయారూపగుణములె కలుగును అని శ్రుతి. నిర్గుణోపాసనలో గుణములు లేక పోవుటచే భేదము లేదని భావము.

ఇది

శ్రీ వెంకమాంబా నారాయణకౌస్త్రి దంపతుల తనయుఁడు
చర్ల గణపతికౌస్త్రిచే అనువదింపఁబడిన
బ్రహ్మమీమాంసా దర్శనమందుఁ మూఁడవ యధ్యాయమున
అంతరంగ బహిరంగసాధన విచారము

అను

నాల్గవ పాదము

ఆత్మ త్వోపాసనాధికరణము

3. మూ. ఆత్మేతి తూప గచ్ఛంతి గాహయంతి చ.

ఆత్మా ఇతి తు = ఆత్మ అనియె, ఉపగచ్ఛంతి = అంగీకరించు చున్నారు. గాహయంతి చ = గ్రహింపజేయుచున్నారు గూడ.

సూ. 1. పూజ్యమైన యో దేవతాః నీవే నేనై యున్నాను. పూజ్యమైన దేవతాః నేనే నీవై యున్నావు నేనే బ్రహ్మమను ఇత్యాదులందుఁ బరమేశ్వరునిగా నంగీకరించుటవలనను, 3. అమృత స్వరూపమయిన యీ నీ యాత్మయే యంతర్యామి, 4. ఈ యాత్మయే యెల్లవాని లోపల నున్నది. 5. ఆ సద్రూపమయిన యాత్మయే సత్యము అదియే జగత్తున కాత్మ, అదే నీవై యున్నావు ఇత్యాదులందుఁ బరమేశ్వరుని నాత్మగా బోధించుటవలనను బరమేశ్వరుఁడను నేనే యని ధ్యానింపవలయును గాని బరమేశ్వరుఁడు నాకంటె భిన్నుఁడు అనియు నాకుఁ బ్రభువనియుఁ గాని ధ్యానింపరాదు.

వివ:- 1. త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే, అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే, 2. అహం బ్రహ్మస్మి, 3. ఏష త ఆత్మాఽంతర్యామ్యమృతః (బృ. 3-7-3), 4. ఏష త ఆత్మా సర్వాంతరః (బృ. 3-4-1), 5. తత్స త్వం స ఆత్మా తత్త్వమసి (ఛాం. 6 - 8 - 7) ఇత్యాదులు శ్రుతులు. అథ యోఽన్యాయం దేవతా ముపాస్తేఽన్యోఽపావన్కోఽహ మస్మితి న స వేద (బృ. 1-4-10) మతి యెవఁడు ఆత్మకంటె నితరమగు దేవతను ఇది వేరు నేను వేరు అని యుపాసించునో వాఁడు తెలియని వాఁడు. మృత్యో స్సమృత్య మాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి (బృ. 4-4-13) ఎవఁడు ఆత్మను ఇట భిన్నముగఁ జూచునో వాఁడు చావునుండి చావును బొందును, సర్వంతం పరాదాద్యోఽన్యతాత్మన స్సర్వం వేద (బృ. 4-5-7) ఎవఁడు సర్వపదార్థమును ఆత్మకంటె వేరుగఁ జూచునో వానిని సర్వపదార్థములు శ్రేయస్సు నుండి వడఁద్రోయును ఇత్యాదులు శ్రుతులు భిన్నత్వమును నిరసించుచున్నవని తెలియునది. యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్ తత్కేన కఽపశ్యేత్ (బృ. 2-4-14) ఎప్పుడిట్లు చూచునో వానికి సర్వము ఆత్మయే యయ్యెనో అప్పుడు దేనిచే దేనిని జూచును. అను శ్రుతిని

4. అధ్యాయ. 1. పా. ఉపాసకుఁడు కూర్చుండియె ధ్యానము చేయవలెను 259

యుంచి యుపాసంపవలయునని యర్థము చెప్పవలయును గాని బ్రహ్మ మందు సూర్యాదుల దృష్టి యుంచి యుపాసంపవలెనని చెప్పరాదు.

వివ :- 1. అదిత్యో బ్రహ్మ, 2. ప్రాణో బ్రహ్మ విద్యుద్బ్రహ్మ అని శ్రుతులు. “సయ ఏతదేవం విద్వానాదిత్యం బ్రహ్మేత్యుపాస్తే” (ఛాం. 3-19-4) ఇట్లు తెలిసినవాఁడై సూర్యుని బ్రహ్మముగా నుపాసించునో, ‘యోవాచం బ్రహ్మేత్యుపాస్తే’ (ఛాం. 7-2-2) ఎవఁడు వాక్కును బ్రహ్మగా నుపాసించునో ఇత్యాదులందును స్పష్టముగ సూర్యాదులంను బ్రహ్మదృష్టి చెప్పఁబడినది తెలియవలయును. లోకమున నికృష్టులగు వారియందు ఉత్కృష్టదృష్టి యుంచఁబడును. అట్లయినచో ఫలము అధికముగ సిద్ధించును గాన బ్రహ్మదృష్టి చేయవలయునని భావము.

ఆదిత్యాదిమత్యధికరణము

6. మూ. ఆదిత్యాది మతయశ్చాంగ ఉపపత్తేః.

ఉపపత్తేః = ఉపపన్నమగుటవలన, అంగే = అంగోపాసనలో, ఆదిత్యాది మతయః చ = సూర్యాది బుద్ధులే యుంచవలయును.

సూ. 1. ‘తపించుచున్న సూర్యుని ఉద్గీఢముగ నుపాసంపవలయును’ 2. ‘హింకారము, ప్రస్తావము, ప్రతిహారము, ఉద్గీఢము, విధనము అను నైదు విధములు గల సామమును వృధివ్యాది లోకములుగ నుపాసంపవలయును’ మొదలగు కర్మాంగములైన యుద్గీఢాద్యుపాసనలను సూర్యాది బుద్ధితో నుపాసంపఁగా ఆ యుపాసనలు సూర్యాదుల వలె సంస్కరింపఁబడి, నిజ్ఞానములోను శ్రద్ధతోను వేద రహస్యముతోను చేయు నుపాసన మిగుల శక్తి గలిగినదగును” అని శ్రుతిలో చెప్పిన ప్రకారము కర్మసమ్బద్ధిని గూర్చుటలో నుపపన్నము లగుటవలన ఉద్గీఢాదులను సూర్యాదుల బుద్ధితోనే యుపాసంప వలయును గాని సూర్యాదులను ఉద్గీఢాది బుద్ధితో నుపాసంపరాదు.

వివ :- 1. “య ఏవాసౌతపతి తముద్గీఢ ముపాసీత” (ఛా. 2-2-1) 2. లోకేషు వంచవిధం సామోపాసీత (ఛాం. 2-2-1) 3. “యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతి” (ఛాం. 1-1-10) అని శ్రుతులు.

వీకాగ్రతాధికరణము

11. యత్రైకాగ్రతా తత్రావిశేషాత్.

అవిశేషాత్ = విశేషించి చెప్పకపోవుట వలన, యత్ర = ఎక్కడ, వీకాగ్రతా = ఏకాగ్రత కలుగునో, తత్రా = అక్కడ ఉపాసించవలయును.

సూ. ఉపాసన దిగ్దేశకాల విశేషములందుఁ జేయవలయునని నియమించఁ బడకపోవుటవలన ఎప్పుడెక్కడ మనస్సున కేకాగ్రత కలుగునో అప్పుడక్కడ ఉపాసించవలయును.

అప్రాయణాధికరణము

12. మూ. అప్రాయణా తత్రాపి హి దృష్టం.

అప్రాయణాత్ = శరీరము విడచువఱకు (ఉపాసించ వలెను), తత్రాపి = ఆ విషయమునఁ గూడ, దృష్టం = శ్రుతులలోఁ జూడఁబడినది.

సూ. శరీరము విడచువఱకు ఉపాసన సేయవలయును.

1. “జీవుఁడు శరీరము విడచునపుడు జ్ఞానము కలవాఁడగుచున్నాఁడు”.

2. ‘అట్టి విజ్ఞానముతోనే గమ్యస్థానము పొందును’. 3. ‘మరణ సమయమున ఎట్టి మనస్సుగలవాఁడగునో ఆ మనస్సుతోడనే ప్రాణమును పొందును. ఆ ప్రాణము తేజస్సు గలదై ఆత్మతోఁ గూడఁ దాను సంకల్పించుకొన్న లోకమునకు ఆత్మను జేర్చును. 4. ‘ఉపాసకుఁడు ఈ లోకమును విడుచునంతవఱకు ఉపాసన చేయవలయును’ ఇత్యాది శ్రుతులలో జీవుఁడు శరీరము విడచునంతవఱకు ఉపాసన చేయవలయుననియు శరీరమును విడచు కాలమున నెట్టి మనస్సుతో నుండునో అట్టి వాఁడై లోకాంతరములు పొందుననియుఁ జూడఁబడుచున్నది.

వివ : 1. “విజ్ఞానో భవతి”, 2. “సవిజ్ఞానమే నాన్వాకమతి”, 3. ‘యచ్చి త్రస్తే నైషప్రాణమాయాతి ప్రాణస్తేజసా యుక్తస్య హత్మనా యథాసంకల్పితం లోకం నయతి’ సయావత్కతురయమస్మాల్లోకాత్ప్రేతి’ అని శ్రుతులు. గడ్డిమీఁద పొక్కు పురుగు తరువాతి పోచను బట్టుకొని ముందటి పోచను విడచునట్లును జీవుడు నుండును. ‘యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యంతే కశేబరం తంతమేవై తి కౌంతేయ సదాతద్భావ

3 అధ్యాయం. 4 పా. కర్మలున్నంతవఱకు శరీరము వనిచేయుచుండును 283

పర్వపాపములను దాటును. 'జ్ఞానినః సర్వపాపానిశీర్యంతేనాత్రసంశయః' జ్ఞానియొక్క పాపములన్నియు నశించును సందియము లేదు. అని శ్రుతిస్మృతులు విశేషించి ప్రాయశ్చిత్తాదుల వల్ల పాపము లన్నియు క్షయము పొందునని చెప్పుటచే 'అనుభవించినఁ గాని కర్మ క్షయంపదు' అను దానిని పై శ్రుతిస్మృతులు బాధించునని తెలియునది.

ఇతరాశ్లేషాధికరణము

14. మూ. ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషః పాతేతు.

నూ. బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగఁగాఁ బాపము అంటుకొననట్లే పుణ్యము కూడ అంటుకొనదు. అప్పుడు దేహము పడిపోఁగా మోక్షము తప్పక కలుగును.

వివ :- 'ఉభే ఉపై వై ష ఽతేతరత్తి' (బృ. 4-4-22) ఈ బ్రహ్మ వేత్త పుణ్యపాపములు రెండిని దాటును. అను శ్రుతిని బట్టి పాపమువలెఁ బుణ్యమును నశించునని తెలియుచున్నది కాన 'పాపము లన్నియు నశించు'నని సామాన్యముగా పాపశబ్దమును మాత్రమే వ్రాయొగించి చెప్పినచోటఁ బుణ్యశబ్దము గూడ చెప్పఁబడినదని తెలియవలయును. కాన జ్ఞానము కలుగఁగా పుణ్య పాపములు నశించునని సూత్రమునఁ జెప్పఁబడినది.

అనారబ్ధాధికరణము

15. మూ. అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వే తదవధేః

పూర్వే = ఆ పాపపుణ్యములు, అనారబ్ధకార్యే ఏవతు = ప్రారంభింపఁ బడని కార్యములు గలిగినప్పుడే తదవధేః = ఆ శరీరము పోవుటయే అవధి అగుటవలన.

నూ. "బ్రహ్మవేత్తకుఁ బూర్వకర్మలచేఁ బ్రారంభింపఁబడి వచ్చిన దేహమున్నంతవఱకె మోక్షము గలుగుటలో నాలస్యమగును గాని విదవ వెంటనె మోక్షము పొందును" అని శ్రుతి శరీరము విడచిన విదవనె మోక్షము కలుగునని చెప్పుటవలనఁ బూర్వకర్మలచే శరీరాది కార్యము

17. మూ. అతోఽన్యసి హ్యేకేషా ముతయోః

అతః = అగ్నిహోత్రాదులకంటె, అన్యసి = మతీయోక సాధుకృత్సమును గలదు అది, ఏకేషాం హి = ఇతర కాఖిలవాక్కి విషయము కదా, ఉతయోః = జైమిని బాదరాయణుల కిద్దఱకు సమ్మతమే.

సూ. అగ్నిహోత్రాది నిత్య కర్మల కంటె నితరములగు కామ్య కర్మలు “వాని పుత్రులు పితృధనమును, స్నేహితులు సుకృతమును, శత్రువులు పాపమును బొందుదురు” అను శ్రుతి తాండిశాట్వాదన కాఖిల వారికి చెందిన శ్రుతికి విషయములని తెలియునది. ఆ కామ్య కర్మలు జ్ఞానమునకు ఉపకారకములు గావను విషయము జైమిని బాదరాయణులకు సమ్మతమే.

వివ :- “తస్య పుత్రా దాయముపయంతి సుహృదస్సాధుకృత్యాం ద్విషంతః పాపకృత్యాం” అని శ్రుతి. బ్రహ్మవేత్త యొక్క పుణ్యము, వాని మిత్రులందుఁ దానుజేసిన పుణ్యకర్మలవంటి కర్మలను, శత్రువులందుఁ దన పాప కర్మలవంటి కర్మలను గలిగించి జ్ఞానముచే ఆ బ్రహ్మవేత్త యొక్క పుణ్యపాపములు వశించునని భావము.

విద్యావీర్యవత్తరాధికరణము

18. మూ. యదేవ విద్యయేతి హి.

యదేవ = ఏదై తే, విద్యయా = జ్ఞానముతోఁ జేయబడునో అది వీర్యవత్తరమైనది, ఇతి హి = అని చెప్పుచున్నది గదా.

సూ. 1. “ఏది జ్ఞానముతోడను శ్రద్ధతోడను వేదరహస్యముతోను, జేయుచున్నాఁడో యీ కర్మయే మిగుల శక్తి గలదగును” అని శ్రుతిలో జ్ఞానాదులతోఁ జేసిన కర్మ మిగుల శక్తి గలదగునని చెప్పుట వలనను, 2. “ఆ యీ యాత్మను యజ్ఞముచేఁ దెలిసికొనఁ గోరుచున్నారు” అని జ్ఞానములేకుండఁ జేసినను కేవల కర్మచే అత్తజ్ఞానము గలుగునని చెప్పుట వలనను, జ్ఞానముచేఁ జేసినచో మిగుల శక్తియును జ్ఞానము లేకుండఁ జేసినచో సామాన్య శక్తియును గలుగునని తెలియుచున్నది గాన జ్ఞాన

బ్రహ్మ వీరామాంసా దర్శనము

ఫలాశ్రయ విచారము

నాల్గవ అధ్యాయమున ఉత్కాంతికము మను రెండవ పాదము

వాగధికరణము

1. మూ. వాఙ్మనసి దర్శనాచ్ఛబ్దాచ్ఛ.

దర్శనాత్=కనిపించుటవలనను, శబ్దాత్ చ=శబ్దమువలనను, పాక్=వాక్కు, మనసి=మనస్సున లీనమగును.

సూ. 'ఓ సౌముఁడా! చనిపోవు పురుషుని వాక్కు మనస్సునందును, మనస్సు ప్రాణమందును, ప్రాణము తేజస్సునందును, తేజస్సు వరదేవత యందును లయమగుచున్నవి' అను శ్రుతిలో వాక్కు అనుదానికి వాగ్వాపారమని యర్థము చెప్పవలయును. మనస్సు యొక్క వ్యాపారమున్నపుడే వాగ్వాపారము లీనమగుట లోకమున మనుజుఁడు చనిపోవునపుడు గనిపించుట వలనను, వృత్తివృత్తిమంతముల కభేదము గాన వాక్కు అను పదమునకు వాగ్వాపారము అని అర్థము చెప్పట యుక్తమగుటవలనను మనస్సుయొక్క వ్యాపారమందు వాక్కు యొక్క వ్యాపారము లీనమొందుచున్నదని యర్థము చెప్పుకొనవలెను.

వివ :- "అస్య పురషస్య సోమప్రాయతో వాఙ్మనసి సంపద్యతే మనఃప్రాణే ప్రాణస్తేజసి తేజః పరస్యాం దేవతాయాం" (ఛాం. 8-8-6) అని శ్రుతి.

2. మూ. అత ఏవ చ సర్వాణ్యను.

అత ఏవ=కనుకనే, సర్వాణి=సర్వేంద్రియములు, అను=మనస్సుననుసరించును.

సూ. చనిపోయిన పురుషునిలోని తేజస్సు చల్లారఁగా పిదప మనస్సున లీనమైన యింద్రియములలో బునర్జన్మమును బొందును ఇత్యాది శ్రుతులందును పూర్వసూక్రమందు జెప్పఁబడినట్లు ఇంద్రియములతో అనుదానికి ఇంద్రియ వ్యాపారములతో అని చెప్పి కన్ను మొదలగు నింద్రియములన్నింటి వ్యాపారములును మనస్సునందు లీనమగుచున్నవని యర్థము చెప్పుకొనవలయును.

నూ. 1. 'వ్యయాణము చేయు రాజును సేవకు లనుసరించునట్లే జీవుడు విగ యూపిరి తీయుచున్న చివరికాలమున నీ జీవుని బాణము లన్నియు ననుసరించిపోవుచున్నవి', 2. 'వరలోకమునకుఁ బోవుచున్న జీవునిని ఆ పాణము వెంటడించి పోవుచున్నది. ఆ పోవుచున్న పాణము ననుసరించి యింద్రియము లన్నియుఁ బోవుచున్నవి'. 3. 'చివరి కాల మున జీవుడు ఫలప్రా ప్తికి విశేషజ్ఞానము గలవాడగును. అని శ్రుతులలో పాణము జీవునితో పాటు పోవుచున్నదనియు ఫలము పొందు జ్ఞానము గలవాడనియు చెప్పుటవల్ల ఆ పాణము పాణములకుఁ ప్రభువై న జీవుని యందు లయించుచున్నదని తెలియునది.

వివ :- 1. "వివ మేవేమ మాత్మాన మంతకాలే సర్వే పాణా అభి సమాయంతి యత్యైత దూర్థ్యోచ్చాసీ భవతి" 2. "తముత్క్రామంతం ప్రాణోఽనూత్క్రామతి" (బృ. 4-4-2), 3. 'సవిజ్ఞానో భవతి' అని శ్రుతులు. ప్రాణము తేజస్సునందును తేజస్సు వరదేవతయందు లయ మగుచున్నది అని శ్రుతిలో పాణము తేజస్సునందు లయమొందుచున్న దని చెప్పఁబడినను పాణములకు జీవుడు ప్రభువగుటవలనను, శరీరము నుండి పాణములు విడిపోవుట జీవునిని బట్టి ముఖ్యముగఁ గలిగినవగుట వల్లను ఇతర శ్రుతులందుఁ జెప్పఁబడిన విశేషము లిక్కడ అపేక్షించుకొని ప్రాణము జీవునియందు లయించుచున్నదని చెప్పుకొనవలెనని భావము.

5. మూ. భూతేషు తచ్ఛతేః.

తచ్ఛతేః = అట్టి శ్రుతిని బట్టి, భూతేషు = సూక్ష్మ భూతములందు లయించును.

నూ. పాణములతోఁ గూడిన జీవుడు తేజస్సుతో పాటు చరించు సూక్ష్మ భూతములందు లయించును. పాణము తేజస్సునందు లయించు నను శ్రుతినిబట్టి తెలియునది.

వివ :- స్ను స్ను దేశమునుండి మధురకుఁ బోయి మధుర నుండి పాటలిపుత్రమునకుఁ బోవుచున్నాడని చెప్పునప్పుడు మధ్యమన్న మధుర ను జెప్పకపోయినను మధురకు వెళ్ళియే పాటలి పుత్రమునకుఁ బోవు చున్నాడని యర్థము తోచునట్లు ఇందు పాణము జీవుని యందును

లయమగుచున్నది" అని శ్రుతియందు విద్వాంసునకును అవిద్వాంసునకును సమానముగనె ప్రాప్తాదుఁడు జీవుని విడిచిపోవునని చెప్పుటవలన అవిద్వాంసునివలెను విద్వాంసుఁడును భూతములందు లయమగుట సమానమే. అవిద్వాంసుఁడు దేహమునకు బీజములైన భూత సూక్ష్మముల నాశ్రయించి కర్మలచే దేహాంతరమును బొందఁబోవును. విద్వాంసుఁడు మాత్రము అవిద్యాదిక్లేశములను నశింపఁ జేయకయే మోక్షనాడి ద్వారా యవరవిద్యా (వేదవిద్యా) శక్తిని బట్టి మోక్షమువలె శాశ్వతము గాక పోయినను స్వర్గాదులనుబట్టి శాశ్వతమగు బ్రహ్మలోక పదమును బొందును అని తెలియవలయు.

వివ :- 1. "ప్రాణస్తేజసి, తేజః పరస్యాం దేవతాయాం" (ఛాం. 6-8-6) అని శ్రుతి.

తదాపీత్యధికరణము - సంసారవ్యవదేశాధికరణము

8. మూ. తదాపీతేః సంసార వ్యవదేశాత్.

తత్=తేజస్సు మొదలగునది, అపీతేః=సంసార మోక్షము కలుగువఱకుండుటవల్లను, సంసార వ్యవదేశాత్ = దానిక సంసారము గలుగునని చెప్పుట వలన.

సూ. "కొందఱు దేహులు వారి కర్మలనుబట్టియు, వారి జ్ఞానమును బట్టియు శరీరము గ్రహింతురు. మనుష్యాది జన్మలను బొందుదురు. కొందఱు అధములు స్థావరరూపమును బొందుదురు" అని శ్రుతి యందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రకారము తేజస్సు మొదలగు భూతములు, జ్ఞానముచేత మోక్షము పొందువఱకు సంసారము పొందుచుండునని "తేజస్సు పరదేవత యందు లయమగును" అనుదానికి అర్థము గ్రహింపవలయును.

వివ :- "యోనిమన్యే ప్రవద్మంతే శరీరత్వాయ దేహినః స్థాణు మన్యేఽను సంయంతి యథాకర్మ యథా శ్రుతం" (కఠ. 5-7) తేజ. 'పరస్యాం దేవతాయాం' (ఛాం. 6-8-6) అని శ్రుతులు.

9. మూ. సూక్ష్మం ప్రమాణత శ్చతదోవలభ్యే.

కోరికల నుండి విడివడినవాడై, కోరికలన్నియుఁ దీరినవాడై, ఆత్మమును మాత్రమే కోరునో వాని ప్రాణములు వెడలవు. వాడు బ్రహ్మమే యగుచు, బ్రహ్మమును బొందుచున్నాడు" అని శ్రుతి బ్రహ్మవేత్త దేహమునుండి ప్రాణములు వెడలవని నిషేధించుటచేత బ్రహ్మవేత్త ప్రాణములు వెడలవన్నచో ఈ నిషేధము జీవుని నుండి ప్రాణములు వెడలవని చెప్పుటకేగాని శరీరము నుండి వెడలవని చెప్పుటకుఁ గాదు కనుకనే".

2. "ఆ జీవుని నుండి ప్రాణములు వెడలవు" అని శ్రుతి జీవుని నుండి మాత్రమే ప్రాణములు వెడలవని స్పష్టము చేయుచున్నది గాన శరీరము నుండి ప్రాణములు వెడలునని చెప్పవచ్చును."

వివ:- ఇది పూర్వపక్షసూత్రము. 1. "అథాఽకామయ మానోయోఽకామో నిష్కామ ఆస్తకామ ఆత్మకామో భవతి, న తస్యప్రాణా ఉత్తామంతి" బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మపీఠి (బృ. 4-4-6) నత్స్య ప్రాణా ఉత్తామంతి అని శ్రుతులు.

13. మూ. స్పష్ట హ్యేకేషాం.

ఏకేషాం = కొందఱు శాఖలవారి శ్రుతులలో, స్పష్టో హి = స్పష్టముగా నున్నది గదా.

సూ. 1. "ఎప్పుడు ఈ విద్వాంసుఁడు చనిపోవునో అప్పుడు ప్రాణములు వాని నుండి వెడలునా వెడలవా" అని యార్తభాగుఁ డడుగఁగా

2. అవి వెడలవు. 3. 'ఈ బ్రహ్మవేత్త యందే యేకీభవించుచున్నవి'

4. 'అప్పుడు దేహము ఉబ్బును, బాహ్య వాయువుచే నిండింపఁబడును. అట్లు నిండింపఁబడినదై చనిపోయి పడుచున్నది అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. 5. 'వానినుండి ప్రాణములు వెడలవు అతనియందె లయించుచున్నవి'. 6. 'ఇందె బ్రహ్మమును బొందును' అని కాణ్వాది శాఖలవారి శ్రుతులు స్పష్టముగా బ్రహ్మవేత్తయొక్క ప్రాణములు వానినుండి వెడలవనియు ఆ బ్రహ్మవేత్తయందె లయించుచున్నవని చెప్పుటవలన బ్రహ్మవేత్తయొక్క శరీరము నుండి ప్రాణములు వెడలినను ఆ బ్రహ్మవేత్త జీవుని నుండి వెడలక ఆ జీవునియందె లయించును.

వివ :- 1. 'యత్రాయం పురుషోమ్రయతే ఉదస్మాత్ప్రాణాః

4 అధ్యాయ 2 పా. అజ్ఞానులు స్వకర్మలద్వారా ఆయాలోకములో పొందుదురు.

తాని = ఆ ఇంద్రియములు, వరే = వర బ్రహ్మమున లయించును,
తథా = అట్లు శ్రుతియు, ఆహాహి = చెప్పెను గదా.

సూ. 1. “అంతటను బ్రహ్మముఁ జూచు విద్వాంసుని యొక్క ప్రియ శ్రద్ధాదులగు పదునాఱు కళలును పురుషునినే పొందునవియైనను సముద్రమున లయించునట్లు పురుషునినే పొంది యస్తమించును” అన శ్రుతి వాగాది ప్రియములు పురుషునినే పొంది లయించుచున్నట్లు చెప్పుచుండెను గాన బ్రహ్మవేత్త యొక్క ఇంద్రియములు భూతములును బ్రహ్మయందే లయించుచున్నవి.

వివ :- 1. “ఏవమేవస్య పరిద్రష్టురిమాః షోడశ కళాః పురుషాయ తాః పురుషం ప్రాప్యైస్తం గచ్ఛంతి” (పృ. 6-5) అని శ్రుతి. ‘గతాః కళాః పంచదశ ప్రాప్తిస్థాః’ (మం. 3-2-7) ప్రాణాదులగు పదునైదు కళలు తమ ప్రకృతులగు పృథివ్యాదులను పొంది బ్రహ్మమందు లయించుచున్నవి. అను శ్రుతి వ్యవహారము ననుసరించి చెప్పఁబడినదని తెలియవలయును. ‘అంతటను బ్రహ్మముఁ జూచు’ అను శ్రుతి బ్రహ్మవేత్త యొక్క కళలన్నియు బ్రహ్మమే యగుచున్నవని చెప్పుచున్నది కావున ఈ రెండు శ్రుతులకు విరోధము లేదని భావము.

అవిభాగాధికరణము

16. మూ. అవిభాగో వచనాత్.

వచనాత్ = శ్రుతి చెప్పుటవలన, అవిభాగః = విభాగము లేక లయించును.

సూ. 1. ‘ఈ కళల నామరూపములు భేదించుచున్నవి, సముద్రమున నదులువలె పురుషునియందుఁ గళలు లయమొందిన పిదప పురుషుఁడనియే చెప్పఁబడును. ఇది తెలిసినవాఁడు కళారహితుఁడై యుమ్మితుఁడగును’ అని శ్రుతి కళలన్నియు మిగులక లయించునని చెప్పుటచే బ్రహ్మవేత్త యొక్క ప్రాణాది కళలన్నియు విభాగము లేక మిగులక బ్రహ్మయందే లయమొందును.

వివ :- భిద్యేతే తాసాం నామరూపే, పురుష ఇత్యేవం ప్రోచ్యతే స ఏషోఽకలోఽమృత భవతి (పృ. 6-5) అని శ్రుతి.

భావివిషయ స్ఫురణచే జ్ఞానసామర్థ్యముచేత తలనుండి వెడలుచున్నాడనియు అవిద్యాంసుఁడు మిగిలిన స్థానములనుండి వెడలుచున్నాడనియు ఈ మాత్రముచే జెప్పఁబడుచున్నది. “శతంచైకా చ హృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధాన మభి నిఃసృతైకా, తయోర్ధ్వ మాయన్నమ్ తత్వమేతి విష్వజ్జన్యా ఉత్కమజే భవంతి” (భాం. 8-6-6) హృదయమున ముఖ్యమగు నాడులు నూటయొకటి యున్నవి. వాటిలో మునుము బోవువాఁడు నాడి బ్రహ్మ రంధ్రమును జొచ్చియున్నది. ఆ నాడిచే పైకిఁ జోవువాఁడు అమృతత్వమును బొందును. మిగిలిన నాడులు జీవుఁడు శరీరము నుండి వెడలుటకే యగును కాని యమృతత్వమునకుఁ గావు. అని శుక్తిలోఁ జెప్పఁబడినట్లు జ్ఞాన సామర్థ్యముచేత సుషుమ్నా నాడి ద్వారా విద్యాంసుఁడు మాత్రము వెడలి అమృతత్వమును బొందునని అవిద్యాంసులు ఇతర నాడుల ద్వారా వెడలి కర్మానుసారముగా ఆయా లోకములఁ బొందుదురని భావము.

రశ్మ్యనుసార్యధికరణము

18. మూ. రశ్మ్యనుసారి.

రశ్మ్యనుసారి=సూర్యరక్తుల ననుసరించినవాఁడై వెడలును.

సూ. 1. “పిదప నెప్పుడు జీవుఁడు ఈ శరీరము నుండి వెడలునో అప్పుడు ఈ నాడులందు వ్యాపించిన కిరణముల ద్వారా పైకిఁ బోవుచున్నాఁడు”. 2. “ఆ నాడిచేఁ జైకిఁబోవువాఁ డమృతత్వము పొందును” అని శుక్తిలో రాత్రియందని గాని వగటియందని గాని విశేషించి చెప్పక పోవుటవల్ల మరణించి అన్ని కాలములందును సూర్యకిరణముల ననుసరించి పైకిఁ బోవుచున్నాడని తెలియవలయు.

వివ :- 1. “అథ యతైత దస్మాచ్ఛరీరా దుత్కమ త్యధై తైరేవ రశ్మిభి రూర్ధ్వ మాకృమతే” (భాం. 8-6-5), ‘తయోర్ధ్వ మాయన్నమ్ తత్వమేతి’ (భాం. 8-6-6) అని శ్రుతులు.

19. మూ. నిశినేతిచేన్న సంబంధస్య యావద్దేహభావిత్వా ద్దర్శయతి చ.

లోకాచారమును మన్నించుటకును తండ్రి యిచ్చిన స్వచ్ఛంద మరణమును జూపుటకును భీష్ముడు ఉత్తరాయణ ప్రవేశము వఱకు శరీరము విడక యుండెను గాని యుత్తరాయణమున శరీరము విడచినఁ గాని యుత్తమ లోకములు రావని గాదని తెలియవలయు. కాన ఏ కాలమునఁ జనిపోయినను జ్ఞానసామర్థ్యముచే విద్యాఫలము గలుగునని భావము.

21. మూ. యోగినః ప్రతి చ స్మార్తే చైతే.

యోగినః ప్రతి=యోగులను గూర్చి, స్మర్యతే చ=స్మృతియందు స్మరింపఁబడుచున్నదికూడా ఏతే=ఈ సాంఖ్యులు యోగులు, స్మార్తే చ=స్మృతియందుఁ జెప్పఁబడినవాడే.

నూ. 'ఓ యర్జునా! యే కాలమందు యోగులు చనిపోయినవారై పుట్టుక చావులను, మోక్షమును బొందుదురో యా కాలమును నీకుఁ జెప్పెదను' అని స్మృతి యోగులను గూర్చియే చెప్పుచున్నది గాన స్మృతియందుఁ జెప్పఁబడిన సాంఖ్యులను గూర్చియు యోగులను గూర్చియు ఉత్తరాయణము శ్రేష్ఠమనియు అందు పోవువారు మోక్షమును బొందుదురని చెప్పుటవలన స్మృతికథారమగు శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడిన యుపాసకుని కాలనియమము లే.యే రాత్రిగాని పగలుగాని యుత్తరాయణమునఁ గాని దక్షిణాయనమునఁ గాని విద్యాసామర్థ్యముచే ఉత్తమగతిని బొందెదరని తెల్పయివలయును.

వివ:- యత్రకాలే త్వనావృత్తి మా వృత్తిఁచైవ యోగినః, ప్రయాతా యాంతి తం కాలం ఎక్ష్మామి భరతర్షభ అని (గీత. 8-23)

ఇది

శ్రీ వెంకమాంబా నారాయణశాస్త్రి దంపతుల శనయుఁ డగు

చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁబడిన

బ్రహ్మమీమాంసా దర్శనమందు ఫలాశ్రయ విచారమను

నాల్గవ యధ్యాయమున ఉత్కాంతి క్రమమును రెండవ పాదము.

6-2-15) బ్రహ్మవేత్తలు బ్రహ్మలోకములందుత్తములై హిరణ్య గర్భుని దగ్గరఁ జాల కాలముందురు. 'తస్మిన్ వసతి శాశ్వతీస్సమాః' (బృ. 5-10-1) బ్రహ్మలోకమందు శాశ్వత సంవత్సరము లుండును. ఇత్యాది శ్రుతులలో వెళ్ళఁదగినది బ్రహ్మలోకమని కూడఁ జెప్పఁబడినది. పై శ్రుతులలో "మణి యీ సూర్య కిరణముల ద్వారానే పైకి పోవుదురు" అని నిర్ధారణగాఁ జెప్పుటచే రాత్రి సూర్యరశ్మి సంబంధము లేదుగదా అను సం దేహమును వారించుటకై రాత్రి గూడ సూర్యరశ్మి సంబంధము గలదని యీ ఆ సూర్యరశ్మిల ద్వారానే పోదురు అని చెప్పుటకే గాని అర్చిరాది మార్గముగుండఁ బోవరని నిషేధించుటకుఁ జెప్పఁబడలేదని తెలియ వల యును. 'స యావత్క్షిప్యేన్న స్రావదాదిత్యం గచ్ఛతి' (ఛాం. 3-6-5) విద్వాంసుఁడు మనోవేగముతో సూర్యుని బొందును. ఇట ఇతర మార్గ ములకంటె అర్చిరాతి మార్గమున మనోవేగముతోఁ బోవునని యర్థము గాదు. మార్గమొకటి యయ్యును 'ఇంటికిఁ ద్వరగా వత్తును' అని లోక మునఁ జెప్పునట్లు మనోవేగముతోఁ బోవునని చెప్పఁబడెను గాని మార్గము లనేకములుండి ఈ మార్గమునఁ ద్వరగాఁ బోయినచోఁ బోవునని చెప్పుటకు మాత్రముగాదని తెలియునది. 'అథై తయోః పథో కతరేణచన' (ఛాం 5-10-8) క్షుద్ర జంతువులు ఈ యర్చిరాది ధూమాదిమార్గములు రెంటిలో నేమార్గము ద్వారా గాని పోవవు. అను శ్రుతి దేవయానము పితృ యాజ్ఞము అను రెండు మార్గముల నుండి భ్రష్టులగువారికి మూడవ మార్గమును జెప్పుచున్నది. పితృయాజ్ఞ మార్గముకంటె అర్చిరాదులైన చాల మణిలీలు గల దేవయానమును మార్గమొకటి యున్నదని యీ శ్రుతి వ్రకటించుచున్నది. అర్చిరాది మార్గమునఁ జాల మణిలీలును, ఇతర మార్గములఁ గొంచెము మణిలీలును గలవని తెలియవలయు. అర్చిరాది శ్రుతియందు అనేకమైన మణిలీలు చెప్పఁబడెను. అన్య శ్రుతులందు ఆ మార్గములు తక్కువగఁ జెప్పఁబడెను. చాల మణిలీలు చెప్పు శ్రుతికను గుణముగఁ దక్కువ మణిలీలు గల శ్రుతులను అన్వయించుట న్యాయము గాన సూత్రమున అర్చిరాది దేవతల మార్గమునె యుదాహరించి చెప్పఁ బడెను.

వాయుధికరణము

2. మూ. వాయుమబ్ధా దవిశేష విశేషాభ్యాం.

మాగచ్ఛతి తస్మై స తత్ర విజిహేతే యథా రథచక్రస్యఖ తే న స ఊర్ధ్వం ఆక్రమతే స ఆదిత్య మాగచ్ఛతి" (బృ. 5.10-1) అని శుతులు. మూసేభ్యో దేవలోకం దేవలోకాదాదిత్యం (బృ. 6-2-15) మానముల నుండి దేవలోకమును దేవలోకము నుండి సూర్యుని అని వాజసనేయ శాఖలో పాఠము వేరుగానున్నది. కాన ఈ సూత్రము ఛాందోగ్యశాఖ శ్రుతి పాఠమును బట్టి చెప్పబడెనని తెలియునది. ఛాందోగ్య వాజసనేయ శ్రుతులలో మాత్రము ఒకచోట దేవలోకము అనునది లేదు ఇంకొకచోట సంవత్సరము అనునది లేదు. అందు రెండు శ్రుతులనుబట్టి దేవలోకము సంవత్సరము అను రెండును రెండుచోట్ల జేర్పవలయును. అందును గూడ మానములతో సంబంధమును బట్టి సంవత్సరము మొదటను తరువాత దేవలోకమును జేర్పవలయునని తెలియవలయును.

తడి సధికరణము

3. మూ. తడితోఽధి వరుణః సంబంధాత్.

సంబంధాత్ = సంబంధముండుటవలన, తడిత్ = మెఱపునకు, అధి = పైని, వరుణః = వరుణ లోకము గ్రహింపవలయును.

సూ. మెఱపునకు జలాధివతి యగు వరుణునికి సంబంధముండుట వలన "సూర్యుని నుండి చంద్రుని చంద్రుని నుండి" మెఱపును బొందుదురు" అనుచోట మెఱపునకుఁ దరువాత వరుణ లోకమును బొందును అనునది సంబంధించును.

వివ : - ఉలుములు ఉజిమినప్పుడు మెఱపులు ఎక్కువగా మేఘముల పైని నటించునపుడు వాన కురియును. "మెఱయుచున్నది యులుముచున్నది వర్షము కురియును" అని బ్రాహ్మణమును జెప్పుచున్నది గాన మెఱపు య జలాధివతి యగు వరుణునికి సంబంధమున్నది గాన మెఱపు అను వదమునకుఁ బిదప వరుణలోకము అనునది జేర్పవలయును. వరుణ లోకము పిదప ఇంద్ర వ్రజావతి లోకములు పరింపబడుటవలనను వానికి మణియొక స్థానము లేకపోవుటవలన అవి వరుణ లోకమునకుఁ బిదప నుండునని తెలియవలయును. మణియు అర్చిరాది మార్గమున మెఱపు చివరిదని తెలియవలయును.

4 అధ్యాయం 3 పా. సగుణోపాసకులు క్రమముగా బ్రహ్మమును పొందుదురు.

6. మూ. వైద్యుతేనై వ తత ప్రచ్యుతే.

తత ప్రచ్యుతే = అట్టి శ్రుతినిబట్టి తతః = తరువాత, వైద్యుతేన వివ = మెఱపు నకు సంబంధించిన యమానుషునిచేతనే తీసికొనిపోబడును.

సూ. "మెఱపును పొందిన యా జీవులను ఒక యమానుష పురుషుడు వచ్చి బ్రహ్మలోకమును బొందించును" అను శ్రుతిని బట్టి మెఱపు దగ్గఱనుండి యమానుష పురుషుడు వచ్చి వారిని వరుణాది లోకముల నుండి బ్రహ్మలోకమును జేర్చునని తెలియునది.

వివ :- "తాన్ వైద్యుతాన్ పురుషోఽమానవః స ఏత్య బ్రహ్మ లోకం గమయతి" అని శ్రుతి. వరుణాదులు ఆ యమానుష పురుషునికి అడ్డు గలిగింపక బ్రహ్మలోకము చేరువఱుకు సాయపడుదురని యూహించు నది.

కాత్యాయనికరణము

7. మూ. కార్యంబాదరి రస్యగత్యుపపత్తే.

అస్య = ఈ సగుణబ్రహ్మమును, గత్యుపపత్తే = పొందుటకు ఉప వన్న మగుటవలన, కార్యం = సగుణబ్రహ్మను ఆ పురుషుడు పొందించును అని, బాదరి = బాదరి అనెను.

సూ. సగుణబ్రహ్మము పరిచ్ఛిన్న ప్రదేశము గలవాఁడు గాన ఆ బ్రహ్మ దగ్గఱకు పోవుట యుపపన్నమగును గాన సగుణోపాసకులను ఆ యమానుష పురుషుడు ఆ సగుణబ్రహ్మమును బొందించుచున్నాఁడని బాదరి యనియె.

వివ :- నిర్గుణబ్రహ్మము సర్వ దేశములందుండును గాన అతని దగ్గరకు వెళ్ళుటగాని వెళ్ళువాఁడుగాని తీసికొని వెళ్ళువారుగాని యనునది యుండు గాన నిర్గుణ బ్రహ్మోపాసకుఁడు తన హృదయమందున్న యా బ్రహ్మమందె యయమగునని రహస్యము.

8. మూ. విశేషితతత్వాచ్చ.

విశేషితతత్వాత్ = విశేషించి చెప్పుటవలనను.

సూ. 1. "బ్రహ్మలోకములను బొందించును ఆ బ్రహ్మపేక్షలు

4 అధ్యాపిపా. సగుణోపాసకులు క్రమముగా బ్రహ్మమును పొందుదురు.

సగుణబ్రహ్మ లోకమునకుఁ బ్రేక్షువయిన హిరణ్య గర్భునితోఁ గూడ ఆ బ్రహ్మలోకమునకుఁ బ్రేక్షయము సంభవించిన తరువాత క్రమముగా వరి కుద్దమైన వరబ్రహ్మము యొక్క తరమ పదమును బొందుదురు.

వివ :- దీనినిబట్టి క్రమముగనే యుపాసకులకు వరమపదముగు ముక్తి సంభవించును గాని వెంటనే లభింపదని భావము. 1. "ఏతేన ప్రతిపద్యమానా మానవ మావర్తం తావర్తంతే" (ఛాం. 4-15-6), 2. "తేషా మిహ న పునరావృత్తిరస్తి", 3. "తయోర్ధ్వమాయ న్నమృతత్వమేక" (ఛాం. 8-6-6) అని శ్రుతులు.

11. మూ. స్మృతేశ్చ.

స్మృతేఃచ = స్మృతినిబట్టియు.

సూ. సగుణబ్రహ్మతోఁ గూడ నా యుపాసకులందఱు జ్ఞానము పొందిన పిదప ఆ సగుణబ్రహ్మ యొక్క యవసాన కాలమున ధన్యులై వరమపదమును బొందుదురు" అని స్మృతివాక్యమును బట్టియు ఆ సగుణ బ్రహ్మతోఁగూడ నుపాసకులు క్రమముగాఁ వరమపదమును బొందుదురని తెలియఁదగు.

వివ :- కాపున ఆర్చిరాది గమన శ్రుతులన్నియు సగుణబ్రహ్మ విషయకములని భావము.

12. మూ. వరంజైమిని ర్ముఖ్యత్వాత్.

ముఖ్యత్వాత్ = ముఖ్యమగుటవలన, వరం = వరబ్రహ్మమై అని, జైమినిః = జైమిని అనెను

సూ. 1. "ఆ యమానుష పురుషుడు బ్రహ్మను బొందించును" అను చోట బ్రహ్మపదమునకు ముఖ్యార్థమగు వరబ్రహ్మమని యర్థము చెప్పుటయె న్యాయము గాన ఈ శ్రుతిలోఁ బరబ్రహ్మమే చెప్పఁబడుచున్నదని జైమిని యనియె.

వివ :- 1. "స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి" అని శ్రుతి.

13. మూ. దర్శనాచ్చ.

దర్శనాత్తేచ = చూపుటవలనను.

4 అధ్యాయం. సగుణోపాసకులు క్రమముగా బ్రహ్మమును పొందుదురు.

అవశ్రీకాలంబనాధికరణము

15. మూ. అవశ్రీకాలంబనా న్నయతీతి బాదరాయణ ఉభయథా దోషా తత్ర తక్కుశ్చ.

ఉభయథా = రెండు విధములుగను, అదోషాత్ = దోషము లేకపోవుట వలన, అవశ్రీకాలంబనాన్ = నామాది ప్రతీకోపాసకుల కంటె నితరులగు వికారోపాసకులను, నయతి = తీసికొని వెళ్ళును, ఇతి = అని, బాదరాయణః = బాదరాయణుడనియె, తత్ర తక్కుశ్చ = తత్ర తక్కు న్యాయముగూడ దీనినే సమర్థించుచున్నది.

నూ. 1. "ఆ జీవులను ఒక యమానుష పురుషుడు వచ్చి బ్రహ్మ లోకమును బొందించును" అనుచోట నామాదిప్రతీకోపాసకులను బ్రహ్మ లోకమును అమానుష పురుషుడు జేర్చుడు, నామాదిప్రతీకోపాసకులను గాక మిగిలిన వికారోపాసకులను బ్రహ్మలోకమును జేర్చునని రెండు విధములుగఁ జెప్పినను దోషము లేకపోవుటవలన నామాదిప్రతీకోపాసకులను విడిచి తక్కిన వికారోపాసకులను మాత్రము బ్రహ్మలోకమును అమానుష పురుషుడు పొందించునని బాదరాయణుడు తలచుచున్నాడు, 2. 'ఎవఁ డెట్లెట్లు దేని నుపాసించునో వాఁడు దానినే పొందును' అను శ్రుతి ఈ విషయమునే సమర్థించుచున్నది.

వివ :- 'పురుషోఽమానవః స ఏత్య బ్రహ్మ గమయతి', 2. 'తం యథా యథోపాసతే తదేవ భవతి' వంచాన్ని విద్యాయందు 'స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి' (భాం. 4-1-5) అతఁడు వారిని బ్రహ్మముఁ బొందించును' అని ఇత్యాదికముగ విశేషించి చెప్పినచోట్ల మాత్రము ఈ నిషేధము ప్రవర్తింపదని తెలియునది. 'యథాక్రతు రస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్యభవతి' ఈ లోకమున పురుషుఁ డెట్టి క్రతువు చేయునో వాఁడు ఇటునుండి పోయి అట్టి క్రతుఫలమును పొందినవాడగును. ఈ యర్థముగలది క్రతున్యాయము.

16. మూ. విశేషంచ దర్శయతి.

విశేషం చ = విశేషమును, దర్శయతి = శ్రుతి చూపుచున్నది.

బ్రహ్మ మీమాంసా దర్శనము

ఫలాశ్రయ విచారమును నాల్గవ యధ్యాయమున జ్ఞానమునకు చ పాసనకు
ఫల నిర్ణయ మను నాల్గవ పాదము.

సంపద్యావిర్భావాధికరణము

1. మూ. సంపద్యావిర్భావః స్వేన స్వశబ్దాత్.

శబ్దాత్ = శ్రుతిలో స్వశబ్దము వ్రయోగించుటవలన, స్వేన = ఆత్మ
రూపముతోడ, సంపద్య-బ్రహ్మమును పొంది, ఆవిర్భావః=బ్రహ్మ సాక్షా
త్కారము పొందును.

సూ. 1. 'వాయువు మొదలగునవి యాశరూపమును బొందినట్లు
ఈ జీవుఁడు ఈ శరీరమునుండి లేచి ఆ పరమ శ్రోత్రిని పొంది తన యాత్మ
రూపమును బొందుచున్నాఁడు' అని శ్రుతిలో జీవుఁడు తన ఆత్మరూపమును
బొందునని చెప్పుటవలన ముక్తిని బొందు జీవుఁడు పరంజ్యోతి యగు
బ్రహ్మమును పొంది, దేవలోకాదులందువలె నితర రూపాదులతోఁ గాక,
యాత్మరూపముతోనె బ్రహ్మ సాక్షాత్కారమును బొందును.

వివ :- 1. "ఏవమే వై ష సంప్రసాదోఽస్మా చ్చరీరాత్స్వముత్థాయ
పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభిగిష్పద్యతే" అని శ్రుతి.

2. మూ. ముక్తః పశ్చిజ్ఞానాత్.

పశ్చిజ్ఞానాత్ = ముక్తిని గూర్చి పశ్చిజ్ఞ చేయుటవలన, ముక్తః =
ముక్తుఁడై ఆత్మరూపము పొందును.

సూ. 1. 'శరీరము నాత్మగాఁ జూడని వానిని ప్రియము గాని
యప్రియముగాని తాకవు' అని మొదలుపెట్టి, 2. 'తన యాత్మ స్వరూ
పముఁ బొందుచున్నాఁడు అతఁడె యుత్తమ పురుషుఁడు', 3. 'వాపరహి
తము జరామరణ వర్జితమువగు నాత్మను దెలియవలెను. అట్లు తెలిసిన
వాఁడెల్ల కోర్కెలను బొందును' అని శ్రుతిలో ముక్తుని గూర్చి పశ్చిజ్ఞ
చేయుటవలన అనివరకు శరీరమున రాగద్వేషాది సర్వబంధములచే
బంధింపఁబడి యిప్పుడు వానినుండి ముక్తుఁడై మొదటి రూపమగు పరి
శుద్ధమైన యాత్మరూపముతో నుండును.

అధ్యాయ 4 పా. జీవుడు ఆత్మరూపముతోనే బ్రహ్మమును పొందును. 293

వివ :- 1. 'తత్త్వమసి' (చాం. 6-8-7) 2. 'అహం బ్రహ్మస్మి' (బృ. 1-4-10) 3. 'నతుద్వితీయమస్తి తతోఽన్య ద్విభక్తం యత్పశ్యేత్' (బృ. 4-3-23) అని శ్రుతులు. ఇట్లే 'యథోదకం శుద్ధే శుద్ధమాసిక్తం తాదృగేవ భవతి, ఏవం మునేర్విజానత ఆత్మాభవతి గౌతమ' (క. 4-15) ఓ నచికేతుఁడా, నిర్మల జలమందుఁ బోయఁబడిన నిర్మలజలము నిర్మలముగానే యున్నట్లు జీవేశ్వరులను అభేదముగాఁ దెలిసికొన్న మనన శీలుని యాత్మ అట్టిదే యగును. ఇత్యాది శ్రుతులును నది సముద్రాద్యుదాహరణములును జీవేశ్వరుల కైక్యమునే బోధించు చున్నవని భావము.

బ్రాహ్మధికరణము

5. మూ. బ్రాహ్మేణ జైమిని రుషన్యాసాదిభ్యః.

ఉపన్యాసాదిభ్యః=బోధనల-బట్టి, బ్రాహ్మేణ=బ్రాహ్మము తోనైక్య మగునని, జైమినిః=జైమిని యనియె.

సూ. 1. 'పావరహితము జరామరణ వర్జితమునగు నాత్మను దెలిసికొనవలయును' అనునది మొదలుకొని 2. 'ఆత్మ సత్యసంకల్పంబు సత్య కాముఁడు అనునంతవఱకుఁ జెప్పఁబడిన శ్రుతినిబట్టియు ఇంకను ఆత్మ సర్వజ్ఞమై నది సర్వమునకుఁ బ్రభువైనది' ఇత్యాది శ్రుతుల బోధనల బట్టియు 2. 'తన యాత్మ రూపమును బొందుచున్నాఁడు' అనుచోట అపహతపాప త్యాదిగుణములు గల బ్రాహ్మముతో నేకమగుచున్నాఁడని యర్థము గ్రహింపవలయునని జైమిని యనియె.

వివ :- 1. 'య అపహతపాప్మా' (చాం. 8-7-1) 2. సత్యకామః సత్యసంకల్పః' (చాం. 8-7-1) 3. 'స్వేన రూపేణాభి సంపద్యతే' అని శ్రుతులు.

6. మూ. చిత్తినాత్మేణ తదాత్మకత్వాదిత్యాదులోమిః.

తదాత్మకత్వాత్=చైతన్య స్వరూపుఁడగుట వలన, చిత్తినాత్మేణ=చైతన్యముతో మాత్రమే యుండును అని ఔదులోమి యనియె.

సూ. ముక్తుఁడు చైతన్యమందుఁ గేవల చైతన్యముతో జైతన్య

అధ్యాయ 4 పా. ముక్తునికి వేటుగా శరీరేంద్రియములుండవని బాదరి

9. మూ. అత ఏవ చానన్యాధి పతిః.

అత ఏవ చ=కనుకనే, అనన్యాధిపతిః=ఇతర వ్రభువు లేనివాడు.

సూ. ముక్తుని సంకల్పము లెన్నటికి వ్యర్థము గావు కనుకనే ముక్తునికిఁ దనకంటె నింకొక వ్రభువు లేడు. అతనికిఁగెల్ల యైశ్వర్యములు స్వాధీనమందె యుండును.

వివ :- “అథ య ఇహత్మాన మనువిద్య వ్రజంత్యేతాంశ్చ సత్యాన్యామాన్ తేషాం సర్వేషులోకేషు కామ చారో భవతి” (ఛాం. 8-1-6) ఏదవ నెవడు అత్మను సత్య సంకల్పాదులను జక్కగాఁ దెలిసికొని పోవు చున్నారో వారికి సర్వలోకములందు స్వేచ్ఛా విహారము కలుగును. అను శ్రుతియు నీ సంగతినే బోధించుచున్నది.

అభావాధికరణము

10. మూ. అభావం బాదరి రాహస్యేవం.

ఏవం హి=ఇట్లే, ఆహ=శ్రుతి చెప్పెను కాన, అభావం=మోక్షావస్థలో శరీరాదులు లేకుండుటను, బాదరిః=బాదరి యనియె.

సూ. 1. “ముక్తుఁడు బ్రహ్మలోకమందున్న యీ కోరికలన్నిటిని మనస్సుచేతనే చూచుచు నానందించును” అని శ్రుతినిబట్టి ముక్తుఁడు శరీరేంద్రియములు లేకుండనే సంకల్పముచేతనే సర్వము పొందుచున్నాఁడని తెలియుచున్నది గాన ముక్తునికి మోక్షావస్థయందు శరీరేంద్రియములుండవని బాదరి యనియె.

వివ :- 1. “మనసై తాన్ కామాన్ పశ్యన్ రమతే” (ఛాం. 8-12-5) “య ఏతే బ్రహ్మలోకే” (ఛాం. 13-1) అని శ్రుతి.

11. మూ. భావం జైమిని ర్వికల్పామననాత్.

వికల్పామననాత్=వికల్పము గఁ జెప్పుటవలన, భావం=శరీరాదులుండుటను, జైమినిః=జైమిని యనియె.

సూ. 1. “విద్వాంసుఁడు ఒక విధముగ నుండును, మూఁడు విధములుగ నుండును” అని శ్రుతి ముక్తుడు అనేక విధములుగాఁ గూడ నుండు

4అధ్యాయ 4పా. ముక్తుఁడు సంకల్పమాత్రముచే సర్వకామములఁబొందును.

14. మూ. భావే జాగ్రద్వత్.

భావే=శరీరమున్నపుడు, జాగ్రద్వత్=జాగ్రదవస్థయందువలె.

సూ. మెలఁకువగా నున్నపుడు శరీరేంద్రియములతోఁ బనిచేయు నట్లే మోక్షావస్థయందు సంకల్ప మాత్రముచేతనే లభించిన శరీరేంద్రియములతో ముక్తుఁడు సర్వకామములఁ బొందునని తెలియునది.

ప్రదీపాధికరణము

15. మూ. ప్రదీపవ దాదేశ స్త దాహి దర్శయతి.

ప్రదీపవత్=ప్రదీపమువలె, ఆదేశః=అట్లు ఆదేశింపఁబడినది, తథా హి=అట్లే శ్రుతి, దర్శయతి=చూపుచున్నది.

సూ. అతఁడు ఒక విధముగను, మూఁడు విధములుగను, అయిదు విధములుగను, ఏడు విధములుగను, తొమ్మిది విధములుగను నుండును” అని శ్రుతి ముక్తుఁడు అనేక విధములుగ శరీరములతో నుండుట చూపుచున్నది గాన దీపమొక్కటియైనను వత్తులను బట్టి అనేకముగ నైనట్లు ముక్తుఁడు సత్యసంకల్పుఁడు గాన అనేక రూపములను బొందును.

వివ!- “నిర్మాణచిత్తా న్యస్మితామాత్రాన్ ప్రవృత్తిభేదే ప్రయోజకం చిత్తమేక మనేకేషా మస్మితామాత్రాత్” (పాతంజల. 4_4_1) యోగి యొక్క సంకల్పమాత్రము వలన నిర్మింపఁబడిన దేహములందు మనస్సులు పుట్టును, ఈ అనేక చిత్తములు ప్రవృత్తిభేదమును మొదటి మనస్సొక్కటి నియమించునది యగును అని యోగశాస్త్రమందుఁ గూడ నీ విషయమె చెప్పఁబడినది.

16. మూ. స్వావ్యయ సంవత్సో రన్యతరాపేక్ష మావిష్కృతం హి.

స్వావ్యయ సంవత్సోః=సుషుప్తి, మోక్షములతో, అన్యతరాపేక్షం=ఏదోయొక విశేషవిజ్ఞానము, ఆవిష్కృతం హి=ప్రకటింపఁబడినది గదా.

సూ. 1. “ఎప్పుడు వానికి సర్వము నాత్మయే యయినపుడు ఎవఁడు దేనిని దేనిచేఁ దెలిసికొనును”. 2. “ద్రష్టకంటే వేరుగా విడివట్లు దెలిసికొను నట్టి రెండవ వస్తువు లేనేలేదు” ఇత్యాది శ్రుతులతో ముక్తునికి వేరే తెలిసికొను విశేష విజ్ఞానము లేదని చెప్పట నిద్రావస్థ మోక్షావస్థలలో నొకదానిఁ

అధ్యాయ 4వ. ముత్తునికి జగద్వ్యాపారము తక్కు మిగిలిన సిద్ధులు గలుగును.

సగుణబ్రహ్మపాపన చేసి మనస్సుతోఁ గూడ ఈశ్వర సాయుజ్యము పొందినవారికి జగద్వ్యాపారము తక్కు మిగిలిన యణిమాద్యైశ్వర్యములు గలుగును.

వివ :- 1. “అప్నోతి స్వారాజ్యం” (తై. 1-6-2) సగుణబ్రహ్మ పాపకుఁడు స్వర్గరాజ్యాధిపత్యముఁ బొందును. “సర్వేఽస్మై బలిమావ హంతి” (తై. 1-9-7) సగుణబ్రహ్మపాపకుని అగ్న్యాదిదేవతలు పూజించు చున్నారు. “తేషాం సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి” (ఛాం. 7-25-2) సగుణబ్రహ్మపాపకులకు సర్వలోకములందు స్వేచ్ఛాసంసారము గలు గును. ఇత్యాది శ్లోకులు ఈ సంగతినే బోధించుచున్నవని భావము. స సగుణోపాపనచే ముత్తులయినవారు మనస్సుతోఁ గూడినవారు గాన ఆ ముత్తులందఱకు ఒకేదానియందె యైకమత్యము గలుగదు. ఒకరికి సృష్టి చేయుట యిఁదు ఒకరికి సంహారము చేయుటయందు ఇచ్చ కలుగ వచ్చును. అట్లు వరస్పర విరోధమగు నిచ్చలచే జగత్తు వ్యాకులమగును. కాన నిత్యశుద్ధుఁడగు నిశ్వరునికె యట్టి జగత్కర్తృత్వము గలదు గాని యితర ముత్తుల కట్టిలేదు. కాన సగుణోపాపన ముత్తులు నిత్యముక్తు ఁడగు నీశ్వర సరికల్పము ననుసరించి వారు ఐశ్వర్యాదుల ననుభవించుట యందె గాని సృష్టికార్యాదులందుఁ బ్రవర్తింపరని భావము.

18. మూ. ప్రత్యక్షోప దేశాదితి చేన్నాధికారిక మండలస్థోక్తేః.

ప్రత్యక్షోపదేశాత్ = ప్రత్యక్షముగా నుపదేశించుటవలన, త్రితిచేత్ = అని అన్నచో, అధికారిమండలస్థోక్తేః = అధికారమందున్న సూర్యాదిమండల ముందున్న పురుషునిబట్టి చెప్పుటవలన, న = అట్లనరాదు.

సూ. 1. “సగుణ బ్రహ్మోపాపకుఁడు స్వర్గ రాజ్యాధిపత్యమును బొందుచున్నాఁడు” ఇత్యాది శ్లోకులు ఉపాపకునకు ప్రత్యక్షముగా నిరంకుశమయిన యైశ్వర్యము నుపదేశించుచున్నవి గాన సగుణ ముత్తులు ఈశ్వరాధీనులై జగద్వ్యాపారమందు గాక మిగిలిన యైశ్వర్యములందె ప్రవర్తింతురని చెప్పుట యెట్లన్నచో సూర్యాదిమండలము లందున్న పురుషునిబట్టియే సగుణోపాపకులకు స్వర్గరాజ్యప్రాప్తి గలుగునని చెప్పుట వలనను, పదవ 1. “మనస్సులకుఁ బ్రభువైన సర్వేశ్వరుని సగుణో

ఈ యగ్ని ఏ పాటిది. దానిని సూర్యుడు గాని చంద్రుడు గాని అగ్ని గాని వ్రకాశిఁపఁజేయలేదు' ఇత్యాది శ్రుతి స్మృతులు ఆ పరమేశ్వరునికి వికారములేని నిర్గుణ రూపమును గూడఁ జూపుచున్నవి గాన పరమేశ్వరునికి నిర్గుణరూపమును గలదు.

వివ :- 1. 'నతచ్ర సూర్యోభాతి, న చంద్ర తారకం, నేమావిద్యుతో భాంతి, కుతోఽయమగ్నిః' (కఠ. 5-15) 2. 'న తద్భాసయతే సూర్యో న శశాంకో న పావకః' (గీత. 15-8) అని శ్రుతి స్మృతులు.

21. మూ. భోగమాత్రసామ్యం లింగాచ్చ.

భోగమాత్రసామ్య లింగాత్ చ = సగుణోపాసకుడై ముక్తుడైన వానికి ఈ ఈశ్వరునితో భోగమందె సామ్యమును దెలుపు లింగమును బట్టియు.

సూ. 1. "అది యెట్లనఁగా నెల్ల జంతువులు ఈ దేవతనెట్లు సేవించు చున్నవో యట్లే ఎల్ల జంతువులు ఈ దేవత నిట్లు ఉపాసించువానిని సేవించును" ప్రాణవ్రతధారణచేతను ఈ దేవత యొక్క సాయుజ్యమును సమానలోకత్వమును పొందును" ఇత్యాది శ్రుతులు సగుణోపాసకునకును బరమేశ్వరునకును భేదమును దెలుపుటవలన సగుణోపాసక ముక్తునకు నీశ్వరునితో భోగమందె సామ్యముగాని నిరంకుశైశ్వర్యము నందు సామ్యము లేదని తెలుపుటను బట్టియు సగుణోపాసకుడైన ముక్తునకు జగద్వ్యాపార సామర్థ్యము ప్రాప్తింపదు.

వివ :- 1. "స యథైతాం దేవతాం సర్వాణి భూతాన్యవంతి ఏవం హైవం విదం సర్వాణి భూతాన్యవంతి" (బృ. 1-5-23) "తేన ఏతస్యై దేవతాయై సాయుజ్యం సలోకతాం జయతి" (బృ. 1-5-23) అని శ్రుతులు.

22. మూ. అనావృత్తిః శబ్దా దనావృత్తిః శబ్దాత్.

శబ్దాత్ = శ్రుతివాక్య వ్రమాణమును బట్టి, అనావృత్తిః = తిరిగి పుట్టుక లేదు, శబ్దాత్ = శ్రుతివాక్యమును బట్టి, అనావృత్తిః = తిరిగి పుట్టుక లేదు.

సూ. 1. 'ఆ సుషుమ్నా నాడిద్వారా పైకిఁ బోవువాఁడు అమృతత్వ మును బొందును' 2. 'బ్రహ్మలోకము పొందువారు తిరిగి భూలోకమునకు